

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САХАРОВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК:373.2.016:81-028.31:37.015.31:796(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. М. Сахарова

Науковий керівник: **Степанова Тетяна Михайлівна,**
доктор педагогічних наук, професор

Миколаїв – 2021

АНОТАЦІЯ

Сахарова О. М. Педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2021.

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, що дозволило обґрунтувати й побудувати модель та експериментальну методикау збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, визначити й експериментально перевірити педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання (забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку, упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання, наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання, взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання); *розкрито* сутність феномену «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання»; виявлено критерії (когнітивний,

репродуктивний, інтерактивний) із відповідними показниками, *схарактеризовано* рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку (достатній, задовільний, низький); *розроблено* модель збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання (когнітивно-збагачувальний, комунікативно-спрямований та емоційно-діяльнісний етапи); *уточнено* поняття «збагачення словника», «словникова робота в закладі дошкільної освіти», «фізичне виховання дітей дошкільного віку»; *подальшого розвитку* набули теорія і методика розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні й упровадженні діагностувальної і формувальної методик збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання; комплексу індивідуальних мовленнєвих діагностичних завдань для дітей молодшого дошкільного віку, дібраних за кожним показником. Експериментальний матеріал може бути використаний у практиці роботи закладів дошкільної освіти; у підготовці майбутніх фахівців у системі вищої освіти зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта»; у системі підвищення кваліфікації та післядипломній освіті вихователів закладів дошкільної освіти; підготовці навчально-методичних посібників і в лекційних курсах «Дошкільна лінгводидактика» та «Теорія і методика фізичного виховання в закладах дошкільної освіти» для студентів педагогічних закладів вищої освіти.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження, висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення, подано відомості про апробацію й упровадження результатів роботи, її структуру і публікації.

У першому розділі «**Теоретичні засади словникової роботи з дітьми молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання**» проаналізовано науковий фонд із проблеми, що досліджується, визначено сутність феномену «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку

в процесі фізичного виховання», уточнено поняття «словникова робота», «збагачення словника», «фізичне виховання», обґрунтовано педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Під збагаченням словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання розуміємо цілеспрямований вплив на розвиток словника дітей, збільшення їхнього словникового запасу, засвоєння нових значень уже знайомих слів, переведення їх із пасивного словника в активний у ході вирішення завдань фізичного виховання з використанням притаманних йому організаційних форм, засобів, методів і прийомів фізичного розвитку.

У дослідженні визначено педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання: забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку; упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання; взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї в збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

У другому розділі **«Експериментальна робота зі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання»** визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, розроблено й експериментально апробовано модель та методику збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, здійснено аналіз результатів експериментальної роботи.

На формувальному етапі було розроблено модель та експериментальну методику збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, яка обіймала три етапи: когнітивно-збагачувальний, комунікативно-спрямований, емоційно-

діяльнісний. На кожному етапі було використано відповідні засоби, форми, методи і прийоми роботи з дітьми. Педагогічні умови було комплексно реалізовано на всіх етапах дослідження.

Метою першого – когнітивно-збагачувального – етапу було збагачення словника дітей словами, що пов'язані із руховою активністю дітей у процесі виконання завдань різних видів фізичного виховання. На цьому етапі проведено заняття із фізичного виховання та інтегровані фізкультурно-мовленнєві заняття з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності, які було об'єднано в блочно-тематичні цикли.

Другий етап – комунікативно-спрямований – передбачав інтеграцію, взаємозбагачення двох видів діяльності (мовленнєвої й рухової) для найбільш повного відтворення дітьми молодшого дошкільного віку в мовленні власного розуміння предметів, рухів, дій: позначення спортивних термінів словом і навпаки, словесного образу – руховою діяльністю. Застосовувались форми, методи і методичні прийоми лексичної роботи, що відповідали видам рухової діяльності дітей молодшого дошкільного віку.

Третій – емоційно-діяльнісний етап – передбачав використання в мовленні дітей молодшого дошкільного віку слів, засвоєних на мовленнєвих заняттях і в процесі фізичного виховання. Робота планувалася з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності, передбачала проведення традиційних занять із фізичної культури, інтегрованих фізкультурно-мовленнєвих занять з домінуванням мовленнєвої або рухової активності; комплексних занять, у яких фізкультурно-мовленнєва діяльність була б рівнозначною («Веселі друзі», «Подорож до жабенят», «Качечки», «У гості до зайчат», «Малята і білочки» тощо). На заняттях активно застосовувалася спільна партнерська діяльність дорослих і дітей на позитивному емоційному тлі, що сприяло створенню позитивної мотивації, збагаченню словника дітей молодшого дошкільного віку спортивною термінологією та можливостей відтворення їх у повсякденній діяльності вихованців.

Встановлено, що впровадження запропонованої моделі та методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання з урахуванням визначених педагогічних умов, позитивно вплинуло на результативність цього процесу. За результатами прикінцевого експерименту виявлено, що в дітей експериментальної групи відбулися суттєві позитивні зміни в рівнях розвитку словника.

Ключові слова: словникова робота, збагачення словника, рівні розвитку словника, фізичне виховання, педагогічні умови, діти молодшого дошкільного віку.

ABSTRACT

Sakharova O. M.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сахарова О. М. Інноваційні педагогічні технології в збагаченні словника дітей 4-го року життя в процесі фізичного виховання. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. № 2 (65), травень 2019. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С. 252–257.
2. Сахарова О. М. Ранкова гімнастика як засіб збагачення словника дітей 4-го року життя. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. № 1 (68), лютий 2020. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2020. С. 246–249.
3. Сахарова О. М. Педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. Вип. 49. 2020. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2020. С. 121–127.
4. Sakharova O. Physical education as an integral part of preschoolers' physical development. *Педагогічний альманах : збірник наукових праць* / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. Випуск 47. С. 10–16.
5. Sakharova O. The essence of the «physical culture» concept in preschool pedagogy. *IOSR Journal of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*. Volume 26, Issue 1, Series 7 (January. 2021), С. 37–42.
6. Сахарова О. Гімнастика пробудження як засіб збагачення словника дітей 4-го року життя. *Norwegian Journal of development of the International Science*. VOL.3., № 51/2020, с. 70, С. 21–24.
7. Сахарова О. Елементи козацьких розваг як засіб збагачення словника дітей 4-го року життя. *Наука. Студентство. Сучасність. Військо-*

патріотичне виховання молоді : традиції, досвід, проблеми та перспективи : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 14-15 травня 2020 р., Миколаїв, 2020. С. 188–192.

8. Сахарова О. М. Роль піших переходів у розвитку мовлення дітей 4-го року життя. *Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього* : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2020 р., м. Одеса). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 132–135.

9. Сахарова О. Стан збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання в сучасних закладах дошкільної освіти. *Пріоритети сучасної науки (частина I)* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30-31 грудня 2020 р., Київ. 2020. С. 44–45.

10. Сахарова О. М. Збагачення словника дітей 4-го року життя під час проведення рухливих ігор на прогулянці. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.* : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29-30 січня 2021 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. С. 87–91.

11. Сахарова О. М. Казкотерапія у фізичному вихованні як засіб збагачення словника молодших дошкільників. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 15-16 січня 2021 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2021. С. 38–41.

12. Сахарова О. Вплив педагогічних ідей Василя Сухомлинського на збагачення словника молодших дошкільників у процесі фізичної діяльності. *Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в розробці змісту передшкільної освіти* : колективна монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2020. С. 235–261.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	22
1.1. Проблема фізичного виховання особистості в психолого-педагогічній літературі.....	22
1.2. Збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в теорії і практиці дошкільної освіти	56
1.3. Стан збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти.....	84
1.4. Педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку.....	99
Висновки з розділу 1.....	110
Список використаних джерел до розділу 1	114
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЗІ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	130
2.1. Характеристика рівнів збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.....	130
2.2. Методика збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.....	144
2.3. Порівняльна характеристика рівнів збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.....	186
Висновки з розділу 2.....	198
Список використаних джерел до розділу 2.....	202
ВИСНОВКИ	206
ДОДАТКИ	209

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена державними вимогами та концептуальними положеннями щодо мовної освіти громадян України, про що йдеться в низці загальнодержавних нормативних документів, а саме: Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 р.; Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту»; Базовому компоненті дошкільної освіти (2021 р.), у яких позиціонується необхідність збереження і розвитку здоров'я громадян, посилена увага до мовної освіти в усіх закладах освіти, у тому числі й дошкільної, наголошено на необхідності розв'язання одного з ключових завдань дошкільної освіти – формування мовленнєвої особистості дошкільника як активного, ініціативного мовця.

Питання словникової роботи з дітьми на етапі дошкільного дитинства досліджувалось багатьма вченими у різних напрямках, зокрема: збагачення словника дітей дошкільного віку (Л. Алексеєнко-Лемовська, Ю. Аркін, А. Богуш, Н. Кирста, С. Макаренко, І. Непомняща, Ю. Руденко та ін.); особливості становлення і розвитку словника дітей упродовж дошкільного дитинства (О. Аматыєва, Г. Ватаманюк, О. Ковшар, В. Коник, Н. Кудикіна, Н. Луцан, О. Трифонова та ін.); тематичний принцип уведення лексики, асоціативне поєднання слів (Н. Гавриш, Н. Кирста, Г. Лаврентьєва, О. Сомкова, Г. Чулкова, Т. Юртайкіна та ін.); особливості словникової роботи з дітьми дошкільного віку в різних видах діяльності (Л. Глухенька, А. Іваненко, М. Івашиніна, В. Коник, К. Крутій, Т. Науменко, Н. Савельєва). Проблеми мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку засобами фізичного виховання розглядались у дослідженнях О. Богініч, В. Вільчовського, С. Замрозевич, І. Кліш.

Водночас проблема збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання не була предметом наукового дослідження.

Аналіз сучасної практики дошкільної освіти засвідчив наявність низки суперечностей, що потребують розв'язання, як-от: між необхідністю збагачення, уточнення й активізацією словника дітей молодшого дошкільного віку та обмеженим використанням різних видів діяльності для розвитку мовлення дітей цього віку; між значним лексичним потенціалом системи фізичного виховання й недостатньою увагою вихователів закладів дошкільної освіти до його використання в роботі з дітьми молодшого дошкільного віку

Необхідність розв'язання означених суперечностей зумовила вибір теми наукового дослідження «Педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, є складником наукової теми кафедри дошкільної освіти «Теоретико-методичні засади формування творчої особистості дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності» (номер державної реєстрації 0114U002134).

Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 14 від 09.02.2016 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології при НАПН України (протокол № 3 від 29 березня 2016 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність феномену «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання»; уточнити

поняття «словникова робота в закладі дошкільної освіти», «збагачення словника», «фізичне виховання дітей дошкільного віку».

2. Виявити критерії, показники, схарактеризувати рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

3. Обґрунтувати педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

4. Розробити та експериментально перевірити модель і методику збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Об’єкт дослідження – словникова робота з дітьми молодшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження – зміст і методика збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Гіпотеза дослідження: збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

– забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку;

– упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання;

наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання;

взаємодія закладу дошкільної освіти і сім’ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Методи дослідження: *теоретичні* – вивчення, аналіз та узагальнення педагогічної, лінгводидактичної, психолого-педагогічної і методичної літератури використано для розкриття сутності феномену «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання», уточнення понять «словникова робота», «збагачення словника», «фізичне виховання», виявлення критеріїв і показників, обґрунтування

педагогічних умов розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання; *емпіричні* – цілеспрямоване спостереження за мовленням молодших дошкільників, анкетування, бесіда, аналіз навчально-виховних планів вихователів, освітніх програм для визначення стану досліджуваної проблеми у практиці закладів дошкільної освіти; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та прикінцевий етапи) – для експериментальної перевірки педагогічних умов, моделі та методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання; *статистичні*: методи математичної статистики (непараметричний критерій Пірсона χ^2) застосовано для кількісного та якісного аналізу й перевірки достовірності отриманих у дослідженні результатів збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

База дослідження. Експериментально-дослідну роботу проведено на базі закладів дошкільної освіти № 39 м. Миколаєва, ЗДО «Сонечко» с. Кам'янка Очаківського району Миколаївської області, № 12 м. Херсона, № 50 м. Черкаси. Усього в дослідженні взяло участь 250 дітей молодшого дошкільного віку. Анкетуванням було охоплено 150 батьків та 104 вихователів різних категорій, які працюють в закладах дошкільної освіти м. Миколаєва і с. Кам'янка Миколаївської області, м. Херсона і м. Черкаси.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання (забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку, упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання, наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання, взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання); *розкрито* сутність феномену «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в

процесі фізичного виховання»; виявлено критерії (когнітивний, репродуктивний, інтерактивний) із відповідними показниками, *схарактеризовано* рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку (достатній, задовільний, низький); *розроблено* модель збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання (когнітивно-збагачувальний, комунікативно-спрямований та емоційно-діяльнісний етапи); *уточнено* поняття «збагачення словника», «словникова робота в закладі дошкільної освіти», «фізичне виховання дітей дошкільного віку»; подальшого розвитку набули теорія і методика розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні й упровадженні діагностувальної і формувальної методик збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання; комплексу індивідуальних мовленнєвих діагностичних завдань для дітей молодшого дошкільного віку, дібраних за кожним показником. Експериментальний матеріал може бути використаний у практиці роботи закладів дошкільної освіти; у підготовці майбутніх фахівців у системі вищої освіти зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта»; у системі підвищення кваліфікації та післядипломній освіті вихователів закладів дошкільної освіти; підготовці навчально-методичних посібників і в лекційних курсах «Дошкільна лінгводидактика» та «Теорія і методика фізичного виховання в закладах дошкільної освіти» для студентів педагогічних закладів вищої освіти.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес закладів дошкільної освіти № 12 м. Херсона (довідка про впровадження № 34/01-03 від 01.02.2021 р.), «Сонечко» с. Кам'янка Очаківського району Миколаївської області (довідка про впровадження від 25.11.2020 р.), № 139 м. Миколаєва (довідка про впровадження від 24.11.2020 р.), № 50 м. Черкаси (довідка про впровадження № 11 від 10.02.2021 р.), № 1 м. Суми (довідка про впровадження № 61/01-66-б від

25.02.2021 р.), № 9 м. Переяслав (довідка про впровадження № 5/01-28 від 02.03.2021 р.); комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка про впровадження № 01-23/76 від 18.02.2021 р.), комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» (довідка про впровадження № 23/01-18 від 10.02.2021 р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка про впровадження № 23/01-18 від 10.02.2021 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 12 одноосібних наукових і науково-методичних публікаціях автора, із них: 1 – розділ у колективній монографії, 4 статті у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні (Індія), 5 праць апробаційного характеру, 1 – додатково відображає наукові результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу (208 найменувань), 4 додатки на 25 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 233 сторінки (із них 202 сторінок основного тексту). Робота містить 12 таблиць, що обіймають 9 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ
З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Проблема фізичного виховання особистості в психолого-педагогічній літературі

У концептуальних положеннях сучасної теорії дошкільної освіти йдеться про гуманізацію освіти в Україні, визнання людини як найвищої цінності суспільства. Національне відродження України потребує розв'язання проблеми національної освіти, оновлення системи дошкільної освіти.

Одним з основних завдань дошкільної освіти є виховання життєздатних, самостійних, практично умілих та творчих особистостей, у яких розвинене почуття відповідальності, совісті, гідності. Тому особливо цінним є морально-соціальний, ціннісний, фізичний розвиток особистості.

Дошкільний вік – дуже важливий етап в житті людини. В цей період відбувається функціональне вдосконалення головного мозку, нервової системи, основних органів і систем організму [43, с. 6].

Науковцями доведено, що дошкільний період має велику пластичність та сприйнятливність до засобів фізичної культури. У цей час створюються найбільші можливості для реалізації оздоровчих, освітніх та виховних завдань [45, с. 44].

У перші шість років життя фізичне виховання є основою всебічного розвитку дитини. У цей період закладається фундамент здоров'я, нормального фізичного розвитку та виховуються основні риси особистості людини. Е. Вільчковський зазначає, що «вирішення оздоровчих, виховних та освітніх завдань, реалізація яких органічно пов'язана з активною руховою

діяльністю дітей дошкільного віку, передбачається цілеспрямованою педагогічною роботою з фізичного виховання у закладі дошкільної освіти», [45, с. 28].

Так, на думку Е. Вільчковського, «теорія і методика фізичного виховання, як наукова та навчальна дисципліна, формує систему фундаментальних знань, що визначає професійну діяльність педагога в галузі фізичного виховання підростаючих поколінь. Знання з теорії і методики фізичного виховання є необхідною умовою творчого вирішення завдань виховання фізичної культури дітей молодшого дошкільного віку в різноманітних організаційних формах, вони створюють основу для особистої творчості та вдосконалення педагогічної майстерності дошкільного працівника» [45, с. 4].

Аналіз досліджень і публікацій сутності й змісту основних понять і термінів теорії фізичної культури показав, що існують різні трактування поняття «фізична культура». На думку науковців Е. Вільчковського, Л. Загородньої, В. Іващенко, О. Кенеман, О. Курка, Р. Сіренко, Е. Степаненкової, В. Товта, Б. Шияна та ін. фізична культура є широким поняттям, яке є складовою поняття загальної культури, проте існують суперечності в самому трактуванні [43; 45; 46; 70; 76; 83; 117; 151; 163; 176].

Зазначимо, що термін і поняття «**фізична культура**» вперше ввів ректор Московського інституту фізичної культури проф. В. Ігнат'єв у 1919 році на II з'їзді Всеосвіти. Існує кілька значень цього поняття. Так, під фізичною культурою автор розуміє «вид культури, який являє собою специфічний процес і результат людської діяльності, засіб і спосіб фізичного удосконалення людей для виконання ними соціальних обов'язків» [40, с. 8].

Фізична культура є результатом фізичного виховання. У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» зазначається, що «фізична культура – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя» [4].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка поняття «фізична культура» розуміється як «частина культури суспільства, що включає систему фізичного виховання та сукупність спеціальних наукових знань і матеріальних засобів, необхідних для розвитку фізичних здібностей людини, зміцнення її здоров'я. Фізична культура органічно включає в себе громадську, особисту гігієну, гігієну праці й побуту, широко використовує сили природи, виховує правильний режим праці й відпочинку. Виховання фізичної культури починається з раннього дитячого віку. В родині, дитячих яслах і садках дітям прищеплюються гігієнічні навички, вони залучаються до активної участі в рухливих іграх» [54, с. 345].

За В. Полонським, фізична культура – освітня область, що включає навчання основам фізичної культури, ритміки, курс основ безпечної життєдіяльності, інтегровані курси фізичної підготовки, а також знання про поведінку в екстремальних ситуаціях [124, с. 87].

Відомий учений і педагог В. Сухомлинський зазначав, що фізична культура це «важливий елемент всебічного, гармонійного розвитку людини». На його думку, «виховання фізичної культури – це, по-перше, турбота про здоров'я і збереження життя як найвищої цінності; по-друге, система роботи, що забезпечує гармонію фізичного розвитку і духовного життя, багатогранної діяльності людини» [153, с. 72–73]. Тому, вихователі закладів дошкільної освіти повинні ширше використовувати природні чинники «школу під блакитним небом» для розвитку самостійності мислення дітей, встановлення закономірностей природних явищ, збагачення їхнього словника. У цьому випадку природа виступає як своєрідна форма наочності [21, с. 32].

Своє визначення поняття «фізична культура» дає О. Кенеман, визначаючи її як «частину загальної культури, як сукупність досягнень суспільства в галузі фізичного вдосконалення людини, накопичених у процесі суспільно-історичної практики» [83, с. 7]; це частина загальної культури людини, що характеризує досягнення суспільства в галузі

фізичного, психічного і соціального здоров'я людини (Н. Кожухова) [87, с. 59].

Сучасні українські учені Е. Вільчковський та О. Курок зазначають, що фізична культура це «частина культури суспільства, сукупність матеріальних та духовних цінностей суспільства, які створюються та використовуються ним для фізичної досконалості людини» [45, с. 5]. Такого ж визначення дотримується і Л. Загородня [70, с. 206]. Проте Е. Вільчковський зазначає, що фізична культура виконує багато функцій: *нормативну* («закріплення раціональних норм рухової діяльності»); *інформаційну* («відображення властивості накопичувати культурну інформацію, бути засобом її розповсюдження та передачі їх від одного покоління до іншого»); *комунікативну* («характеризується властивістю сприяти спілкуванню, встановленню міжособистісних контактів»); *естетичну* («задоволення естетичних потреб особистості у красивих рухах, своєму гармонійному фізичному розвитку та ін.»); *біологічну* («вона пов'язана з задоволенням природної потреби людини (особливо дітей) у русі, покращання її фізичного стану та забезпечення високої працездатності організму») [45, с. 5].

До думки науковців приєднується і Е. Степаненкова, визначаючи фізичну культуру як «частину загальної культури суспільства, одну зі сфер соціальної діяльності, спрямованої на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних здібностей людини» [151, с. 6].

Більш широке поняття фізичної культури визначають В. Іващенко та О. Безкопильний. На їхню думку це «сукупність духовних і матеріальних цінностей, що створювалися і створюються в процесі пізнання фізичного виховання як соціального феномена, а також м'язова діяльність, пов'язана з виконанням фізичних вправ, і спрямована на фізичне вдосконалення людини» [76, с. 34–35]. Як зазначає А. Кенеман, фізична культура є однією зі складових загальної культури і виникла вона і продовжує формуватися як результат вивчення такого універсуму, як фізичне виховання [76, с. 34].

Ще одне тлумачення поняттю «фізична культура» (як вид діяльності) пропонує В. Товт: «...це форми доцільної м'язової діяльності, які дозволяють найкраще сформувати життєво необхідні рухові вміння та навички, а також розвинути важливі фізичні здібності» [117, с. 38]. «Фізична культура» (як результат діяльності) тлумачиться як сукупність корисних результатів діяльності людини, пов'язаної з її фізичним вдосконаленням, а також використання цих результатів (наприклад, хороша фізична підготовленість, висока працездатність, міцне здоров'я тощо) [117, с. 10].

Б. Шиян фізичною культурою називає «сукупність досягнень суспільства у створенні і раціональному використанні спеціальних засобів, методів і умов цілеспрямованого фізичного та духовного вдосконалення людини». На думку науковця, фізична культура має вплив на інтелектуальну, емоційну, духовну сфери особистості в силу єдності та взаємообумовленості функціонування матеріального і духовного в людині. Процесом рухової діяльності вона пов'язана з матеріальною культурою і є її головним змістом, що матеріалізується у фізичних якостях людини та спирається на матеріальну базу (спортивні снаряди, інвентар, майданчики, зали, палаци та ін.). Зв'язок з духовною культурою прослідковується через науку, спортивну етику, естетику [176, с. 23].

На переконання Р. Сіренка, фізична культура є наслідком суспільної та індивідуальної творчості та «є основним (якщо не єдиним) засобом, який гарантує порятунок людства від фізичної деградації і виродження» [154, с. 5]. Серед функцій, які виконує фізична культура, науковець виділяє наступні: відтворення робочої сили та підготовки громадян до виробничої і творчої діяльності; фізичне, розумове й естетичне виховання громадян; удосконалення природних (генетичних) і набутих якостей особи; формування у громадян активної творчої життєвої позиції; державного будівництва та міжнародного представництва (особливо у сфері спортивної діяльності) [163, с. 38].

На думку А. Сіренко, головними завданнями фізичної культури є:

«забезпечення рухової активності людей; сприяння гармонійному розвитку особи»; «формування позитивних рис характеру; підтримання рівня здоров'я та працездатності»; «нагромадження і використання знань про здоров'я та здоровий спосіб життя» [163, с. 6]. Отже, аналіз останніх досліджень свідчить, що фізична культура спрямована на «окультурення» тіла, його оздоровлення. Тому важливо, формуючи культуру тіла, одночасно гармонійно розвивати й особистість дитини, стимулювати розкутість і свободу її рухів, активізувати творчість [151, с. 7].

Так, під фізичною культурою як складовою культури суспільства ми розуміємо формування інтелектуальної, емоційної, духовної сфери особистості засобами фізичних вправ, спрямованих на фізичне вдосконалення людини, на зміцнення її здоров'я, розвиток фізичних здібностей.

Крім того, у наукових джерелах часто зустрічається термін **«фізичний розвиток»**. Розглянемо його.

Вчені під фізичним розвитком розуміють «процес становлення та змін біологічних форм і функцій організму людини під час її індивідуального життя» [45, с. 6; 70, с. 206; 83, с. 5]; «процес становлення, формування і подальшої зміни упродовж життя індивідуума морфофункціональних властивостей організму і заснованих на них фізичних якостей і здібностей» [146, с. 56–57]; «це реалізація генотипу в певних умовах життєдіяльності дитини» [76, с. 33].

Як зазначає А. Васильков, фізичний розвиток має кілька тлумачень: довжини і маси тіла, окружність голови і грудної клітини, життєвої ємності легенів, кистьової динамометрії і ступінь біологічного дозрівання; сукупність показників конституційного типу, розвитку м'язів і стану постави; процес зміни природних морфофункціональних властивостей організму впродовж індивідуального життя [40, с. 11].

Е. Вільчковський зазначає, що фізичний розвиток оцінюється «рівнем антропометричних та біометричних показників (маса та довжина тіла,

окружність грудної клітки та ін.), фізичних якостей (швидкості, спритності, сили, витривалості, гнучкості), показників формування постави (вигинів хребта, відстані між кутами лопаток та ін.)» [45, с. 6].

Так, характеризуючи фізичний розвиток змінами показників, їх умовно поділяють на три групи: показники будови тіла, які свідчать про морфологічні зміни тіла людини; показники розвитку фізичних якостей, що характеризують зміни рухових функцій; показники здоров'я, що віддзеркалюють морфологічні і функціональні зміни систем організму людини.

Проте фізичний розвиток як природний процес, підпорядковується об'єктивним законам природи, тому успішно управляти ним можна, лише знаючи ці закони. Його головною передумовою, вказує Б. Шиян, є природні життєві сили (задатки, здібності), що передаються за спадковістю [176, с. 29].

У свою чергу, А. Огнистий пропонує таке тлумачення поняття «фізичний розвиток», як закономірний процес прогресивних змін форм і функцій організму [114, с. 6].

Зауважимо на тому, що в сучасних дослідженнях проблема фізичного розвитку розглядається як процес формування і подальшої зміни протягом індивідуального життя природних морфофункціональних властивостей організму дитини і заснованих на них психофізичних якостей (Е. Степаненкова), де основою є біологічні процеси, зумовлені спадковими генетичними факторами, умовами зовнішнього середовища і вихованням (О. Базилевич, О. Карпюк, А. Хохла); це процес зміни природних морфофункціональних властивостей організму в онтогенезі, що відбувається за його природними закономірностями, які ніхто не в змозі скасувати (Л. Матвеев) [105, с. 8; 151, с. 6; 170, с. 191].

Основними критеріями фізичного розвитку, як вказує В. Іващенко, найчастіше виступають такі параметри, як «зріст, вага тіла, окремі кількісні визначники форми хребта і ніг, об'єм грудної клітини, індекс довжини рук і

ніг (відношення довжини рук і ніг до довжини тіла), певні кількісні показники рухливості в суглобах, життєва ємність легенів, частота серцевих скорочень у стані спокою, артеріальний тиск, сила м'язів кистей та станова сила» [76, с. 33].

Зазначимо, що для фізичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку характерна безперервна зміна основних антропометричних показників [45, с. 62], що веде до поступового формування особистості.

Так, під поняттям «фізичний розвиток» дитини дошкільного віку ми розуміємо антропометричні та фізіологічні зміни, що відбуваються в організмі дитини в процесі онтогенезу.

У зв'язку з вищезазначеним інтерес становить поняття «**виховання**». Розглянемо його. Так, згідно філософського словника В. Шинкарука, «виховання» – діяльність по формуванню особистості дитини, «направляюча» її до дорослого стану [164, с. 69].

За іншими словниковими джерелами «виховання» означає «процес цілеспрямованого систематичного прищеплення індивідам моральних норм, понять, суспільних поглядів, способів і форм діяльності та поведінки, прийнятих у даному суспільстві; спосіб передачі культурних цінностей. У такому випадку виховання включає навчання і власне виховання, бо цінності культури охоплюють не тільки моральні, політичні, естетичні, релігійні цінності, але й знання, досвід» [66, с. 134]; «вплив суспільства на особистість, яка розвивається; спеціально організований і науково інструментований процес створення умов для розвитку особистості. Виховання у широкому розумінні – соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління; процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [54, с. 53].

Виховання це «діяльність із передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і

поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і продуктивної праці», таке тлумачення поняття подано у «Психологічному словнику» [129, с. 65].

У «Словнику з освіти і педагогіки» автора В. Полонського, виховання визначається у широкому сенсі як «система спеціально організованої передачі від покоління до покоління соціального формування людини»; у вузькому сенсі – «цілеспрямована діяльність з формування у дітей морально-вольових якостей особистості, поглядів, переконань, моральних уявлень, певних звичок і правил поведінки» [124, с. 31].

Як зазначає М. Фіцула, виховання «є одним із чинників, під впливом якого здійснюється розвиток дитини» [165, с. 297].

На основі аналізу різних трактувань під поняттям «виховання» ми розуміємо процес цілеспрямованого, систематичного впливу на формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів.

У контексті започаткованого дослідження розглянемо погляди учених на сутність поняття **«фізичне виховання»**.

Так, згідно «Словника-довідника з професійної педагогіки», фізичне виховання є «системою соціально-педагогічних заходів, що спрямовані на зміцнення здоров'я та загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь» [147, с. 197].

У «Словнику термінів та понять зі спортивних дисциплін», фізичне виховання визначається як «педагогічний процес, спрямований на формування рухових навичок і розвиток специфічних здібностей (швидкісних, силових, координаційних, витривалості)» [146, с. 14].

Фізичне виховання є «складовою частиною загального виховання; як соціально педагогічний процес, воно спрямоване на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних

можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та умінь» [54, с. 45].

Слушною є думка Е. Вільчковського щодо фізичного виховання, яке він позиціонує як «організований педагогічний процес, спрямований на морфологічне і функціональне удосконалення організму людини, формування і поліпшення її основних життєво важливих рухових умінь, навичок і пов'язаних з ними знань. До того ж, як зауважує науковець, фізичне виховання в дитячому садку як цілеспрямований педагогічний процес здійснюється всією системою організаційних форм, які передбачено програмою (щоденні заняття фізичною культурою, ранкова гімнастика, рухливі ігри та ін.)» [45, с. 6].

На думку Р. Сіренка, фізичне виховання є «спеціалізованим педагогічним процесом цілеспрямованої систематичної дії на людину фізичними вправами, силами природи, гігієнічними чинниками з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних спроможностей, формування та покращення основних життєво важливих рухових навичок, умінь та пов'язаних із ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі в суспільному, виробничому й культурному житті» [163, с. 15–16].

Під фізичним вихованням слід розуміти «спеціально організований процес фізичного вдосконалення й оздоровлення людини». Воно спрямоване на досягнення фізичної досконалості, тобто високого рівня здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості; це процес фізичної підготовки людини до повноцінної життєдіяльності [76, с. 32; 83, с. 6; 176, с. 39].

Зауважимо, що А. Васильков фізичне виховання визначив як «вид виховання, специфіка якого полягає в навчанні рухам (руховим діям) і вихованні (керування розвитком) фізичних якостей людини». В прикладному відношенні фізичне виховання являє собою «процес фізичної підготовки людини до соціально обумовленої трудової, військової чи

навчальної діяльності. В єднанні з іншими видами виховання і при достатніх соціальних умовах фізичне виховання може набувати значення одного з основних факторів всебічного розвитку особистості» [40, с. 8]

Ми поділяємо думку Н. Волкової про те, що фізичне виховання це «система заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я людини, загартування її організму, розвиток фізичних можливостей, рухових навичок і вмінь» [47, с. 129].

Як відомо, перші сім років життя дитини характеризуються інтенсивним розвитком всіх органів і систем. Новонароджена дитина вже має певні успадковані біологічні властивості та типологічні особливості основних нервових процесів (сила, врівноваженість і рухливість). Тому дуже важливо, щоб умови, які створює дорослий, сприяли забезпеченню бадьорого, позитивного емоційного стану дитини, повноцінному фізичному і психічному розвитку.

У «Словнику-довіднику з професійної педагогіки», подано таке розуміння мети фізичного виховання – «формування фізичної культури майбутніх фахівців» [147, с. 197].

Метою фізичного виховання є формування в дітей навичок здорового способу життя. Основними засобами, які розподіляються на види та сприяють успішному вирішенню завдань фізичного виховання дітей дошкільного віку, є: «*фізичні вправи*, що застосовуються у гімнастиці, спорті, грі та туризмі, *оздоровчі сили природи* (повітря, сонце, вода) та *гігієнічні фактори*» [45, с. 52]. Зазначимо, що повноцінне фізичне виховання можна досягти лише поєднуючи всі засоби. Гігієнічні фактори, до яких входять режим занять, відпочинку, їжі, гігієна одягу, фізкультурного обладнання тощо, складають обов'язкову умову для вирішення завдань фізичного виховання [45, с. 59]. У системі народних знань засобами фізичного виховання були сили природи – сонце, вода і повітря [18, с. 94–97]; гігієнічні фактори (особиста гігієна, режим харчування); режим праці та відпочинку; харчування [18, с. 98]

Як вказує М. Єфименко, метою фізичного виховання є «використання значних можливостей фізичної культури для сприяння розвитку здорової, всебічно розвинутої та гармонійної особистості, успішно адаптованої до навколишнього середовища, яка матиме змогу ефективно і плідно реалізуватися у суспільстві» [67, с. 6].

На думку А. Василькова, метою фізичного виховання є «досягнення людиною гармонійного фізичного і духовного розвитку, фізичної досконалості, профілактики захворювань, збереження і укріплення здоров'я, підготовка до навчальної і професійної діяльності» [40, с. 23]; за Б. Шияном, мета фізичного виховання полягає в «задоволенні певних потреб суспільства та окремих його громадян, що пов'язані із біологічним і духовним розвитком, здоров'ям та високопродуктивною працею і захистом від несприятливих природних та соціальних факторів» [176, с. 59]; за Н. Кожуховою, метою фізичного виховання є «формування здорового способу життя та націленість на зміцнення здоров'я, фізичний і психічний розвиток, емоційне благополуччя кожної дитини» [87, с. 60].

Завдання фізичного виховання розглядали такі сучасні вітчизняні науковці, як О. Васильков, Е. Вільчковський, М. Єфименко, В. Іващенко, О. Курок, Е. Степаненкова, Б. Шиян та ін.

Так, завданнями фізичного виховання, визначеними Е. Вільчковським та О. Курком, є такі: *оздоровчі*, які «сприяють охороні життя, зміцненню здоров'я, загартовуванню та удосконаленню функцій організму дітей та мають підвищувати розумову та фізичну працездатність» [45, с. 44]; *навчальні*, які «формують певну систему рухових умінь та навичок; ігрові дії; доступні уявлення та знання про користь занять фізичною культурою, іграми, про основні гігієнічні вимоги та правила» [45, с. 47]; *виховні* завдання «формують позитивні моральні та вольові риси характеру дитини засобами фізичної культури» [45, с. 49].

Оздоровчі завдання фізичного виховання, як вказує Е. Степаненкова, «спрямовані на формування правильної постави, своєчасне окостеніння

опорно-рухового апарату, формування вигинів хребта, розвиток склепінь ступні, укріплення зв'язково-суглобного апарату, розвиток гармонійної статури, регулювання росту і маси кісток тощо». *Навчальні* завдання фізичного виховання передбачають «формування рухових умінь і навичок; розвиток психофізичних якостей (швидкості, сили, гнучкості, витривалості, окоміру, спритності); розвиток рухових здібностей (функції рівноваги, координації рухів)» [151, с. 40]. *Виховні* завдання, які здійснюються в процесі фізичного виховання – «потреба у щоденних фізичних вправах; вміння раціонально використовувати фізичні вправи у самостійній руховій діяльності; самостійність, творчість, ініціативність; самоорганізація, взаємодопомога тощо» [151, с. 41].

Спеціальні знання, якими оволодівають діти, займаючись фізичною культурою, сприяють розумному розподілу сил під час фізичного вдосконалення, впровадженню здорового способу життя, умінню добирати найбільш оптимальні засоби і методи, що найкраще підходять саме для свого організму тощо – в цьому полягають навчальні завдання [76, с. 61]. Підвищенню енергопотенціалу організму людини сприяють *оздоровчі* завдання; комплексному використанню різних виховних засобів для того, щоб сформувати таку особистість, яка б була корисною для суспільства, а також для того, щоб розбудити в людині прагнення до самовдосконалення і навчити її основам його здійснення сприяють *виховні* завдання [76, с. 62].

О. Васильков визначив такі завдання фізичного виховання: удосконалення фізичного розвитку; удосконалення розвитку функціональних систем організму: серцево-судинної, дихальної, видільної, нервової, ендокринної, травної тощо; профілактика захворювань, зміцнення і збереження здоров'я, продовження життя, відновлення після навчальної і трудової діяльності; удосконалення розвитку фізичних якостей: швидкості, витривалості, сили, координації рухів, гнучкості і їх поєднання; оволодіння і удосконалення рухових умінь і навичок, які необхідні в житті і професійній діяльності; оволодіння знаннями в області фізичної культури, здатності до

самостійного використання засобів і методів фізичного виховання для укріплення здоров'я і фізичного вдосконалення; формування моральних, естетичних і етичних, патріотичних норм сучасної культурної людини, на основі загально-людських цінностей [40, с. 23].

На думку Б. Шияна, *освітні* завдання фізичного виховання полягають у наступному: «зробити надбанням кожного базові науково-практичні знання, нагромаджені у сфері фізичної культури; забезпечити раціональне формування індивідуального фонду рухових умінь і навичок, необхідних у житті, та довести їх до необхідного рівня досконалості; навчити кожного застосовувати набуті знання і навички в повсякденному житті з метою самовдосконалення» [176, с. 52]. *Оздоровчі* полягають у: «забезпеченні оптимального розвитку властивих людині фізичних якостей і на їх основі вдосконалення фізичного розвитку; зміцненні і збереженні здоров'я; удосконаленні будови тіла і формування постави; забезпеченні творчого довголіття як наслідок вирішення попередніх завдань». А *виховні* завдання фізичного виховання полягають у «розвитку інтелекту й утвердження життєвого оптимізму; патріотичному та моральному загартуванні молоді, виховання волі; вихованні любові до праці; розширенні сфери естетичного впливу навколишнього середовища на особу» [176, с. 62–63].

У контексті вище окресленого, привертає увагу дослідження М. Єфименка, де виокремлено дещо інші завдання фізичного виховання – *оздоровчі* («підвищення захисних сил організму; стимулювання діяльності провідних функціональних систем організму»); *профілактичні* («профілактика порушень опорно-рухового апарату»); *виховні* («формування моделі здорового способу життя; свідомої потреби у регулярних заняттях фізичною культурою; виховання особистісних якостей людини майбутнього; розвивальні (розвиток фізичних якостей; розвиток необхідних комплексів фізичних якостей»); *навчальні* («оволодіння основними руховими режимами відповідно з урахуванням вікових можливостей та особливостей індивідуального розвитку; формування

навичок безпеки життєдіяльності, профілактики травматизму під час занять з фізичної культури») [67, с. 5–6].

Оздоровчі, освітні та виховні завдання тісно взаємопов'язані між собою. Таким чином, завдання педагогів полягає в створенні всіх необхідних умов для здійснення процесу фізичного виховання дітей дошкільного віку на оптимальному рівні. І лише при дотриманні цієї умови будуть одночасно вирішені всі вищеперераховані завдання та сприятимуть подальшому всебічному розвитку.

Сукупність цілей, завдань, засобів, форм, методів і прийомів фізичного виховання дітей дошкільного віку становить його *структуру*.

«Фізичне виховання стратегічно спрямоване на збереження, зміцнення і формування здоров'я комплексом дієвих засобів фізичного виховання, що впливають на якість життєдіяльності. На практиці це забезпечує наявність особистісної здоров'язбережувальної позиції, що відображає володіння способами практичних дій, прийняття щоденних оптимальних мотивованих рішень, спрямованих на адекватну оздоровчу поведінку, перетворення цінностей здоров'я і фізичної культури на надбання особистості через активну діяльність, набуття здоров'язбережувальної компетентності через навчання і виховання, що складають основу розвитку дитини та відповідність процесу життєдіяльності дітей дошкільного віку нормам безпечного й здорового способу життя», вказує Л. Гаращенко [51, с. 58].

Сучасна освіта знаходиться на новому етапі розвитку, відбувається її модернізація. Варіативність програм, поява нових технологій, зміна змісту дошкільної освіти, гуманізація цілей і завдань ставлять перед педагогами закладу дошкільної освіти проблему, пов'язану з раціональною організацією життєдіяльності дошкільника через освоєння основних освітніх ліній – «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини». Базовий компонент

дошкільної освіти в Україні, Програми виховання та навчання дітей дошкільного віку «Дитина», «Українське дошкілля» ставлять за мету гармонійний розвиток дитини та реалізацію індивідуального потенціалу, вироблення оптимістичної життєвої перспективи, становлення основ особистісної культури дошкільника. Виховання в дитини позитивного ставлення до своєї зовнішності, формування основних фізичних якостей, рухових умінь, культурно-гігієнічних, оздоровчих навичок та навичок безпечної життєдіяльності [15; 20; 61; 15, с. 6].

Відповідно до Законів України «Про дошкільну освіту», «Про фізичну культуру» одним із пріоритетних напрямів освітнього процесу в закладах дошкільної освіти є фізичне виховання дітей. Згідно означених документів, воно має сприяти охороні і зміцненню здоров'я, підвищенню опірності й захисних сил дитячого організму, поліпшенню його працездатності, своєчасному формуванню у малюків життєво важливих рухових умінь та навичок, розвитку фізичних якостей і забезпеченню належного рівня фізичної підготовленості й фізичної культури взагалі, вихованню стійкого інтересу до рухової активності, потреби в ній, виробленню звички до здорового способу життя [2; 4].

Однак організація роботи з фізичного виховання в закладах дошкільної освіти потребує перегляду, адже чималий відсоток дітей мають дисгармонійний фізичний розвиток, недостатній розвиток основних рухів та фізичних якостей. Діти часто хворіють на респіраторні та інші інфекції, мають різні хронічні захворювання. Причиною недостатнього фізичного розвитку та низькою фізичної підготовленості дітей дошкільного віку називають зниження їхньої рухової активності. Так, вчені зауважують, що існуюча система фізичного виховання дітей у закладах дошкільної освіти перебуває в кризовому стані і не вирішує головної мети Базового компонента дошкільної освіти – формування фізично досконалої дитини з гармонійним фізичним розвитком, високим та достатнім рівнями рухової підготовленості, міцним здоров'ям [63, с. 65].

У Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти зазначено, що «переважна більшість дошкільнят зазнає дефіциту руху, недостатньо загартована, характеризується низькою витривалістю». У надзвичайно відповідальний період для становлення організму, психіки, особистості життя дітей проходить в ускладнених умовах. Науковцями встановлено, що «наприкінці дошкільного дитинства стійкі нервові розлади фіксуються приблизно у кожній п'ятій, а функціональні – у кожній третій дитини». Дослідження таких авторів, як О. Богініч, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, О. Дубогай, О. Курок, Н. Семенова, Б. Шиян та ін. свідчать про необхідність підсилення уваги як батьків, так і вихователів дітей дошкільного віку до збереження і зміцнення фізичного здоров'я дітей [18; 19; 43; 45; 46; 64; 176; 90, с. 19].

Як вказує Е. Вільчковський, традиційними засобами фізичного виховання є «фізичні вправи», що використовуються у гімнастиці, спорті, грі та туризмі, «оздоровчі сили природи» (повітря, сонце, вода) та «гігієнічні фактори» (режим харчування, занять і відпочинку, гігієна одягу, взуття, обладнання тощо) [45, с. 52].

Як відомо, у дошкільному дитинстві закладаються основи здоров'я, виховуються основні риси особистості людини. Для оптимального фізичного виховання дітей батькам, закладам дошкільної освіти необхідно створити сприятливі умови розвитку дитини, в яких дитина навчиться бути творцем досконалості свого тіла, здоров'я. Про те, що міцне здоров'я є запорукою розвитку дитини, говорить і народна мудрість: «У здоровому тілі — здоровий дух», «Нема щастя без здоров'я» [125, с. 160–161].

Фізичне виховання є тією нагальною проблемою, яка цікавить педагогів і психологів на різних історичних етапах розвитку суспільства, адже воно є одним із найстародавніших напрямів цілеспрямованого виховного впливу на підростаюче покоління. Перші системи суспільного виховання дітей, які виникали у рабовласницьких державах, обов'язково передбачали всебічний і фізичний розвиток підростаючих поколінь [155,

с. 196–197].

Ще з часів давньогрецьких філософів-мислителів Сократа, Платона, Аристотеля та ін. йдеться про необхідність та важливість фізичних навантажень для зміцнення здоров'я дитини. Так, достатня рухова активність людини у різні періоди її життя, були переконані вчені, може замінити будь-які ліки. За висловлюванням Платона (427–347 рр. до н. е.): «Гімнастика є цілюща частина медицини». Вчений стверджував, що дітей треба привчати до способу життя дорослих ще з раннього віку. Дітям треба поступово привчатися до вправам зі стрибками, з м'ячем, танцям під музику, плаванню, щоб «завдяки слабкості тіла в них не було прояву малодушності під час війни або в будь-яких випадках» [45, с. 34].

Як зазначав давньогрецький поет Горацій: «Якщо не бігаєш, поки здоровий, доведеться бігати, коли захворієш» [64, с. 4], тим самим вказуючи, що фізичні вправи і рухові дії найкращий шлях до здоров'я.

Видатні просвітителі періоду раннього середньовіччя (Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці та ін.) у своїх педагогічних системах обґрунтували значення фізичного виховання у всебічній підготовці підростаючих поколінь [184, С. 31].

Видатний чеський педагог Ян Коменський (1592–1670) у своїх працях «Велика дидактика» та «Материнська школа» вказував на необхідність використання фізичного виховання дітей у педагогічному процесі школи та сім'ї. Так, вчений відзначав, що «правильно дібрані та дозовані фізичні вправи зміцнюють здоров'я дітей і підвищують їх працездатність». Цінність порад великого просвітителя полягає в тому, що він радив годувати немовлят материнським молоком та давати дітям можливість більше гратися та бігати [45, с. 31]. Я. Коменський був переконаний, що «формування людини повинно починатися в ранньому дитинстві. Засвоєне в цей час особливо міцне» [151, с. 22]. У працях Яна Коменського уже чітко прослідковувались сміливі, абсолютно нові методи виховання. Основою цих методів став фізичний розвиток, без якого немислима людина з міцним здоров'ям [151,

с. 23].

Я. Коменський виокремив ті рухливі дитячі ігри, які вважав корисними та доповнив їх бігом, стрибками, боротьбою, плаванням і попаданням списом у кільце. Цінною порадою Я. Коменського є рекомендація спочатку показувати фізичні вправи, щоб їх могли виконувати без всякої небезпеки для життя [155, с. 197]. У педагогіці Я. Коменського роль різних ігор і фізичних вправ не обмежувалася фізичною підготовкою, вони виконували важливу функцію і з точки зору духовного і етичного виховання [45, с. 35].

Англійський філософ-просвітителю Джон Локк (1632–1704) говорив про значення фізичного виховання як складової частини всебічного розвитку дітей. Він стверджував, що «фізичне виховання повинно починатися з перших днів життя людини», розглядаючи його як найперший вплив дорослих на дітей [151, с. 23]. Серед порад, які давав вчений, виділимо такі: вивчати витончені манери, бальні танці, інші елементи галантності, котрі ззовні виділяють «знатних» від простолюдинів. На думку Д. Локка, все фізичне виховання повинно здійснюватися змагально-ігровим методом [171, с. 16].

Вченим було зроблено спробу розробити теоретичну концепцію фізичного виховання, в якій він намагався обґрунтувати корисність фізичних вправ для підростаючого покоління. Зазначимо, що завдяки популярності його, фізичне виховання було введенню в навчальні заклади Англії у вигляді рухливих ігор, спорту та спортивних ігор [45, с. 35].

Ідея вільного виховання всебічно розвиненої сильної, вмілої та розумної особистості була обґрунтована французьким педагогом, філософом та просвітителем Жан-Жак Руссо (1712–1778) у роботі «Еміль, або про виховання». Педагог великого значення надавав єдності фізичного і розумового виховання, говорячи «Вправляйте безперервно його тіло; зробіть його міцним і здоровим, щоб зробити мудрим і розважливим; нехай він працює, бігає, кричить, нехай завжди буде у русі: нехай він буде

дорослим по міцності, і він скоро стане дорослим по розуму [140, с. 127]; Так, вказував вчений, «бувають вправи чисто природні, механічні, які сприяють зміцненню тіла, але не дають ніякої користі судженню: діти плавають, бігають, стрибають, ганяють... - все це дуже добре; проте ми маємо лише руки і ноги? ...вправляйте не тільки сили, але і всі почуття, що ними керують... [140, с. 145]. Ж.-Ж. Руссо великого значення надавав і загартуванню, рекомендуючи використовувати і повітря, і воду, і сонце. Так, вчений вказував: «Важливо, щоб шкіра загартовувалась під впливом повітря і могла не боятись його змін...[140, с. 154]; та «Повітря впливає на статуру дітей особливо в перші роки життя...[140, с. 53]; «...у міру того, як діти зміцнюються, знижуйте поступово температуру води, поки не станете влітку і взимку мити їх в холодній воді і навіть у крижаній» [140, с. 54]; «у міру того як дитина зростає... поступово привчайте її не боятись сонячного жару; ...привчайте її до спеки» [140, с. 140]. Ж.-Ж. Руссо висловлював думку про те, що дівчинка повинна бути «живою, веселою, жвавою, повинна співати, танцювати скільки душа забажає...» [140, с. 454].

Ж.-Ж. Руссо одним з перших науковців тренувати в дітей органи почуттів. Так, вчений вказував на важливість «розвитку рухової діяльності дитини, спрямованої на подолання різних природних перешкод, таких, як лазіння по деревах, перелізання через стінку, стрибки, плавання». Зазначимо, що Ж.-Ж. Руссо у своїй системі спирався на погляди інших прогресивних педагогів. Наприклад, він підтримував погляди Я. Коменського про те, що «фізичне виховання повинне починатися з перших днів народження дитини»; з порад Д. Локка виділяв принцип «любові до фізичної праці, до систематичної рухливості людини, яку слід прищеплювати ще з дитинства». За його переконаннями дитячі рухливі ігри та фізичні вправи на свіжому повітрі повинні стати основою фізичного виховання [45, с. 35].

Відомий швейцарський педагог Й. Песталоцці (1746–1827) у своїй праці «Елементарна гімнастика» вільні вправи називав «підготовчим

засобом» ефективного фізичного виховання дітей, за допомогою якого можна забезпечити навчання більш складних рухів, спортивних вправ тощо. Вчений дібрав та згрупував вільні вправи залежно від рухливості суглобів людини (за анатомічною класифікацією), схарактеризував типи вправ залежно від рухливості суглобів, за анатомічною класифікацією: вправи для голови, ніг, рук, тулуба [45, с. 36]. Вчений висунув теорію, згідно якої людина народжується з закладеними в ній певними здібностями. Мета виховання за Й. Песталоцці полягає у розвитку цих здібностей шляхом вправ. Вчений вважав, що протягом життя «не може набути ніяких задатків, якщо вони не були закладені в неї при народженні» [151, с. 24].

Відомий український філософ та просвітитель Г. Сковорода (1722–1794) велику увагу питанням фізичного виховання приділяв. Так, він був переконаний, що діти з перших років життя повинні отримати фізичне виховання, яке «зміцнить їх таким чином, що допоможе краще пізнати науки» [45, с. 36].

Таким чином, педагогами та філософами середньовічної епохи було науково обґрунтовано необхідність всебічного розвитку особистості, яка поєднує в собі широку освіченість та фізичну досконалість [45, с. 36].

Англійський філософ і педагог Роберт Оуен (1771–1858) писав «...першочерговим заданням общини завжди буде надання всім її членам найкращого фізичного, морального і розумового виховання». Він був переконаний, що здоров'я, фізична досконалість і розумове виховання принесуть справжнє щастя людству [151, с. 27]. Такої думки дотримувався і французький філософ, соціолог Шарль Фур'є (1772–1837). Так, стверджував він, «...виховання має за мету здійснювати повний розвиток фізичних і розумових здібностей...» [151, с. 26].

Психолог, педіатр Є. Покровський (1838–1895) написав понад 70 робіт з фізичного виховання та обґрунтовував положення про те, що від розвитку фізичного виховання дітей та молоді залежить й розвиток загальної культури суспільства. Лікар, суспільний діяч і філософ Є. Дементьєв (1850–1919)

написав фундаментальну роботу «Гімнастика, або ігри», в якій рухливі ігри вважав найбільш корисними та ставив їх на перше місце [45, с. 36–37].

Особливе місце в розвитку наукових основ фізичного виховання посідає вчення ученого-педагога, доктора медицини і хірургії П. Лесгафта (1837–1909), автора оригінальної, науково обґрунтованої системи [83, с. 33]. Він є автором багатьох наукових праць по анатомії, антропології, педагогіці та розробником оригінальної теорії гармонійного розвитку людини. Так, вчений вважав, що фізичне виховання тісно пов'язане з розумовим, естетичним і моральним, тому «гармонійний всебічний розвиток діяльності людського організму має становити спільну мету виховання і освіти...» [96, с. 290]; «наскільки розвинений палець (дотик), око, вухо і всі органи, що сприймають інформацію ззовні, настільки ж і розвинений розум людини» [97, с. 108].

Вченим було науково обґрунтовано концепцію фізичного виховання людини. Основні положення теорії фізичного виховання, які вчений розробив актуальні і по сьогоднішній день. На думку вченого, роль слова педагога, зверненого до свідомості дитини, має вагоме значення та має виключати механічне засвоєння знань та навиків, адже, коли «дитина засвоїть будь-який механічний метод..., то і діяти буде механічно- це зможе застосовувати даний метод до певного випадку [96, с. 295]. Так, вчений наголошував, що вчитель фізичної культури має володіти «словом набагато краще, ніж вчитель словесності» [151, с. 35]. Вчений зауважував, що «все, що вимагає серйозного, свідомого засвоєння, повинно бути пояснено попередньо словом і тільки потім доповнено і перевірено об'єктивним оглядом» [96, с. 220]. На думку науковця фізичні вправи («повторення будь-якої дії в людському тілі, що здійснюється заради його засвоєння» [96, с. 299]) є основним засобом фізичного виховання та сприяють посиленню діяльності всього рухового апарату. Рухливим іграм вчений приділяв багато уваги, зазначаючи, що «форма гри повинна бути завжди визначеною і з точно наміченою метою; рухові дії мають бути доступні дітям певного віку та

засвоєні в систематичному курсі; дотримання правил та розподіл ролей має контролюватися дітьми» [97, с. 122].

Тож, система фізичного виховання П. Лесгафта має сприяти «гармонійному розвитку тіла і умінню володіти ним при різноманітних умовах» [96, с. 381]; бути раціонально використаною - «легко переконатися в необхідності зміни фізичних і розумових вправ» [96, с. 229].

П. Лесгафт був переконаний, що фізичне виховання повинно тривати все життя, тому важливо з дитинства вчити дитину свідомо засвоювати фізичні вправи, уміти раціонально, тобто з найменшою затратою сил, але з найбільшим ефектом, користуватися ними [151, с. 34].

Зазначимо, що П. Лесгафт радив використовувати народні ігри у роботі з дітьми, адже вони відіграють важливу виховну роль. Так, вчений для дітей радив більше часу проводити на свіжому повітрі в іграх та фізичних вправах [83, с. 10].

У діяльності педагога-експериментатора С. Шацького питанню гармонійного розвитку дитини завжди приділялося першочергове значення. Прикладом тому є його експериментальна робота, описана в книзі «Бадьоре життя», в якій автор описує взаємозв'язок фізичної праці, гри з розумовим та соціальним розвитком. Так, на думку новатора, як зазначає його учень Л. Скаткін, «Школа повинна забезпечити учням розумовий, моральний, фізичний і естетичний розвиток, виховувати дітей в дусі колективізму...сприяти розвитку активності і самодіяльності» [173, с. 24]. Про заняття фізичними вправами педагог-новатор писав «В роботі своїй вони цінували фізичні вправи, щось типу гімнастики, «розвитку м'язів»...» [175, с. 403].

Свого часу видатний педагог К. Ушинський (1824–187) вважав, що процес розумового виховання знаходиться у тісному зв'язку з фізичним [151, с. 34]. Так, за переконанням К. Ушинського, народних ігор у необхідно використовувати у фізичному вихованні, адже вони не тільки сприяють фізичному розвитку дітей, а й зміцнюють їхнє здоров'я [125, с. 166]. У

народних іграх, вказував він, «дитина вчиться мислити, набуває важливі знання...» [125, с. 359].

Вчений відзначав, що педагогічний процес має базуватися на знаннях фізіології і психології дитини і що педагог, який не знає цих дисциплін, не може правильно здійснювати складний процес виховання [151, с. 33]. Зазначимо, що вчений вказував на єдність розумового виховання та фізичних вправ, які мають бути на кожному уроці, тоді розумова діяльність стане більш ефективною [151, с. 34].

У педагогічній спадщині видатного педагога К. Ушинського (1824–1871) прослідковується думка про те, що процесу навчання і виховання людини повинно передувати всебічне його вивчення. Так, він зазначав «Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх її відношеннях, то вона повинна спершу пізнати її також в усіх відношеннях [161, с. 28].

Вальдорфська педагогіка є однією з моделей альтернативної вільної школи, яка ґрунтується на антропософській інтерпретації розвитку людини як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних факторів. Німецьким філософом Рудольфом Штайнером (1861–1925) було розроблено методологічні й дидактико-методичні основи вільного виховання. Як зазначав Р. Штайнер, у ранньому віці дитина наділена здатністю «навчати» себе саму [132, с. 10].

Як відомо, збільшенню словникового запасу молодших дітей, сприяє спілкування з дітьми старшого віку. Серед вправ, які сприяють словниковому розвитку є вправа, яка називається «Гра у колі», під час якої діти багато рухаються, словесні образи передають за допомогою рухів рук, тіла, ходи, в усьому наслідуючи дорослого. Використання такої гри у повсякденній роботі сприяє *розвитку мовлення*, позитивно впливає на сферу відчуттів дитини. Матеріал літературно-музичної композиції добирається педагогом з урахуванням індивідуальних особливостей дітей, типу їхнього темпераменту, із використанням елементів протилежного змісту: велике і маленьке, легке і важке, швидке і повільне [70, с. 12].

Видатний італійський педагог, доктор філософії, антропології, педагогіки, перша жінка-лікар в Італії, М. Монтессорі (1870–1952), називала свою педагогічну систему підготовкою до реального життя і в її основу ставила особисте досягнення дитини – незалежність [77, с. 42]. На її думку, фізичний та інтелектуальний розвиток не слід гальмувати, виховуючи дітей на свій розсуд.

Опираючись на принципи методики фізичного виховання дітей за М. Монтессорі, сьогодні в освітньо-виховній роботі вихователі використовують такі принципи: індивідуальний підхід до дитини (малюк сам може вибирати, чим йому займатися, сам визначає, скільки часу він витратить на заняття); навчання у формі гри; «допоможи мені це зробити самому» (тобто, завдання дорослого не виконувати щось за дитину, а стимулювати її власну активність); створення розвивального середовища; урахування вікових особливостей при ознайомленні з новим матеріалом; будувати навчально-виховну роботу на інтересі дітей [78, с. 38].

Методика фізичного виховання дітей, розроблена італійським педагогом Марією Монтессорі на початку ХХ століття, нині успішно використовується в усьому світі [70, с. 13].

Демократична педагогіка в середині ХІХ ст. рекомендувала постійну зміну розумових вправ дітей тілесними – прогулянками, купанням тощо.

Видатний педагог та письменник А. Макаренко (1888–1939) фізичну культуру вважав «одним із важливих засобів формування всебічно розвиненої особистості». Вчений вказував, що від того, як батьки ставляться до застосування фізичних вправ у побуті, в сім'ї, дотриманні режиму, застосуванні загартовуючих процедур, залежить виховання здорової дитини [45, с. 39–40]. За образним висловом А. Макаренка «батьки повинні обладнати спортивну дорогу своїм дітям» [64, с. 4].

Послідовник П. Лесгафта, вчений-гігієніст В. Гориневський (1857–1937), створив спеціальну лабораторію з вивчення проблем, пов'язаних з фізичним вихованням (1910 р.). Так, вчений фізичні вправи розглядав з 4

позицій – з точки зору їх простоти чи складності; з точки зору їх доцільності; з технічної точки зору та впливу на всебічний розвиток. Вчений зазначав, що правильна ходьба, біг, стрибки, метання, рухливі та спортивні ігри є «великим корективом до сидячого положення учнів» [58, с. 39]. Науковцем було детально досліджено ходьбу, біг, стрибки, метання, лазіння, фізичні, спортивні, танцювальні, коригуючі та дихальні вправи, рухливі ігри, боротьбу, плавання тощо. Науковець описав їх фізіологічні особливості та механізми, проаналізовано різні види ходьби, маршів, бігу, стрибків, метання, лазіння, описано їх терапевтичне, біологічне, прикладне та практичне значення, вплив на організм, методику тощо. Методичний посібник «Фізична культура дітей дошкільного віку», який написав автор, став першим науковим твором, в якому розглядалася система засобів фізичного виховання (фізичні вправи, рухливі ігри, загартовуючі процедури). Так, вчений вказував, що при їх систематичному використанні покращиться фізичний розвиток дітей та зміцниться їх здоров'я та [45, с. 38]. В. Гориневський звертав увагу на зв'язок фізичного і естетичного виховання і вказував, що красиві, виразні рухи найбільш яскраво відображають індивідуальну і психічну діяльність людини. Вченим було написано вперше книгу про лікарський контроль за заняттями і спортом населення [151, с. 35]. В. Гориневський є автором книги «Фізичні вправи, що відповідають певному віку», виданої у 1915 році та здобувшій велику популярність. Так, в ній автор подає теоретичне обґрунтування та детальний опис всіх основних вправ, впорядкувавши їх у таблиці, вказуючи «графічний метод, який можна застосовувати до наукових фактів із області фізичного виховання, може бути корисним як у практичному використанні, так і в дидактичному» [59, с. 7]. В. Гориневський є продовжувачем справи П. Лесгафта та одним із перших науковців у області лікарського контролю за фізичним розвитком дітей. В. Гориневського по праву вважають засновником постреволуційної системи фізичного виховання [151, с. 36].

Лікарем-гігієністом Ю. Аркіним (1873–1948) вперше видано

фундаментальну працю «Дошкільний вік», в якій доступно описано основні закономірності вищої нервової діяльності, відкритими І. Сеченовим та І. Павловим, режим дня, організація життя дитини та важливість взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї [151, с. 36].

Теоретичні основи формування в дітей основних рухів розглядалися у 40–50 роках ХХ ст. у роботах Є. Леві-Гориневської (1889–1956) та Г. Бикової. Так, дослідницею Є. Леві-Гориневською було обґрунтовано вимоги щодо рухової підготовки дошкільників та досліджено особливості розвитку ходьби, бігу, стрибків та метання в дітей 3-7 років [45, с. 40]. Результати її досліджень були покладені в основу програмових вимог тих часів. Хоча, як зазначає сама авторка, ще є чимало питань, які потребують подальшого вивчення [39, с. 3].

Дослідницею Г. Биковою була розроблена методика розвитку рухів дитини, визначено її значення, зміст, організацію. Вчена розглядала розвиток рухів у тісному взаємозв'язку з грою, використання ігрових методів, вказуючи на виховний характер навчання [151, с. 36]. Так, вона підкреслювала виховний характер навчання у тісному зв'язку з грою, який вбачала у «широкому використанні ігрових прийомів на заняттях з дітьми, емоційності їх проведення» [83, с. 35]. Авторами першого навчального посібника з методики фізичного виховання дітей дошкільного віку для учнів педагогічних училищ та вихователів дитячих садків стали Є. Леві-Гориневська, Г. Бикова та М. Метлов. У посібнику розглянуто основи теорії та методики навчання дітей рухів, проведення рухливих ігор, організацію та зміст різних форм фізичної культури (заняття, ранкова гімнастика та ін.) [45, с. 40].

Зазначимо, що проблеми фізичного виховання дошкільників у другій половині ХХ ст. досліджували й лікарі та психологи. Так, група психологів під керівництвом О. Запорожця провела фундаментальне дослідження розвитку довільних рухів [45, с. 41].

О. Запорожцем було експериментально доведено, що довільні рухи

виникають і формуються в дитини на основі **образів і слів**, що відображають ситуацію виконання цих рухів. «Результати наших експериментів доводять, що уже в дошкільному віці ряд рухових навиків утворюється під час словесної інструкції також, а в деяких випадках, навіть, більш успішно, ніж при наочному показі» [72, с. 157].

Особливо бурхливий розвиток педагогічних досліджень з фізичного виховання дітей дошкільного віку спостерігався в другій половині ХХ століття. Науковцями 60-х років фізичне виховання дітей вивчалось з різних позицій: М. Кистяковська своє дослідження присвятила розвитку рухів у дітей першого року життя; Т. Осокіна – вправам спортивного характеру та плаванню; М. Голощокіна – ходьбі на лижах [45, с. 41].

На думку О. Кенеман, фізична культура є одним із досягнень людства. Вчена звертає увагу на важливість формування рухової культури з раннього дитинства, зазначаючи, що рухливість нервових процесів, уміння дитини швидко реагувати на зміну умов, пристосовуватись до них, розвивати активність думок, швидкість і чіткість реакцій, орієнтування в оточуючому середовищі розвивається саме у фізичних вправах [151, с. 37]. Нею, у співавторстві з Д. Хухлаєвою, було розроблено підручник «Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку, який витримав не одне перевидання» [151, с. 38].

Такими науковцями, як Д. Хухлаєва, Т. Осокіна, Е. Вільчковський було обґрунтовано методику навчання технічно складних рухів для дітей [45, с. 41].

В 70-х роках ХХ ст. продовжувалися дослідження адаптаційних можливостей дитячого організму до фізичних навантажень, зокрема максимальних; узагальнено матеріали щодо регуляції нервовою системою розвитку рухових функцій у ранньому і дошкільному віці.

Л. Кармановою і С. Лайзене систематизовано комплекси занять з фізичної культури для різних вікових груп, зорієнтовані на високу моторну щільність [92, с. 10].

Зазначимо, що кінець ХХ ст. характеризується багатим доробком науковців, якими було обґрунтовано систему занять з фізичної культури для дітей дошкільного віку на свіжому повітрі цілорічно (О. Аракелян, Л. Карманова, Л. Пензулаєва), методику проведення рухливих ігор різних видів (Т. Осокіна, Е. Вільчковський), значення оптимального рухового режиму в дитячому садку (Т. Дмитренко, Н. Денисенко, В. Шишкіна); досліджено навчання дітей гри в баскетбол, футбол (Е. Адашквичене, О. Курок), катання на ковзанах (Л. Пустиннікова), удосконалення основних рухів у дошкільників в природних умовах під час прогулянок (Г. Шалигіна), застосування допоміжних вправ у навчанні складних рухових дій (Г. Лєскова, Н. Ноткіна, Т. Грядкіна), взаємозв'язок фізичного виховання в дитячому садку та сім'ї (В. Ликова) [43; 45; 46; 118; 175; 45, с. 41].

Наукові дослідження I пол. ХХІ ст. характеризуються науковою різноманітністю, випуском відповідної методичної літератури: з навчання дітей вправ та ігор спортивного характеру (Т. Осокіна, С. Цвек, Ю. Короп, О. Курок), диференційованого підходу в навчанні фізичних вправ (Е. Давиденко), впливу фізичних вправ та рухливих ігор на виховання позитивних моральних та вольових якостей у дітей (Н. Кіт), застосування ігрового методу в навчанні дітей фізичних вправ (О. Богініч, Г. Беленька, А. Вольчинський), використання «малих форм» фізичної культури (О. Кириченко), мотивації дітей до занять фізкультурою (Л. Сварківська), змісту фізичного виховання дітей дошкільного віку в сім'ї (М. Аляб'єва, Е. Вільчковський [18; 19; 43; 45; 46; 118; 45, с. 42].

Зазначимо, що наукові дослідження з проблем фізичного виховання та узагальнення передового практичного досвіду покладено в основу програм для закладів дошкільної освіти України (розділ «Фізична культура»): «Українське дошкілля», «Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років» та ін. [20; 61]. Інтенсифікація сучасного життя, розвиток і впровадження нових технологій в різних сферах суспільства обумовили певні реформи у системі і змісті діяльності освітніх інституцій. Ці реформи

пов'язані з раннім навчанням та ускладненням навчальних програм, що вимагає активізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку [123, с. 191].

Автори наукових досліджень, як правило, намагаються забезпечити комплексне вивчення явищ, використати різні методи не лише педагогічних наук, а й суміжних. Розширюється коло досліджуваних питань, розгалужується тематика досліджень. Починається консолідація сил науковців різного фаху навколо окремих важливих проблем фізичного виховання дітей дошкільного віку.

В останні роки у наукових пошуках актуалізується питання оптимального рухового режиму діяльності дітей дошкільного віку. Сучасні дослідження торкаються питань ефективності фізичного виховання в закладах дошкільної освіти. Так, науковці Т. Андрющенко, І. Бех, О. Богініч, Н. Денисенко, О. Кононко, В. Нестеренко досліджували питання виховання та оздоровлення дошкільників у контексті орієнтації на особистість дитини. Питанням створення здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти та напрямів і оптимальних шляхів використання здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі закладів дошкільної освіти переймаються О. Богініч, Н. Денисенко, Н. Левінець, Л. Лохвицька та ін. [17; 18; 19; 60; 61; 90; 100; 51, с. 55].

Враховуючи актуальність проблеми здоров'я, національні програми «Діти України», Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір», Цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації», «Національна стратегія розвитку освіти України на 2012–2021 рр.» найважливішими стратегічними завданнями визначають «всебічний розвиток дитини, становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я, формування у дітей відповідального ставлення до нього як найвищої індивідуальної та суспільної цінності». Ці завдання знайшли відображення в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», у Базовому компоненті дошкільної освіти [1; 2; 3; 6; 7; 8;

9].

У національній програмі «Діти України» серед основних завдань виділимо наступні: «створення сприятливих умов для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дітей та формування гармонійно розвиненої особистості, громадянина, здатного до повноцінної життєдіяльності в усіх сферах виробництва, науки, освіти і культури» [6]. Так, метою Програми «Здоров'я 2020: український вимір» є «збереження та зміцнення здоров'я» [8], оскільки медико-демографічна ситуація, що склалась останнім часом в Україні, свідчить про незадовільний стан здоров'я населення. Одним із завдань Цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації» є «забезпечення переорієнтації практичної діяльності галузі на розв'язання пріоритетної проблеми – зміцнення здоров'я населення засобами фізичного виховання, фізичної культури і спорту» [9].

Сьогодні науковці працюють над пошуком шляхів удосконалення процесу збереження, зміцнення та формування здоров'я юного підростаючого покоління вцілому і кожної особистості зокрема.

В публікаціях вітчизняних учених І. Беха, А. Богущ, З. Плохій, Т. Поніманської, наголошується, що система цінностей становить базову основу особистості [15; 21–37; 125].

Організаційними формами роботи, що є обов'язковими для впровадження в освітній процес закладу дошкільної освіти, визначено: заняття з фізичної культури; фізкультурно-оздоровчі заходи (ранкова гімнастика, гімнастика пробудження, фізкультхвилинки, фізкультпаузи, загартовувальні процедури). Формами організації рухової активності у повсякденному житті є заняття фізичними вправами на прогулянках, фізкультурні свята і розваги, дитячий туризм, рухливі ігри, самостійна рухова діяльність, Дні (Тижні) здоров'я, індивідуальна робота з фізичного виховання.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні наголошено на

турботі про фізичне здоров'я дитини, передбачаючи формування основних фізичних якостей, рухових умінь [15, с. 6]. Тому здійснення фізичного виховання та розробка теоретико-методичних засад є важливою складовою наукових досліджень у галузі дошкільної педагогіки.

Зазначимо, що програми виховання і навчання у закладах дошкільної освіти України визначають конкретні завдання і показники фізичного виховання дітей кожної вікової групи.

Як відомо, фізичний розвиток дітей молодшого дошкільного віку є особливо стрімким. З огляду на це процес фізичного виховання має бути своєчасно, методично правильно організованим.

Зазначимо, що у період дошкільного дитинства «закладається фундамент здоров'я, формуються життєво необхідні рухові навички, вміння, розвиваються важливі фізичні якості, що свідчить про необхідність правильного фізичного виховання, яке має сприяти оздоровленню і повноцінному розвитку дитини» [108, с. 113].

Будучи тісно пов'язане з розумовим вихованням, фізичне виховання дітей дошкільного віку вимагає правильно організованого процесу, що створює найбільш сприятливі умови для нормального функціонування всіх органів і систем дошкільника, допомагає кращому сприйняттю і запам'ятовуванню навчального матеріалу. Таким чином, у дітей розвивається здатність до кращого засвоєння знань та здійснення розумових і пізнавальних процесів. Саме тому важливо вже в дітей молодшого дошкільного віку розвивати вміння правильно користуватися набутими знаннями і вміннями в процесі фізичного виховання.

Оздоровчі, освітні та виховні завдання тісно взаємопов'язані між собою. Цей взаємозв'язок вимагає від педагогів створення всіх необхідних умов для здійснення процесу фізичного виховання дітей дошкільного віку на оптимальному рівні. І лише при дотриманні цієї умови будуть одночасно вирішені всі вищеперераховані завдання, що сприятиме подальшому всебічному розвитку.

Крім того, розумовий розвиток буде здійснюватися більш успішно, якщо педагог створює проблемні ситуації, в яких діти мають приймати правильні рішення й діяти творчо.

Успішному розв'язанню завдань всіх аспектів виховання сприятиме правильне виконання дошкільниками запропонованих для виконання рухових дій, їхня зацікавленість у процесі навчання, бажання оволодіти рухами якомога краще і швидше.

Як зазначає Е. Вільчковський, «міцне здоров'я та повноцінний фізичний розвиток обумовлюють загальну високу працездатність організму, швидше пристосування до виконання завдань розумової діяльності, що сприяє опосередкованому зв'язку фізичного виховання з розумовим» [46, с. 3].

Отже, фізичне виховання є однією з передумов ефективності розумового, морального, естетичного виховання дітей дошкільного віку, а належний рівень загального розвитку дошкільників дозволяє їм наблизитись до фізичної та розумової досконалості. Фізичне виховання в закладах дошкільної освіти як цілеспрямований педагогічний процес здійснюється всією системою організаційних форм, які передбачено програмою.

Вищезазначене дозволяє зробити узагальнення щодо поняття «фізичне виховання», яке розуміємо як спеціально організований педагогічний процес, що здійснюється за допомогою різних організаційних форм, засобів, методів та прийомів взаємодії педагога з дітьми, метою якої є формування в дітей життєво важливих рухових умінь та навичок, зміцнення здоров'я, досягнення прогресивних змін форм і функцій організму та під час якого педагог може вирішувати різні освітні завдання задля підготовки їх до суспільного життя і продуктивної праці.

Оскільки започатковане дослідження стосується проблеми збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, то подальшої дослідницької уваги потребує звертання до розгляду цієї проблеми в теорії і практиці дошкільної освіти.

1.2. Збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в теорії і практиці дошкільної освіти

Проблема розвитку словника дітей дошкільного віку є предметом наукового дослідження психологів, психолінгвістів, лінгводидактів, педагогів, які досліджують різні її аспекти. Зокрема, цій проблемі присвятили свої праці такі психологи та психолінгвістики, як: П. Блонський, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Жинкін, О. Леонт'єв, О. Лурія, О. Потебня, Ф. Сохин, С. Цейтлін, О. Шахнарович та ін.; лінгводидакти: О. Амацьєва, Н. Бабич, А. Богущ, Н. Гавриш, І. Попова, С. Хаджирадєва та ін.; педагоги: Г. Ватаманюк, О. Ковшар, В. Коник, К. Крутій, Н. Кудикіна, Н. Луцан, І. Луценко, В. Ляпунова, І. Непомняща, Ю. Руденко, О. Соловійова, Є. Тихеева, О. Трифонова, О. Ушакова, М. Черкасов, В. Ядешко та ін. Науковцями досліджувалися різні аспекти ознайомлення дітей зі словом у різних видах діяльності, особливості розуміння значення слова дітьми різних вікових груп, опанування узагальнюючого значення слів. Проблеми мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку засобами фізичного виховання розглядалися у дослідженнях О. Богініч, Е. Вільчковського, С. Замрозович, І. Кліш [14; 18; 21; 23; 24 – 33; 34; 37; 41; 43; 45; 46; 48; 49; 50; 51; 62; 68; 69; 71; 85; 86; 95; 101; 102; 112; 126; 127; 130; 131; 137; 150; 156; 160; 168; 172; 178; 179; 181].

Оскільки в зачаткованому дослідженні йдеться про збагачення словника, то уточнимо сутність понять «слово», «словник», «збагачення словника», «словникова робота».

Зазначимо, що розвиток мовлення дітей дошкільного віку передбачає комплексне розв'язання низки завдань, основними з яких є збагачення словникового запасу, формування граматичної будови мовлення, розвиток зв'язного мовлення, виховання звукової культури мовлення. Одним із пріоритетних напрямів щодо розвитку мовлення є збагачення та активізація словника дітей молодшого дошкільного віку.

Проте сукупність усіх слів, наявних в українській мові, поєднується в поняття «словник» [160, с. 15].

Термін «словник», за словниковими джерелами, означає «словниковий склад мови» [135, с. 106–107]; «сукупність слів даної мови, територіального чи соціального діалекту» [13, с. 409]; «сукупність слів будь-якої мови» [115, с. 1832]; «сукупність слів, які використовуються в будь-якій мові; сукупність слів певної мови; лексика» [42, с. 1344]; «сукупність слів певної мови, зібрана за певними ознаками» [158, с. 1132]; «будівельний матеріал для мови» [29, с. 71]; «словник дошкільника – запас слів, який безперервно й інтенсивно зростає (з 3 до 6–7 років приблизно в 5–6 разів)» [54, с. 309].

Ф. Сохін зазначає, що «у дошкільному віці дитина повинна оволодіти таким словником, який дозволив би їй спілкуватися з однолітками і дорослими, успішно навчатися в школі, розуміти літературу, телевізійні і радіопередачі і т. ін. Розвиток словника – тривалий процес оволодіння словниковим запасом, накопиченим народом в процесі його історії» [130, с. 79].

За А. Богуш, формування дитячого словника «це тривалий, складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати їх у конкретних умовах спілкування». На думку вченої, засвоєння дитиною словника – накопичення, уточнення уявлень, формування понять, розвиток мислення [24, с. 318, 320].

Отже, під поняттям «словник» розуміємо сукупність слів певної мови, який безперервно зростає і дозволяє особистості успішно спілкуватися, навчатися, мислити.

Одним із завдань словникової роботи в закладі дошкільної освіти є «збагачення словника дітей новою лексикою; активізація словника» [61, с. 67].

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, збагачення це «дія за значенням збагатити», збагачувати – «робити

кого-, що-небудь багатшим за складом або змістовнішим, досконалішим» [42, с. 440].

На думку А. Богуш та Н. Гавриш **збагачення словника** це «кількісне збільшення обсягу словникового запасу (у вузькому розумінні); засвоєння нових значень знайомих слів (якісне засвоєння лексики) та переведення їх в активний словник, що забезпечує повноцінне спілкування, пізнання довкілля, мовленнєве самовираження» [23, с. 323]; «кількісне збільшення обсягу нових слів і розширення смислового поля вже знайомих – з метою збільшення їх використання у зв'язному мовленні» [103, с. 60].

Збагачення словника включає не лише розширення його об'єму, але і виховання в дітей уваги до змістової сторони слова, його семантичне уточнення значень слів, збагачення зв'язків з іншими словами [157, с. 31].

Така робота з дітьми потребувала проведення спеціальних досліджень з боку вчених та розробки методичних матеріалів.

Отже, під **збагаченням словника** дітей дошкільного віку розуміємо кількісне збільшення словникового запасу та переведення його із пасивного словника в активний.

Так, науковцями-корифеями, що займалися дослідженням питання **словникової роботи** (Є. Водовозова, Я. Коменський, С. Русова, Ф. де Соссюр, І. Срезенський, О. Усова тощо) [89; 139; 149; 159], було визначено механізми розвитку мовлення в дітей, зміст мовної освіти як однієї із соціально-культурних умов розвитку держави, розроблено принципи, методи та форми розвитку мовлення тощо. Такими вченими, як Л. Виготський, О. Гвоздев, В. Гербова, О. Лурія та ін. було розроблено психологічні та теоретичні засади дошкільної лінгводидактики [48; 49; 52; 101]. Як зазначає А. Бородич, **словникова робота** це «планомірне розширення активного словника дітей за рахунок незнайомих чи важких для них слів» [38, с. 89]. Так, учена описала методику розвитку словника дітей дошкільного віку, визначила завдання та зміст словникової роботи, описала види занять із формування словника, змісту проведення словникової роботи

в різних видах дитячої діяльності, зокрема в побутовій і трудовій, ігровій та в процесі ознайомлення з мистецтвом [38].

Зазначимо, що питання організації словникової роботи було актуальне протягом тривалого часу. Так, ученими було визначено механізми розвитку дитячого мовлення та словника з фізіологічного, лінгвістичного, психологічного та педагогічного аспекту – Я. Коменський, М. Монтесорі, Й. Песталоцці, О. Потебня, С. Русова, Ф. де Соссюр, І. Срезенський, К. Ушинський, Ф. Фребель та ін. [89; 110; 121; 127; 139; 149; 160; 166]. Ними було розроблено головні принципи, методи та форми розвитку словника дітей, обґрунтовано основні напрями й засоби розвитку словника дітей: художнім словом, бесідами, екскурсіями, спостереженнями, предметами побуту, народними іграми та іграшками тощо.

Дослідження Л. Виготського, О. Гвоздева, В. Гербова, Г. Леушиної, О. Лурія, С. Рубінштейна, Є. Тихеевої, Є. Фльориної сприяли виокремленню методики розвитку мови в самостійну науку та збагатили методику словникової роботи такими аспектами як заняття, роль художнього слова, спостереження у побуті, природі та розробці психологічних аспектів тощо [48; 49; 52; 101; 136; 156; 166].

У сучасній методиці **словникова робота** розглядається як «цілеспрямована педагогічна діяльність, яка забезпечує ефективне засвоєння словникового складу рідної мови» [107 с. 57; 128, с. 46; 133, с. 28; 181, с. 107]. На думку Н. Горбунової, словникова робота це «спеціально організована діяльність, спрямована на виховання уваги дітей до змістової сторони слова, мовлення в цілому, розуміння і тлумачення значення слів, на збагачення, активізацію та розвиток словника із застосуванням інтерактивних методів, прийомів, технологій» [57, с. 155].

Як зазначає О. Ковшар, розвиток словника дошкільників формується в різних видах діяльності [86, С. 408].

М. Алексєєва, Н. Багічева, І. Марченко, С. Привалова, В. Яшина розвиток словника розуміють як «тривалий процес кількісного накопичення

слів, засвоєння їх соціально закріплених значень і формування уміння використовувати їх у конкретних умовах спілкування» [107; 128; 182].

Як зазначає А. Богуш, «учені рекомендують збагачувати словник дітей застосуванням семантичних рядів слів: антонімами (високо – низько), синонімами (діти – малюки – дітлахи – хлоп'ята), багатозначними словами (час іде, хлопчик іде, дощ іде), омонімами (коса, ключ)» [24, с. 322]. Словник дошкільників збагачується також «за рахунок придуманих ними слів: потилиця – п'яти, на нозі – нігті, на руці – рукті, плавники (у значенні плавки), покахкував (наївся), пластилін – це ліпін» [24, с. 322].

Інтерес становить думка Н. Горбунової, у якій завдання кількісного збагачення словника дітей полягає в насиченні словника узагальнюючими словами, словами іншомовного походження, найбільш уживаними в українській мові [57, с. 158]. Зазначимо, що збагачення словника, його закріплення й активізація займають чільне місце в загальній системі мовної роботи в закладах дошкільної освіти [80, с. 24].

Отже, словникова робота є важливим напрямом і вагомою складовою навчально-мовленнєвої діяльності дитини-дошкільника, яка здійснюється в процесі всієї навчальної і виховної роботи, та її метою є розширення словникового запасу дітей і розвиток їхнього мовлення [120, с. 868].

Так, В. Яшина вказує, що словникова робота в закладі дошкільної освіти «спрямована на створення лексичної основи мови і займає важливе місце в загальній системі роботи з мовного розвитку дітей, а оволодіння словником є важливою умовою розумового розвитку особистості». Проте бідність словника заважає повноцінному спілкуванню, відповідно, і загальному розвитку дитини [182, с. 112].

Інтерес представляє думка Н. Кирсти про сутність словникової роботи, що полягає у «забезпеченні правильності сприймання слів дітьми, їхнє розуміння з усіма відтінками і забарвленнями»; засвоєнні репродукування лексичних одиниць у відповідних ситуаціях; щоб нові слова ввійшли у спеціальні лексичні вправи, які поглиблюють їх розуміння,

готують до вживання у нових сполученнях, і як результат лексичної роботи самостійність, правильність використання засвоєних слів у повсякденній мовленнєвій практиці [84].

Проблемі словникової роботи, збагачення словника присвячені праці таких учених: Ю. Руденко (через тексти українських народних казок), І. Попова (через поетичний гумор), Н. Кирста (через поетичну спадщину Марійки Підгірянки), С. Ласунова (через засоби української народної іграшки), Л. Алексеєнко-Лемовська та Н. Водолага (через театральну-ігрову діяльність), Н. Луцан (через ігрову діяльність), Т. Постоян та О. Соцька (через продуктивно-творчу діяльність) тощо [23; 84; 93; 102; 126; 137].

А. Богуш наголошує, що «молодший дошкільний вік найбільш сензитивний щодо мовленнєвого розвитку. У дітей цього віку надзвичайно розвинене мовне чуття, вони досить рано помічають і виправляють мовні огріхи в мовленні інших» [31, с. 107].

Психологічну періодизацію мовного розвитку дитини дає А. Маркова. В основу періодизації було покладено становлення, диференціацію функції мови та обслуговуючих її форм. Так, мовними функціями вчена називає «види мовної діяльності з різними завданнями, цілями, які витікають із інших, більш широких сфер спілкування». Формами мови за нею є «система спільно вироблених засобів для здійснення мовної діяльності». А. Маркова, визначаючи поняття «мовний вік», пов'язує його з віковою періодизацією та провідною діяльністю, акцентуючи увагу на тому, що в кожний віковий період з'являються нові функції мови, їх усвідомлення дитиною, нові мовні форми. Учена дає таку характеристику кожному віковому періоду дитини:

- *немовлячий період* (до 1 року). Мовні функції – соціально-емоційний контакт з дорослими, називання предмета словом (тобто експресивна та номінативна функції), на кінець року з'являється індикативна функція (називання ознак предметів). Форми мови: гукання, гуління, лепет, складовий контур слова, слова;

- *ранній вік* (від 1 до 3 років): мовні функції – узагальнююча (слово

вживається по відношенню до групи, класу предметів), вказівна (це м'ячик).
Форми мови: речення, ситуативне та діалогічне мовлення.

- *дошкільний вік* (від 3 до 6–7 років). Мовні функції – соціальний контакт, регулююча, плануюча функції мови [106, с. 30 – 31].

Оволодіння значеннями слів необхідне дітям для розуміння тексту (описового, розповідного, пояснювального тощо), воно є засобом проникнення у зміст об'єкту. У зв'язку з цим психологом Р. Левіною було описано «етапи розвитку мовної свідомості дитини».

Так, на *першому* етапі «повністю відсутнє розуміння мови та диференціація звуків», вказує науковець. Це дофонемна стадія розвитку мови. На *другому* етапі, як зазначає автор, «з'являється розрізнення більш далеких фонем, але відсутня диференціація близьких». Вимова неправильна, спотворена. Звуки дитина чує інакше, ніж дорослі. Неправильність вимови звуків дитина не помічає. Для *третього* етапу характерне те, що дитина «чує звуки у відповідності з їх фонематичними ознаками», зазначає дослідниця. І хоча сама ще багато звуків не вимовляє, проте впізнає неправильну вимову звуків. На *четвертому* етапі дитяче мовлення стає правильним. Дитина диференціює правильну і неправильну вимову звуків, намагається їх виправити. На *п'ятому* етапі завершується процес фонематичного розвитку, дитина чує і говорить правильно. З'являється усвідомлення звукової сторони мови [29, с. 20–21].

Як доведено вченими, до трьох років дитина проходить перші три етапи, два наступні – в дошкільному віці.

Під керівництвом психолога та лінгвіста Ф. Сохіна було проведено дослідження з розвитку зв'язного мовлення, словника дитини-дошкільника [37, с. 166]. За ініціативи науковця, у 80-х рр. ХХ століття із загального розділу «Розвиток мовлення дітей та ознайомлення з навколишнім середовищем і природою» у загальнопедагогічних програмах дошкільних закладів, було виокремлено розділ «Розвиток мовлення», який передбачав проведення спеціальних занять із розвитку мовлення [25, с. 469].

Автор вказує, що «серед багатьох важливих завдань виховання і навчання дітей дошкільного віку в дитячому садку навчання рідній мові, розвитку мовлення, мовного спілкування – одне з головних. Це завдання складається з ряду спеціальних: виховання звукової культури мови, збагачення, закріплення і активізації словника... » [130, с. 4]. В загальній системі мовної роботи в закладі дошкільної освіти збагачення словника, його закріплення і активізація займають велике місце. На думку автора, розвиток словника – це тривалий процес оволодіння словниковим запасом, що накопичило людство в процесі свого історичного розвитку [130, с. 79]. Особливості розвитку словника дозволяють визначити завдання словникової роботи: кількісне накопичення слів, необхідне для змістовної бесіди; засвоєння соціально закріпленого змісту слів; активізація словника, тобто не лише знання слів, але і введення їх у практику спілкування [130, с. 81].

Зазначимо, що Є. Тихеева вперше визначила завдання щодо словникової роботи з дошкільниками. Формування словника вчена називала «головним напрямом мовленнєвої роботи з дітьми дошкільного віку» і запропонувала чітку систему завдань, методів і прийомів засвоєння ними слів. Пізніше російськими методистами М. Коніною та О. Соловйовою було уточнено і доповнено окремі аспекти проблеми лексичного розвитку [37, с. 323].

Розглядаючи принципи словникової роботи, А. Богуш зауважує, що основним її принципом є «встановлення у свідомості дитини зв'язку між фактом дійсності і словом, що означає цей факт». Необхідною умовою відчуття і сприймання є безпосередня дія об'єктивного подразника (предметів та явищ) на аналізатори дитини. У ході безпосереднього ознайомлення з предметами та явищами, у дитини формується уявлення про них, яке потім закріплюється в слові. Є. Тихеева писала, що слово та уявлення – «...це щось неподільне, вони ніколи не повинні розлучатися» [29, с. 184].

Особливий інтерес для нас представляє дослідження І. Непомнящої. Вихідними теоретичними позиціями побудови її експериментальної методики стали концептуальні положення Є. Тихеєвої щодо принципів організації і методів словникової роботи з дітьми, як-от: «доведення до свідомості дитини зв'язку між фактом дійсності і словом, що означає цей факт». Експериментальними методами, в процесі яких найбільш повно реалізувався означений принцип, виступили екскурсії-огляди, розглядання предметів та бесіда про них, що вперше були презентовані Є. Тихеєвою. Інший принцип – уведення нових слів на основі активної пізнавальної діяльності дітей з побутовими предметами – реалізувався такими методами: прибирання кімнати пилососом, миття холодильника, прання одягу та інше в сюжетно-рольових та дидактичних іграх і вправах [112, с. 19].

Тематичний принцип організації лексичної роботи, який визначила вчена, дав можливість об'єднати експериментальне навчання за такими темами: «Холодильник», «Пилосос», «Телефон», «Пральна машина», «Вікно». Спеціальні принципи словникової роботи, які враховувалися під час експериментальної роботи, зокрема принцип обмеженого словникового мінімуму (на одному занятті вводилося 5–8 нових слів), тлумачення понять і тлумачення їх значень [37, с. 137].

До кожної з означених тем І. Непомнящою було «розроблено тематичні словники, в яких налічувалося 90–100 слів, дібрано комплекти іграшок, картин, слайди, діафільми, художні тексти». З кожної експериментальної теми проводилося 10–15 занять, що чергувалися між собою, а в кінці кожного кварталу проводилися підсумкові узагальнюючі бесіди («Побутові предмети», «Машини – мамині помічники», «Наш дім», «Наша квартира» та ін.), дидактичні та сюжетно-рольові ігри («Телефон», «Запрошення на гостини», «Приготування обіду», «Прибирання квартири» тощо) [37].

Контрольний зріз показав, що у дітей експериментальної групи під впливом навчання відбулися позитивні зміни в рівнях розвитку їхнього

побутового словника.

Таким чином, наукове дослідження І. Непомнящої довело, що «врахування принципів організації словникової роботи з дітьми, добір адекватних принципам методів лексичної роботи, що були рекомендовані Є. Тихеевою, сприяли збагаченню знань дітей про побутові предмети і на цій основі розвитку побутового словника» [37, с. 139].

Під **словниковою роботою** розуміємо планомірне розширення активного словника дітей за рахунок формування чіткої системи завдань, методів і прийомів засвоєння ними слів, спрямованих на встановлення зв'язків між дією і словом.

Зазначимо, що словникова робота з дітьми дошкільного віку є складовою дошкільної лінгводидактики і розвивається відповідно до суспільної освітньої системи.

А. Богуш зазначає, що «зміст словникової роботи в дошкільному закладі передусім визначається формуванням словникового запасу, що позначає елементи культури, яку привласнює, освоює дитина – матеріальний світ (природа і предметне оточення), соціальні відносини, інтелектуальна сфера».

Так, вченими доведено, що діти в першу чергу засвоюють побутову лексику: назви частин обличчя, тіла; назви іграшок, посуду, меблів, їжі (А. Богуш, В. Логінова, І. Непомняща, В. Яшина). З часом у словнику дитини з'являється природознавча, суспільна, емоційно-оцінна лексика, слова, що позначають час, простір, кількість, величину, що пов'язано з ускладненням процесу пізнавальної діяльності. У граматичному відношенні це: іменники, дієслова, прикметники, прислівники, числівники, займенники тощо. Основними групами обов'язкового лексичного запасу дитини дошкільного віку є:

- 1) «слова, що позначають конкретні поняття» – назви дій, предметів, ознак, якостей;
- 2) «слова, що позначають абстрактні, видові, родові, узагальнюючі

поняття». Засвоєння цієї групи слів можливе лише на основі формування знань понятійного характеру, тобто засвоєння слів першої групи;

3) «значення багатозначними словами, антонімами, синонімами, смисловими відтінками слів і словосполученнями»;

4) «образні слова та слова з переносним значенням» [24, с. 325].

Зміст словникової роботи, як зазначає Ф. Сохін, спирається на «поступове розширення, поглиблення і узагальнення знань дітей про предметний світ» [130, с. 83].

Зазначимо, що словникова робота, як вказує А. Богуш, може відбуватись і «під час читання та розповідання літературного твору». Так, попереднє ознайомлення педагога з текстом дає змогу виділити 3 – 4 слова, що роблять незрозумілим зміст прослуханого. До цієї категорії належать передусім застарілі слова, архаїзми. Так, щоб не порушувати цілісність сприйняття твору, вказує автор, доцільно застосовувати лише прийом синонімічної заміни. Тому після промовляння незрозумілого слова вихователь, без додаткових пояснень, одразу називає слово-синонім, що більш зрозуміле дітям [24].

Основну словникову роботу (уточнення значень слів, активізацію словникового запасу) планують і проводять після читання чи розповідання літературного твору, під час бесіди за змістом. Починаючи із середньої групи, крім запитань за змістом тексту бажано використовувати запитання щодо його форми, засобів образності, виразності. Вихователь з'ясовує у дітей, як вони зрозуміли той чи той вислів. Із метою створення більш повного, яскравого образу він пропонує дітям скласти характеристику персонажів, використовуючи означення, епітети, порівняння.

Доцільно, як зауважує вчена, «застосовувати лексико-граматичні вправи на добір синонімів, антонімів, образних слів, виразів до заданого слова і, навпаки, за названими характеристиками виразів; навчати персонажі» [24, с. 336].

Уявлення, за словами Є. Тихеєвої, повинно передувати слову, але

слово повинно обов'язково йти слідом за уявленням [29, с. 185].

Роль словникової роботи в навчанні рідної мови дошкільників розкрита М. Коніною. Так, визначаючи збагачення, закріплення і активізацію словника як головні завдання словникової роботи, науковець писала: «Керівництво розвитком дитячого словника починається не з навчання дітей нових слів і зворотів мови, а з активізації вже наявного у них словникового запасу, спираючись на систематизацію досвіду дітей» [160, с. 54].

Великого значення науковець надавала засвоєнню дошкільником смислу слова, що пояснюється з точки зору дитячої логіки, тому необхідно працювати над уточненням словника та відпрацюванням уміння вживати слова відповідно до смислу [160, с. 55].

Як зауважують науковці, словник людини поділяється на пасивний та активний. Пасивний словник це «слова, які людина розуміє, але сама ними в активному мовленні не користується». Активний словник це «слова, які мовець не тільки розуміє, але й використовує в своєму мовленні». Пасивний словник завжди більший за активний [29, с. 180]; основна з погляду вживаності частина лексики, що постійно й вільно функціонує в різних сферах суспільного життя, складається насамперед із загальноновживаної лексики та нейтральної лексики, а також одиниць обмеженішого вживання [138, с. 13]. Активний словник малюка поступово збільшується, в нього входять не лише загальноновживані слова, але й специфічні, які є активними тільки для членів її сім'ї і зумовлені, зокрема, характером праці батьків. На думку Н. Гавриш, традиційно центральним завданням лексичного розвитку в дошкільному віці є «розширення словникового запасу в процесі ознайомлення з навколишнім середовищем, тобто кількісне його накопичення в пасивному, а насамперед в активному словнику» [50, с. 12].

Науковець В. Логінова, розвиваючи ідеї Є. Тихеєвої, уточнила методика збагачення словника на основі ознайомлення дітей з предметами, їхніми ознаками і якостями, матеріалами, з яких вони зроблені, показала

вплив системи знань про предмети на розумовий та мовний розвиток. Розвиток словника дітей, як вказувала В. Логінова, «постійно ускладнюється, збільшується, що пояснюється збагаченням словника дітей на основі ознайомлення з новими предметами; введенням слів, що позначають якість, властивості, відношення на основі поглиблення знань про предмети та явища навколишнього світу; введенням слів, що позначають елементарні поняття на підставі розрізнення й узагальнення предметів за істотними ознаками; залученням дітей до різноманітної народної лексики через ознайомлення з фольклорними і літературними творами; а також процесом опанування образної лексики української мови» [24, с. 325].

Багато робіт відомої жінки-вченої – доктора педагогічних наук, Є. Фльориної присвячені питанням розвитку мови дітей. У першому навчальному посібнику «Живе слово в дошкільному закладі» автор вказує на ті завдання, які стоять перед вихователем: правильне значеннєве вживання слів, поповнення словника, розвиток структури мови, чиста вимова [166, с. 10]. Основними видами мовної роботи з дітьми визнаються розмова, бесіда, розповідання й художнє читання [35, с. 165]. Вказівка Є. Фльориної про опору на чуттєвий досвід у словниковій роботі не втратила свого значення і сьогодні. За кожним словом дитина повинна бачити конкретний предмет, живий яскравий образ. Відрив слова і поняття від конкретного предмета чи явища може призвести до втрати почуття реальності [29, с. 63–64].

У розвитку словника дошкільника відбуваються суттєві якісні і кількісні зміни, які залежать від умов життя і виховання, індивідуальних особливостей дитини. За даними результатів дослідження, одні автори зазначають, що у дітей 2-х – 2,5 років максимальний словниковий запас дорівнює 1227 слів, інші – такий запас слів становить 45 (за Ш. Бюлер). На кінець третього року життя у словнику дитини нараховується 1000-2000 слів (за Н. Аксаріною); Г. Ляміна вказує на кількість слів, що дорівнює 1200–

1500. За твердженням М. Красногорського, на третьому році життя збагачення словникового фонду дітей збагачується до 500 і більше слів; за даними М. Алексеєвої і В. Яшиної, середня кількість слів, що використовує дитина 3-го року життя становить 1200–1500 [182, с. 42]; наприкінці 3-го року життя – до 1000 і більше (за Ф. Сохіним) [150, с. 143]; дещо іншу кількість слів, що засвоїли діти у 4 роки – 2000, вказує Р. Павелків [119, с. 234].

«У словнику дитини третього року життя є вже всі частини мови, проте переважають іменники, які становлять понад 50 % від усіх слів, що їх вживає дитина», зазначає А. Богуш [24, с. 242]; за даними А. Viemiller, словниковий склад мови коливається від 2300 (при вступі до дитячого садочку) до 4700 значень кореневих слів (в середньому для дітей з великим словниковим запасом) [183, с. 1]. Зазначимо, що словник дітей дошкільного інколи може збагачуватися за рахунок придуманих слів, які С. Цейнтлін називає «самостійно створеними мовними одиницями або модифікованими одиницями дорослої мови» [172, с. 159].

Як вказує А. Богуш, «розширення лексичного запасу слів дошкільника відбувається за рахунок усіх частин мови. Дитина вживає слова різної складності з конкретним прямим і переносним значенням, рідше – абстрактним, її мовлення збагачують синоніми, антоніми, омоніми, метафори, багатозначні слова, фразеологічні звороти. Постійно розширюється і зміст слів, які вона використовує». Зазначимо, що спочатку дошкільники оволодівають назвами наочно уявлюваних або доступних їхній діяльності предметів, явищ, якостей, властивостей, що зумовлено наочно-дійовим і наочно-образним мисленням. Тому в їхньому словниковому запасі практично відсутні абстрактні поняття [24, с. 187]. «Смисловим змістом слова діти оволодівають поступово, з розвитком пізнавальних можливостей. Наприкінці 1-го – на початку 2-го року життя слово означає для дитини тільки один певний предмет, тобто воно еквівалентне його чуттєвому образу. А вже по завершенні 2-го року життя означає групу однорідних предметів

(м'яч – це різноманітні м'ячі), має значно ширше, хоч менш конкретне, значення», відзначає А. Богуш [24, с. 227].

Кількісно і якісно словниковий запас дитини досягає такого рівня, що вона може вільно спілкуватися з дорослими і дітьми, підтримувати розмову на будь-яку тему в межах свого розуміння. Чим більше дорослі спілкуються з дітьми, тим багатший їхній словник [186, с. 3].

Розвиток словника та активного мовлення дітей на другому і третьому роках життя досліджували Н. Аскаріна, Ю. Аркін, А. Богуш, Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Ляміна, М. Попова, Г. Розенгарт-Пупко, В. Штерн [12; 21–37; 48; 49; 104; 126; 134; 177; 178; 179].

Як зазначає А. Богуш, у словнику дітей зустрічаються всі частини мови, хоча переважною більшістю це іменники (до 50 %) та дієслова (28–30%), багато ще полегшених слів, слів-універсалізмів. Пасивний словник переважає над активним [31, с. 107]. Як зазначає Г. Люблінська, «словник дітей 4–6 років швидко зростає, збагачуючись тепер не лише за рахунок збільшення числа іменників, але і інших частин мови. Дитина цього віку використовує в мові багато дієслів, займенників, сполучних слів» [103, с. 289].

Активний словник дітей другого року життя формується нерівномірно, спостерігаються ритмічні коливання. За словами Ю. Аркіна, «розвиток мови, як і будь-який складний процес розвитку, йде по прямій висхідній лінії, а по зигзагоподібній: за періодами рясного придбання нових слів слідують періоди відносного затишшя і навіть збідніння» [12, с. 149]. Вчений вказує, що «ритм є універсальним принципом розвитку, і ритмічність розвитку мови залежить не від випадкових причин, а пов'язана з глибокими процесами дозрівання організму» [12, с. 150]. Ю. Аркін показав відсоткове співвідношення різних іменників у мовленні чотирирічної дитини: житло – 15,2 %; їжа – 9,6 %; одяг та тварини – 8,8 %; рослини – 6,6%; міський побут – 5,1%; частини тіла – 4,7%; професія, техніка й інструменти – 4,6%; нежива природа – 3,3%; час – 3,4%; соціальні явища –

3,3%; родові поняття – 1%; геометричні фігури – 0,9%; абстрактні слова – 0,7% [111, с. 160].

Так, у три роки в словнику дитини нараховується 1000–1200 слів. До чотирьох років словник збільшується до 1500–1600 слів. Для словника дітей четвертого року життя характерне переважання іменників (близько 50 % всіх слів), дієслів (28–30 %). Прикметники складають лише 12 %, прислівники – 6 %, а числівники – лише 1,5 % слів. У словнику дітей ще багато полегшуючих слів (типу моня, киця, ляля, коко), універсалізмів. Іменники замінюють займенники ось, цей [160, с. 182].

Особливості словника дітей третього року життя досліджувала В. Гербова. Автор відзначає низку помилок у вживанні дітьми іменників, а саме: неадекватна заміна одного іменника іншим; іменники-узагальнення (за формою, кольором); слова, які взагалі нічого не позначають; вживання дієслова замість іменника: замість предмета називають його частину [52, с. 5].

Досить докладно описує залежність розвитку словника дитини молодшого дошкільного віку від різних факторів Д. Ельконін. Автор відзначає, що «умови життя мають надзвичайно великий вплив. Зростання словника...знаходиться в залежності від умов життя і виховання...» [179, с. 165].

Словник дитини 4-го року життя поповнюється назвами предметів, з якими діти стикаються і діють у побуті. Ф. Сохін зауважує, що діти припускаються помилок під час називання багатьох предметів побуту, транспортних засобів та ін. [130, с. 82].

Науковцем було запропоновано вправи та ігри, які сприятимуть збагаченню та урізноманітненню мовлення дитини, координації рухів, дрібних м'язів пальців, розвиватимуть здатність передавати почуття через жести та міміку [130, с. 86; 88].

Як справедливо вважають дослідники проблеми мовленнєвого розвитку дітей, збагачення словника полягає не в його кількісному

поповненні. Крім кількісного росту, головною умовою свідомої будови мовлення, зазначає А. Богуш, є «формування в дошкільника розуміння семантичного значення, смислової структури слів, тобто якісне освоєння лексики» [37, с. 183].

За Л. Виготським, «Нове слово виникає у дитини як умовний рефлекс: коли дитина чує від оточуючих людей слово. Вона повинна зв'язати його з предметом і лише тоді відтворює його» [49, с. 168]. Експериментальні дані Л. Виготського дають підставу для висновку, що в цей період ускладнюється вся життєва практика дитини, яка вимагає від неї використання всіх слів, що є у словнику дитини, і накопичення нових.

Розуміння мовлення й активне вживання словника стимулюють один одного, «змінюючись в одному двосторонньому акті спілкування» зазначає Г. Розенгарт-Пупко. Відбувається осмислене розуміння мовлення оточення в усіх життєво важливих ситуаціях і використання активного словника, що мав раніше здебільшого ігровий характер. [134, с. 73].

За словами О. Лурія, перші «слова спочатку мають симпрактичний характер, вони міцно пов'язані з практикою» [101, с. 35]. Як зазначає М. Попова, особливістю словника дітей другого року життя є «нерівномірність вживання частин мови за кількісним складом словника і частота вживання тих чи тих слів». Так, словник дітей складається переважно з іменників, значно менша кількість дієслів, хоча тотожність їх використання висока, це так звані дієслова-«універсали» (А. Іваненко). «Досить бідний словник на прикметники. Збагачення дитячого словника стимулює появу нових форм вимоги за допомогою слова», вказує А. Богуш [24, с. 235].

На третьому році життя, за даними В. Гербової, спостерігається три рівні засвоєння слів дитиною:

- перший рівень – «дитина розуміє слово, але не використовує його в мовленні»;
- другий рівень – «дитина впізнає і називає предмет (якість, дію,

властивість, ознаку) тільки у звичних словосполученнях і умовах»;

– третій рівень – «розуміє і правильно використовує слово-назву в будь-яких доступних для розуміння дитини зв'язках і відношеннях» [52, с. 4–5].

Одне з завдань вихователя – збагачення словника дітей прикметниками (великий, спритний, швидкий, повільний, круглий, гумовий) і прислівниками (вчора, сьогодні, завтра, далеко, близько, високо, низько). Слова, засвоєні дітьми третього року життя, за В. Гербовою, умовно поділено на 4 групи: «слова, що позначають назву предметів, дій з ними, властивостей, відношень у найближчому оточенні; слова, що позначають назву збірних іменників; слова, що позначають назву предметів, дій, властивостей, відношень далекого, але зрозумілого дітям оточення; слова – різні частини мови (займенники, числівники, частки та ін.)» [52, с. 5].

Ю. Аркін зазначає, що мовлення дітей трьох років «побудоване з коротких фраз»; фрази складаються з кількості складових слів; «досить часто виступає схильність до ритму і римування; мовлення у дитини супроводжує різні форми її м'язової діяльності; воно слугує немовби акомпанементом, який стимулює її дії; часто повторюються одні й ті самі слова і фрази»; відносно велика кількість питальних речень [12, с. 155–156].

4-річні діти «опановують останній ступінь узагальнення». У їхньому мовленні, наприклад слово «м'яч» охоплює такі групи, як іграшки, спортивні знаряддя тощо. Сигнальне значення цього слова широке, а зв'язок його з конкретними предметами все важче. Середні показники словника дітей 4 років – 1600 слів (за даними В. Штерна) [177]; на четвертому році життя – до 1000 і більше слів [27, с. 44–45];

Проводячи словникову роботу в закладах дошкільної освіти вирішується і питання морального та естетичного виховання; через слово формуються моральність, навички поведінки тощо. Так, питання впливу творів образотворчого мистецтва на розвиток образності мовлення, використання засобів художньої виразності в мовленні досліджують

Е. Белкіна, О. Савушкіна; питання впливу художньо-предметної діяльності на розвиток мовлення дітей вивчають Т. Постоян, О. Саприкіна, О. Сомкова тощо. Дослідження успішної комунікації з дорослими та однолітками, моральності поведінки, моральних почуттів та етичних знань вивчають А. Виноградова, В. Ядешко, В. Яшина тощо; формування мовного етикету, культури мовленнєвого спілкування вивчає С. Хаджирадева.

Особливість словникової роботи в закладах дошкільної освіти, як вказують В. Яшина та М. Алексеєва, полягає в тому, що вона «пов'язана з усією освітньою-виховною роботою з дітьми». «Збагачення словникового запасу відбувається в процесі ознайомлення з оточуючим світом, у всіх видах дитячої діяльності, повсякденному житті, спілкуванні», зазначають науковці В. Яшина та М. Алексеєва [182, с. 13].

Формування «словникового ядра» відбувається в дошкільному дитинстві, а семантичного і граматичного – до шести-семи років лише проходить стадію становлення, уточнення значення слів, тобто набирає силу. Пояснюється це тим, що діти засвоюють не лише поняття, а й закономірні зв'язки між словами і словосполученнями та у них з'являється розуміння естетичної функції слова [24, с. 322].

А. Богуш, дослідивши особливості словника дітей молодшого дошкільного віку, визначила змістовий аспект словникової роботи з дітьми з молодшої групи (четвертий рік життя):

- «збагачувати словник дітей новими словами відповідно до освітніх ліній;
- продовжувати збагачувати словник дітей іменниками, словами, які позначають близьке, віддалене, далеке оточення дитини, словами, що позначають абстрактні поняття (сміливість, біг, швидкість), словами з характерним значенням (чемпіон, пустун, боягуз);
- учити правильно користуватися словами, що позначають частини тіла людей і тварин;
- збагачувати словник дітей прикметниками: присвійними (матусин,

татів, бабусин), що означають фізичні якості людини, інших істот (предметів) (здоровий, сильний, стрункий), психічні властивості, особливості характеру (розумний, вольовий, мужній); відносними (дерев'яний, гумовий, металевий) та відносно-якісними прикметниками (трав'яний, овочевий, фруктовий), прикметниками вищого ступеню порівняння (молодший, дужчий, більший, нижчий, спритніший, кращий), найвищого ступеня з префіксом най- (наймолодший, найдужчий, найбільший, найнижчий, найспритніший, найкращий);

– збагачувати словник дітей дієсловами, учити розрізняти значення дієслів із префіксами за-, при- (забігти - прибігти, зайти – прийти);

– поповнювати словник дієприкметниками (битий, змарнілий, засмучений), дієприслівниками (стоячи, сидячи, лежачи, підстрибуючи), прислівниками (зверху, знизу, направо, наліво, вдало);

– продовжувати розширювати словник дітей синонімами: тримати – держати, красивий – гарний, дякую – спасибі, антонімами: вгорі – внизу, високо – низько.

– увести в активний словник дитини форми вітання та прощання (добрий ранок, добрий день), форми ввічливого прохання (будь ласка), подяки (дякую, спасибі), вибачення (пробачте, вибачте, пробач, вибач), форму ввічливого звертання до дорослих (Вам, Вас, з Вами);

– засвоїти форму звертання до дітей: називати дитину на ім'я, лагідно (Іванку, Оксанко)» [30, с. 55–61].

Як вказує І. Марченко, спочатку з'являються іменники – найперші слова використовуються у називному відмінку (предмети, іграшки), потім з'являються множина іменників, знахідний відмінок; потім додаються дієслова, вигуки, деякі прислівники, потім з'являються прикметники. Обмежена кількість прикметників пояснюється тим, що дорослі зазвичай приділяють недостатньо уваги знайомству з якостями, властивостями предметів [107, с. 63].

Як вказує Л. Лохвицька, діти четвертого року життя виявляють

особливий інтерес до слів – вони уважно прислухаються до нових слів, намагаються їх вимовляти, вільно будують прості речення [100, с. 9].

До кінця четвертого року життя у дітей у словнику нараховується до 1800–2000 слів. З'являються складні слова; іменники із з'єднувальною голосною (пароплав, паровоз) та прикметники (довговухий, довгоногий, жовтогарячий, світло-синій). Дитина будує прості, поширені речення з прийменниками, сполучниками, однорідними членами речення, з прямою мовою; складносурядні та складнопідрядні речення зі сполучниками та сполучними словами [31, с. 110–111].

Необхідною умовою повноцінного мовленнєвого розвитку та засвоєння дитиною значення багатозначних слів у молодшому дошкільному віці є активне формування орієнтацій щодо смислу слова.

Особливості мовленнєвого розвитку дітей 5-ого року життя було детально досліджено О. Ушаковою [131; 160].

Отже, проблема словникової роботи з дітьми дошкільного віку є актуальною та знаходить місце у дослідженнях науковців, як минулого так і сучасного періоду. Так, науковців цікавить питання особливості становлення й розвитку словника дітей, особливості засвоєння семантики слів, використання тематичного принципу введення лексики тощо.

Розвитку словника молодших дошкільників присвячене дисертаційне дослідження В. Коник. Так, вчена вивчала розвиток словника молодших дошкільників, використання дидактичних ігор, демонстрацію малюнків як засобу розвитку словника. У процесі таких занять діти знайомляться з предметами побуту, іграшками, дізнаються про їх призначення, вчать називати їх відповідними словами. На думку автора, необхідна система, що «ґрунтується на чуттєвій основі словника, вироблення вміння узагальнювати предмети та їх властивості, яка б сприяла активному використанню дітьми власного словникового запасу» [57]. Неточність у вживанні слів для дітей чотирирічного віку становить 33 % помилок, в основному через неточність у вживанні різних частин мови. Пасивний

словник значно перебільшує активний [29, с. 182].

Дослідниця Н. Луцан вивчала методику розвитку діалогічного мовлення та збагачення словника дітей старшого дошкільного віку за текстами народних ігор. Автором було встановлено, що «від рівня розуміння дітьми змісту слів; участі в грі; характеру виконуваної ролі; використання засвоєної лексики в інших напрямках діяльності залежать темпи збагачення дітей лексикою з текстів народних ігор та її кількісна характеристика». Так, вчена встановила, що «більшість дітей розуміє значення лексики ігор переважно із загальнонавчальної та професійної груп і може складати з означеними словами речення та пояснювати частково хід або правила гри». Під час дослідження автором було виявлено, що «від рівня розуміння дітьми змісту слів; участі у грі; характеру виконуваної ролі; використання засвоєної лексики в інших напрямках діяльності; мовленнєва активність дітей в іграх діалогічної структури знаходиться в прямій залежності від знання і розуміння дітьми слів тексту гри; наявності емоційних стимулів діалогізування в процесі гри (імпровізовані діалоги за сюжетною лінією гри) залежать темпи збагачення дітей лексикою з текстів українських народних ігор та її кількісна характеристика» [24, с. 143–144].

Дослідниця С. Макаренко вивчала питання збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності. Вченою було визначено педагогічні умови збагачення словника дітей 5-го року життя: блочно-тематична організація занять з образотворчої діяльності; відповідність методів збагачення словника основним етапам організації образотворчої діяльності (цілеспрямоване сприймання – обговорення змісту малюнка – малювання – художній коментар у процесі зображення – словесна оцінка малюнка); емоційна насиченість образотворчої діяльності дітей; урізноманітнення засобів утілення образу; поступове введення до словника дітей спеціальних термінів образотворчої діяльності. С. Макаренко визначила критерії змістовий (з показниками: багатство словника; розуміння й пояснення слів і словосполучень за замістом зображеного та розуміння

спеціальних термінів образотворчої діяльності, їх відображення засобами образотворчої діяльності; точність і доречність використання слів; змістовність малюнка) та експресивний (з показниками: інтерес до мовлення та слова в процесі образотворчої діяльності образність словника в аспекті розуміння й використання дитиною образних засобів; емоційність мовлення; виразність малюнків), рівні розвитку словника дітей 5-го року життя в образотворчій діяльності та розкрила зміст поняття «збагачення словника дітей в образотворчій діяльності» [105].

I. Кліш дослідила питання фізичного виховання дітей до 3-го року життя засобами етнопедагогіки. Науковець визначила зміст, форми і методи фізичного виховання дітей раннього віку в українській етнопедагогіці та розробила і експериментально перевірила методику фізичного виховання дітей до 3-річного віку з використанням засобів етнопедагогіки. Вчена експериментальну методику впроваджувала у Волинського державного університету ім. Лесі Українки, формуючи знання родинного фізичного виховання у студентів; підвищувала обізнаність батьків шляхом розповсюдження методичного посібника «Використання засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей до 3-річного віку»; проводила лекції для вагітних жінок у пологовому будинку м. Луцька, ознайомлюючи жінок із багатовіковою народною мудрістю виховання здорової дитини; впроваджувала лекційний курсу «Традиції виховання здорової дитини в українській родинній обрядовості» у Відділ реєстрації актів громадянського стану м. Луцька для людей, які вступають у шлюб [85].

С. Замрозович дослідила питання формування готовності дітей старшого шкільного віку до навчання в школі у процесі фізичного виховання. Вченою з'ясовано сутність понять «наступність», «перспективність», «підготовка», «підготовленість», «готовність»; схарактеризовано феномен «фізична готовність дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі». С. Замрозович визначила критерії – фізичну, рухову й оздоровчо-валеологічну компетентності. До кожного критерію нею

було виокремлено відповідні показники: фізична компетентність з показниками: обізнаність дітей з будовою тіла і доглядом за ним; наявність уявлення про власне фізичне «Я» (антропометричні дані), вміння управляти й контролювати фізичний стан свого організму в конкретній ситуації; рухова компетентність з показниками: наявність умінь і навичок з основних рухів (ходьба, біг, стрибки, метання, лазіння); розвиток моторики; вміння самостійно виконувати загальнорозвивальні вправи, ранкову гімнастику; ініціативність у проведенні рухливих ігор; оздоровчо-валеологічна компетентність з показниками: обізнаність із впливом основних природних чинників на стан здоров'я (сонце, повітря, вода, ґрунт); наявність елементарних умінь і навичок загартування організму; проявами стану власного здоров'я (самопочуття, апетит, настрої) та нездоров'я, назвами найбільш поширених дитячих захворювань. Також вченою описано експериментальну модель реалізації педагогічних умов, зміст роботи на кожному етапі [71].

Науковцем Ю. Руденко було розроблено методику збагачення словника старших дошкільників експресивною лексикою засобами українських народних казок; представлено результати лінгвістичного аналізу казкових текстів, словнички експресивної лексики [23; 137]. Педагогічними умовами щодо роботи з українською народною казкою, які забезпечують збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою стали: розуміння дітьми змісту казкових текстів; усвідомлення дітьми наявності експресивної лексики в текстах казок і своєму мовленні; наявність позитивних емоційних стимулів щодо пошуку дітьми відповідних слів, фраз, речень з експресивними засобами; цілеспрямований добір експресивної лексики за змістом казок; моделювання ігрових ситуацій за змістом казок; взаємозв'язок різних видів діяльності (навчально-мовленнєвої, ігрової, театральної-ігрової, художньо-мовленнєвої, образотворчої) щодо активації вживання дітьми експресивної лексики.

Лінгводидактична модель збагачення словника старших дошкільників експресивною лексикою засобами української народної казки, запропонована Ю. Руденко, складається з чотирьох взаємопов'язаних етапів: відбірково-аналітичного; первинно-ознайомлювального; продуктивно-моделюючого та творчо-імпровізаторського.

У ході дослідження було встановлено послідовні стадії збагачення словника експресивною лексикою, виявлено тенденції засвоєння експресивної лексики дітьми дошкільного віку: «ефективність засвоєння експресивних засобів мовлення залежить від рівня розуміння дітьми номінативного значення лексики казкових текстів»; «темпи збагачення словника експресивною лексикою обумовлюються рівнем розвитку в дошкільників експресивного мовлення»; «темпи активізації словника дітей старшого дошкільного віку щодо вживання експресивної лексики залежать від змістового насичення мовленнєвих вправ, ігрових ситуацій, лінгвістичних казок, запропонованих дітям; міцність засвоєння експресивної лексики обумовлюється її систематичним використанням у різних видах діяльності дітей» [55, с. 171].

Зазначимо, що добираючи слова до занять, вихователь повинен керуватись відповідними **принципами словникової роботи**. Серед них можна визначити такі:

- тематичний принцип введення лексики;
- принцип нормування слів або обмеженого словникового мінімуму;
- практична цінність слова для даного етапу навчання;
- частотність уживання слів у розмовному мовленні;
- засвоєння слів в активній практичній діяльності;
- принцип описування понять і тлумачення їх значення;
- доступність слова за звуковим складом [28, с. 222].

Провідним принципом введення нових слів є групування їх за темами.

А. Богуш зазначає, що тематичний принцип дозволяє включати нові слова в активне розмовне мовлення, будувати діалог з відповідної теми, складати розповіді в межах однієї теми, а не тільки ознайомлювати дітей з новими словами [28, с. 222]

Принцип практичного значення слова та частотності вживання слів, на думку А. Богуш, дозволяє педагогу самостійно варіювати добір слів відповідно до місцевих умов, сезону тощо (професії батьків, види транспорту, одяг, їжа, свята та ін.)

Відповідно до означеного принципу, дитина повинна засвоювати нове слово в такій послідовності, яку було визначено ще свого часу Є. Тихеевою: відчуття окремих властивостей, ознак, якостей предмета; сприймання цілісного образу; формування уявлення про предмет; відображення поняття в слові [28, с. 225].

Так, діти розглядають предмети, беруть у руки, діють з ними, засвоюють їх назви. Нові слова закріплюють під час різних форм роботи з дітьми протягом дня. Діти повинні діяти з іграшками, предметами чи речами в різноманітних видах діяльності. Тут починає діяти принцип засвоєння нового слова на основі активної практичної діяльності.

Наступний *принцип* – комплексне розв'язання всіх завдань словникової роботи в єдності: збагачення, уточнення та активізація словника на кожному занятті. Наприклад, під час спостереження за іграми старших дошкільників на прогулянці вихователь намічає такі завдання: збагатити словник дітей дієсловами (грають, стрибають, бігають), прислівниками (веселі, жваві, активні); уточнити значення слів (гра, біг, стрибки, ходьба); активізувати словник словами (прогулянка, гра, відпочинок).

Принцип словникової роботи – єдність навчальних, виховних завдань та завдань словникової роботи, в ході виконання програмних вимог реалізовується з усіх розділів програми як на заняттях, так і в повсякденному житті. Кожний розділ програми виховання та навчання дітей має свою специфічну лексику, з якою дітей можна познайомити лише на спеціальних

заняттях: з фізичного виховання (біг, ходьба, стрибати, лазити, кидати, колода, обручі, скакалка, вправа, гімнастика, масаж); з ознайомлення з природою (сонце, повітря, вода, дощ, повітря); з математики (лічба, рахунок, більше, менше, порівну); з малювання (фарби, фарбувати, пензлик, олівці, аркуші) тощо [154, С. 336].

Також зазначимо, що **спеціальними принципами словникової роботи** науковці визначають і такі: принцип зв'язку лексичної роботи з емоційною сферою (Н. Гавриш, Л. Кулибчук, Ю. Руденко); занурення в активну пізнавальну діяльність; тлумачення змісту слова (А. Богуш) тощо.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці виокремлюють три основні завдання розвитку лексики, зазначає А. Богуш. Так, першим завданням є «збагачення кількісного складу лексики новими, раніше невідомими словами, а також збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі»; другим завданням виступає «якісне засвоєння лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене. Особливої актуальності у зв'язку з цим набуває завдання уточнення значення слів на основі протиставлення антонімів і зіставлення слів, близьких за змістом, тобто розвиток гнучкості словника, вміння доречно користуватися загальноживаною лексикою у мовленнєвій практиці»; третім – «активізація словника – застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях. Нові слова у мовленні дітей активізуються з умови уточнення значення та закріплення способів їх відтворення на практиці» [24, с. 323].

Триєдиною метою розвитку словника дитини молодшого дошкільного віку виступають означені завдання словникової роботи, оскільки процеси збагачення, уточнення та активізації словникових одиниць відбуваються постійно. Вони тісно пов'язані один з одним, і тому важко виділити межу, коли закінчується один процес і розпочинається інший.

Як вказують В. Яшина та М. Алексєєва, «збагачення словника дітей новими словами відбувається за рахунок засвоєння раніше невідомих слів, а також нових значень ряду слів, що вже присутні в лексиконі». Збагачення словника відбувається за рахунок лексики загального користування (назв предметів, ознак і якостей, дій, процесів і т. ін.) [182, с. 123–124].

Оскільки ускладнюється процес пізнавальної діяльності природознавчою, суспільною, емоційно-оцінною лексикою, словами, що позначають предмет, дію, час, простір, кількість, величину, то і збагачується словник дитини. У граматичному відношенні це – іменники, дієслова, прикметники, прислівники, числівники, займенники тощо.

За А. Богуш, з обов'язкового лексичного запасу дитини молодшого дошкільного віку можна виокремити такі основні групи: «слова, що позначають конкретні поняття – назви дій, предметів, ознак, якостей; слова, що позначають абстрактні, видові, родові, узагальнюючі поняття. Засвоєння цієї групи слів можливе лише на основі формування знань понятійного характеру, тобто засвоєння слів першої групи; значення багатозначних слів, антонімів, синонімів, смислових відтінків слів і словосполучень; образні слова та слова з переносним значенням» [24, с. 325].

Виділяють два взаємопов'язаних між собою аспекти лексичної роботи з дітьми дошкільного віку. Перший аспект полягає в «засвоєнні дитиною предметної співвіднесеності слів та їх понятійного змісту, його зв'язком з розвитком пізнавальної діяльності дітей та здійсненням в логіці предметних зв'язків та відносин». Другий аспект характеризується «засвоєнням слова як одиниці лексичної системи, його зв'язків з іншими лексичними одиницями». При цьому «ознайомлення дітей з багатозначними словами, розкриття їх семантики, точне за змістом використання антонімів, синонімів, багатозначних слів, тобто розвиток смислової сторони мовлення набуває особливого значення» набуває особливого значення [24, с. 319].

Так, під час практичної діяльності з предметами, «дитина спочатку засвоює їх назву на рівні розуміння та встановлення зв'язків між самим

предметом і словом, що сприяє збагаченню її лексичного запасу». Поступово у процесі практичних дій відбувається усвідомлення, уточнення значення нового слова, відчуття його смислових відтінків. Таким чином дитина починає використовувати слова в активному мовленні [24, с. 324].

Отже, **збагачення словника засобами фізичного виховання** – це цілеспрямований і керований процес засвоєння дитиною слів як основних одиниць мови, пов'язаних із дією, рухом, простором і предметами та їх понятійним змістом, мотивоване цікавою і корисною для дитини діяльністю.

Огляд досліджень з означеної проблеми дозволив дійти висновку про важливість проблеми лексичного розвитку дітей на різних етапах дошкільного дитинства.

Багато дослідників присвятили свої праці вивченню мовленнєвої діяльності дошкільників, проте, окремі питання залишаються недостатньо дослідженими, зокрема, питання збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання сприятиме не лише кількісному накопиченню слів дітьми. Це дасть можливість збагатити словник дітей прислівниками, дієсловами, прикметниками, спеціальними термінами, назвами частин тіла, закріпить у мовленні дітей назви кольорів, спеціального фізкультурного інвентаря, різноманітні лічилки, вірші, примовляння тощо. В словнику дітей закріпляться назви загальнорозвивальних вправ і технічних умінь, назв культурно-гігієнічних та загартувальних процедур, рухів, назви способів пересування під час пішогохідного та велосипедного походів, пір року тощо.

Так, під збагаченням словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання розуміємо цілеспрямований вплив на розвиток словника дітей, збільшення їхнього словникового запасу, засвоєння нових значень уже знайомих слів, переведення їх із пасивного словника в активний у ході вирішення завдань фізичного виховання з використанням притаманних йому організаційних форм, засобів, методів і прийомів

фізичного розвитку.

Недостатній розвиток словника молодших дошкільників може призвести до «занедбаності» мовлення в подальших вікових періодах, до гальмування основних психічних процесів дитини, до труднощів під час навчання у школі. У наступному параграфі з'ясуємо стан роботи з дітьми молодшого дошкільного віку над збагаченням словника в процесі фізичного виховання.

1.3. Стан збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти

Ретельне вивчення стану проблеми збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання в сучасній дошкільній освіті, зокрема рівня реалізації окреслених завдань словникової роботи з молодшими дошкільниками в роботі сучасних закладів дошкільної освіти та рівня сформованості досліджуваного феномена в дітей вимагає глибокого аналізу.

Серед проаналізованих нами статей у періодичних виданнях «Дошкільне виховання», «Вихователь-методист дошкільного закладу», «Палітра педагога», «Джміль» є матеріал, що стосується започаткованого дослідження. Так, у щомісячному спеціалізованому журналі «Вихователь-методист дошкільного закладу» за останні 5 років (в період 2016-2021 рр.) ми нарахували 20 статей, що стосуються теми збагачення словника, мовленнєвого розвитку, зв'язного мовлення, логопедичної роботи та мовлення вихователів. Так, статті з розвитку зв'язного мовлення стогувались прийомів розвитку зв'язного мовлення, засобів наочного моделювання, інтелектуальних карт, складання розповідей тощо. Статті, щодо розвитку зв'язного мовлення торкалися тем діагностики мовленнєвого розвитку, мовленнєвої компетенції, мнемотехніки, верлібрі, казок тощо. Зазначимо, є

ряд статей, що стосуються мовлення вихователів. Так, на шпальтах аналізованого журналу є статті про темпи та мелодику мовлення, логічні наголоси, паузи у мовленні, дикцію та техніку мовлення. Також є ряд статей, що присвячені логопедичній роботі, словотворчості та інклюзивній освіті, зокрема розвитку мовлення дітей з порушенням зору. Проте ми не знайшли статей, що стосувались саме словникової роботи дітей дошкільного віку.

На шпальтах щомісячного науково-методичного журналу «Дошкільне виховання» в період 2016–2021 рр. ми проаналізували 14 статей, які стосувались різних аспектів логопедичної роботи, розвитку мовлення, виразності мовлення, мовленнєвих компетенцій, мовленнєвого дихання. Також в цей період на сторінках означеного журналу подано конспекти комплексних, інтегрованих занять, що стосуються звуковимови, розвитку мовлення, мовного дихання, логоритміки та логопедичних аспектів.

Стосовно журналу «Палітра педагога» зазначимо, що в період 2016–2021 рр. на шпальтах цього журналу представлено як ряд статей (4) про розвиток мовлення, так і конспекти (12) інтегрованих та комбінованих занять з розвитку мовлення.

Завданнями пошуково-розвідувального етапу експерименту були: аналіз навчально-методичних посібників зі словникової роботи в закладах дошкільної освіти, Базового компонента дошкільної освіти, чинних програм, планів роботи вихователів закладів дошкільної освіти, анкетування педагогів і батьків. Ми ставили за мету з'ясувати, яким чином передбачено в практиці роботи закладів дошкільної освіти використання фізичного виховання з метою збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку [144, С. 44].

Авторська тематична програма з розвитку і навчання дітей рідної мови: «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» А. Богуш лягла в основу програми «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» [44; 30].

Усі завдання, що подано у означених доробках, завершуються базисною характеристикою розвитку словника дітей. Орієнтовний словник-мінімум відповідно до частин мови за Базовим компонентом дошкільної освіти з освітньої лінії «Особистість дитини», є особливо корисним і цінним.

У програмі та у Витоках мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» на допомогу вихователям А. Богуш було запропоновано багатий довідковий практичний матеріал, що створює передумови для ефективної роботи з розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Водночас, як засвідчив аналіз програм, у них відсутнє поєднання мовленнєвого розвитку з фізичним вихованням.

У Базовому компоненті дошкільної освіти обсяг мовленнєвих компетенцій, якими повинні оволодіти діти, міститься в освітній лінії «Мовлення дитини», яка передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою в різних життєвих ситуаціях.

Зазначимо, що словникова робота в закладах дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти відповідно до програм розвитку, навчання, виховання дітей «Дитина», «Дитина у дошкільні роки», «Я у світі», «Світ дитинства», «Соняшник», «Оберіг», «Українське дошкілля» тощо. Означені програми вказують, що словникова робота знаходить своє відображення у різних формах освітнього процесу: заняттях, іграх, різних видах самостійної діяльності дітей, індивідуальній роботі, спостереженнях, екскурсіях, походах, святах та розвагах тощо.

Проаналізуємо зміст Базового компонента дошкільної освіти щодо формування словника молодших дошкільників у процесі фізичного виховання.

В освітній лінії «Мовлення дитини» змістом освіти передбачається словникова робота з дітьми дошкільного віку, де зазначено, що дитина має збагачувати словниковий запас відповідно до всіх освітніх ліній БКДО, зокрема, з освітньої лінії «Особистість дитини». Ця освітня лінія передбачає

такі результати освітньої роботи з підрозділу «Здоров'я та фізичний розвиток»: вміння дітей визначати і правильно називати частини тіла та основні органи, їх елементарні функціональні можливості [15, с. 7]. Зміст змістової лінії «Рухова активність та саморегуляція» зазначеного підрозділу передбачає розуміння про власні досягнення в руховій сфері (пластика, виразність, естетика рухів); певний обсяг вмінь дітей в оволодінні основними рухами; виконанні вправ з предметами та без них з різних вихідних положень спрямовує роботу вихователів на підготовку дітей до самостійного застосування рухового досвіду в повсякденному житті, вмінні виявляти вольові зусилля в руховій діяльності [144, С. 45].

Оскільки дослідження проводилось на основі оволодіння дітьми лексичною компетенцією, вважаємо за потрібне проаналізувати зміст Базового компонента дошкільної освіти в Україні та чинних програмах «Дитина», «Українське дошкілля», «Світ дитинства», «Соняшник», «Я у світі», «Дитина в дошкільні роки» [20; 61; 62; 81; 145; 180], то проаналізуємо їх.

У програмі «Українське дошкілля» словникова робота в розділі «Мовленнєвий розвиток» включає в себе такі завдання: збагачення словника новими та раніше невідомими словами та значеннями слів; засвоєння значення слів і їх доречне вживання відповідно до ситуації, в якій відбувається спілкування; активізація словника засвоєними словами; культура мовлення [20, с. 95].

Змістом роботи з дітьми передбачено: знати назви предметів; збагачувати словник дієприкметниками, дієприслівниками, прислівниками; активне вживання в мовленні іменників (назв частин тіла); знати узагальнюючі слова; розуміти і вживати синоніми, омоніми, слова в прямому і переносному значенні; збагачувати словник образними поетично-художніми виразами, порівняннями, фразеологізмами, приказками, прислів'ями, звуконаслідувальними словами; збагачувати словник синонімами, спільнокореневими словами, словами з однаковими суфіксами

та префіксами; добирати антоніми; активно вживати слова ввічливості [20, с. 95–96].

У розділі «Особистість дитини» не передбачено словникову роботу з дітьми молодшого дошкільного віку. Усі завдання розділу спрямовані на виконання рухових дій, загартовуючих процедур, фізкультурно-оздоровчих заходів, рухливих ігор та ігрових вправ, а також вправ спортивного характеру [20, с. 59].

Проте жодною освітньою лінією розділу «Особистість дитини» не передбачено збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку відповідними термінами та його активізація.

У програмі «Дитина» в розділі «Мовлення дитини» підрозділ з формування лексичної компетенції «Слово до слова – зложиться мова» передбачено ті ж завдання словникової роботи, що й програма «Українське дошкілля» [61, с. 68].

В розділі «Здоров'я та фізичний розвиток» зазначеної програми також не передбачається словникова робота за всіма напрямками фізичного виховання дошкільників.

У комплексній освітній програмі «Світ дитинства» у освітній лінії «Особистість дитини» підрозділі «Здоров'я та фізичний розвиток» завдання стосуються здоров'язбереження та елементарних уявлень про здоров'я та способи його збереження; завдання стосуються виконання фізичних вправ, загартовувальних процедур; рухової активності та саморегуляції (заняття фізкультурою, виконання основних рухів, загальнорозвивальних вправ, вправ на шиккування та перешикування, спортивного характеру, ігрових вправ та рухливих ігор). Серед завдань словникової роботи, звернемо увагу на те, що показниками засвоєння змісту передбачено знання дітьми будови власного тіла та його функцій. Інших завдань названою програмою стосовно завдань словникової роботи не передбачено.

Освітньою лінією «Мовлення дитини» підрозділу «Словникова робота» окрім завдань, що перекликаються з завданнями попередньо

проаналізованих програм виділимо наступні: збагачувати словник іменниками, присвійними прикметниками, прикметниками вищого та найвищого ступеня порівняння, відносно-якісними прикметниками, дієсловами, вигуками, словами, що позначають абстрактні поняття, словами, що характеризують поведінку дитини; вводити в словник дітей узагальнювальні поняття; учити розрізняти значення дієслів із префіксами «за-», «при-»; правильно вживати дієслова у словосполученнях; формах звертання. Показниками засвоєння змісту є використання у мовленні різних частин мови та узагальнюючих понять, форм звертання на «ти» та «Ви» [145, с. 60–62].

У комплексній програмі розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «**Соняшник**» розділ «Розвиток і виховання» завдання переплітаються з попередньо проаналізованими програмами. Додано завдання закріплення уявлень про складники розпорядку дня; прописано завдання щодо розвитку фізичних якостей, профілактичних заходів з використанням різних видів масажу, запобіганню профілактики сколіозу, плоскостопості.

У розділі «Мовленнєво-комунікативний розвиток» словникова робота представлена підрозділом «Лексика», який дублює завдання попередньо проаналізованих програм – збагачення словника завдяки введенню в активне мовлення дітей нових слів, пестливих форм слів, вживання займенників та дієслів у різних часах та у наказовій формі.

Програма розвитку дитини від народження до шести років «**Я у світі**» має освітню лінію «Особистість дитини», яка має розділ «Фізичний розвиток», що представлений аналогічними завданнями, що і попередньо проаналізовані програми. У освітній лінії «Мовлення дитини» підрозділу «Основні освітні завдання» виділимо завдання, що стосується започаткованого дослідження – навчати вживати слова, що позначають фізичні характеристики організму [180, с. 249].

Комплексна освітня програма «**Дитина в дошкільні роки**» має

освітню лінію «Особистість дитини» та розділ «Здоров'я та фізичний розвиток» виділимо таке завдання – збагачувати руховий досвід назвами загальнорозвивальних вправ і технічними вміннями та навичками їхнього виконання [62, с. 14]. Серед показників здоров'язберезувальної компетенції дитини виділимо таке завдання, що має відношення до започаткованого дослідження: називає частини тіла людини (свої), знає назви його рухів; називає культурно-гігієнічні та загартовувальні процедури, рухи; називає способи пересування під час пішохідного та велосипедного походів, пори року, сприятливі для організації цих видів туризму; розповідає про призначення туристичного спорядження – намету та рюкзаку [62, с. 16].

Таким чином, лише одна з проаналізованих програм частково передбачає збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, а саме комплексна освітня програма «**Дитина в дошкільні роки**».

Отже, на нашу думку, суттєвим недоліком діючих програм для дітей дошкільного віку є те, що в них не достатньо простежується вплив фізичного виховання на розвиток та збагачення словника дошкільників. Показники, що подаються в кінці розділу програми, також не орієнтують педагогів на поєднання процесу фізичного виховання і мовленнєвого розвитку молодших дошкільників.

Наступне завдання започаткованого дослідження передбачало аналіз планів освітнього процесу вихователів молодших груп закладів дошкільної освіти з м. Миколаєва та Миколаївської області, з м. Переяслава, м. Суми, м. Херсона, м. Черкаси.

Всього було проаналізовано 70 планів освітньо-виховної роботи вихователів закладів дошкільної освіти, записано 60 занять. Кількісні результати отриманих даних подано в таблиці 1.1.

Як видно з таблиці 1.1., в сучасній практиці дошкільного виховання майже не приділяється увага поєднанню таких видів діяльності, як рухова і мовленнєва.

Таблиця 1.1.

**Освітня робота зі збагачення словника дітей
молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання**

Форми роботи				
Інтегровані заняття	Розваги	Рухливі ігри	Загартування	Ранкова гімнастика
5 %	-	15 %	5 %	40 %

Із з 70-ти проаналізованих освітньо-виховних планів, інтеграція рухової і мовленнєвої діяльності зустрічалась лише в трьох планах. Так, в освітньо-виховному плані Г. Донченко (заклад дошкільної освіти «Сонечко» с. Кам'янка Очаківського району, Миколаївської області) було заплановано під час проведення пішого переходу по території закладу, використати активізацію слів «високо», «низько»; вихователь Н. Кобзева (заклад дошкільної освіти № 12 м. Херсон), під час проведення рухливої гри «Дожди мене», планувала активізувати слово «дожди»; вихователь Н. Кияниця (заклад дошкільної освіти № 50 м. Черкаси) під час проведення ранкової гімнастики, планувала закріпити в словнику дітей слова «прапорці», «повернутися». Отже, окремі вихователі все ж таки розуміють значення фізичного виховання для збагаченні словника дітей та проводять відповідну роботу. Спостереження і запис занять з фізичної культури також підтвердили перевагу традиційних форм роботи вихователя з дітьми. Як зазначає Н. Гавриш, саме завдяки інтеграції різноманітних сфер діяльності: музичної, образотворчої, літературної, комунікативної, рухової, трудової, пізнавальної, такого принципу стимулювання потреби в культурно-ціннісному пізнанні й перетворенні світу, забезпечить взаємопов'язаність різних елементів освітнього процесу для формування цілісної картини світу [50, с. 9, 21].

Зазначимо, що використання інтеграції в освіті підтвердило її значимість і позитивний вплив на педагогічний процес [94, с. 24].

Аналіз освітньо-виховних планів показав, що у 40 % закладів

дошкільної освіти в групах дітей молодшого дошкільного віку словникова робота зі збагачення та активізації словника в процесі фізичного виховання проводилась стихійно, епізодично, у 50 % закладах дошкільної освіти вихователі взагалі не звертали уваги на такий вид роботи з дітьми, лише в 10 % закладів дошкільної освіти у процесі фізичного виховання мовленнєвої діяльності дітей носила лише імітаційний характер.

На заняттях з фізичної культури (у 80 % з переглянутих) практично не використовуються ігрові прийоми, спрямовані на словникову роботу з дітьми. На інших заняттях (20 % з переглянутих) вихователі лише по декілька разів повторювали нові, незнайомі, вперше почуті дітьми слова, пов'язані з виконанням певних рухів, супроводжуючи їх показом (перестрибни, підстрибни, підлізти, пролізти та ін.). Так, вихователь Г. Донченко (заклад дошкільної освіти «Сонечко», с. Кам'янка, Очаківського району, Миколаївської області), під час основної частини заняття з фізичної культури, проговорила 3 рази слова «підлазимо під дугу»; вихователь В. Чачибая (заклад дошкільної освіти № 12 м. Херсон), проговорила кілька разів слова «нахилитися» та «руки за спину». Таким чином, ми бачимо, що більшість вихователі спеціально не планують та не організовують словникову роботу на заняттях з фізичної культури.

Вивчення стану словникової роботи з дітьми молодшого дошкільного віку, аналіз календарних планів освітньо-виховної роботи показали, що більшість вихователів не використовують цілеспрямовано роботу з фізичного виховання для збагачення словника дітей відповідними термінами, а засвоєння їх дітьми відбувається стихійно, самотійно впродовж тривалого часу.

Так, у 70 % обстежених нами закладах дошкільної освіти під час проведення рухливих ігор майже не використовується художнє слово, яке б сприяло збагаченню й активізації словника дітей. Також активізація словника не простежується й під час загартовуючих процедур. Під час проведення повітряних і сонячних ван, вихователі не активізують в

словнику дітей відповідних слів.

Досить часто мають місце випадки формальної організації роботи: дошкільників не мотивують сприймати і використовувати мовні засоби під час рухової діяльності. Переважна більшість дітей молодших груп знають назви предметів, але не використовують в мові дієприслівники і прислівники, не знають узагальнюючих слів, не розуміють і не вживають в своїй мові синоніми, омоніми, слова в прямому і переносному значенні, не використовують звуконаслідувальні слова тощо.

Слід зауважити, що більшість вихователів недостатню увагу приділяють навчанню дітей розумінню слів і висловів з переносним значенням, епітетів.

Отже, аналіз освітньо-виховної роботи закладів дошкільної освіти засвідчив, що форми і методичні прийоми фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку одноманітні. Педагоги рідко поєднують мовленнєву і фізичну діяльність під час проведення різних видів фізичного виховання, в основному під час проведення занять та прогулянок.

Наступним етапом роботи було анкетування вихователів з метою з'ясування розуміння ними сутності феномену «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання». В анкетуванні брало участь 104 педагоги і 150 батьків. Нами було розроблено анкету для вихователів та батьків (див. додаток В). Проаналізуємо одержані результати анкетування вихователів закладів дошкільної освіти.

Вихователям закладів дошкільної освіти пропонували відповісти на запитання анкети, яка містила 10 запитань, що стосувалися теми нашого дослідження. На перше запитання «Оцініть за 10-бальною системою, яке місце у Ваших заняттях фізичним вихованням з дітьми молодшого дошкільного віку займає мовленнєва робота, зокрема лексична?», 17,1 % респондентів мовлення вихователя під час власного виконання оцінили в 8 балів; 20,5 % респондентів підготовчу до заняття фізичним вправами роботу оцінили у 7 балів; 16% респондентів використання мовленнєвої роботи під

час закінчення заняття оцінили у 8 балів; стосовно мовлення дітей, то 23,3 % респондентів оцінили закінчення заняття у 6 балів; 23,1 % респондентів власне виконання дітьми вправ з використанням мовлення оцінили у 4 бали.

На запитання № 2 «Як Ви вважаєте, чи у достатній мірі у чинних програмах навчання і виховання дітей дошкільного віку розкрито словникову роботу з дітьми?» 36 % респондентів відповіли, що у достатній мірі, 31 % респондентів відповіли, що ні, не в достатній, 33 % дали відповідь – можливо.

Аналіз анкетування відповідей вихователів на запитання № 3 «Чи обізнані Ви з феноменом «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання?», засвідчив, що 90 % респондентів не обізнані з феноменом «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання», відповідь на це запитання викликала у них труднощі. Проте 10 % вихователів пояснили своє розуміння зазначеного феномена.

Щодо запитання № 4 «Під час яких традиційних форм роботи з фізичного виховання Ви збагачуєте словник дітей?» 42,3 % респондентів дали відповідь – заняття, 24,7 % відповіли – ранкової гімнастики, 17,2 % респондентів відповіли – прогулянки, 15,8 % дали наступні відповіді – самостійна діяльність, індивідуальна робота, розваги, гігієнічні процедури.

Оскільки, збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку у процесі фізичного виховання передбачає насамперед поєднання та інтеграцію двох видів діяльності дітей (мовленнєвої і рухової), то нами було введено запитання до анкети, що передбачало необхідність використання фізичного виховання, як засобу збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку: «Чи вважаєте Ви можливим використання фізичного виховання для збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку?». Відповіді на це запитання показали, що не всі вихователі усвідомлюють важливість такої роботи з дітьми і вважають її не дуже важливою, проте окремі педагоги (15 %) висловлюють думку, що такий вид роботи сприятиме

більш швидкому розширенню словникового запасу дітей.

На запитання № 6 «Чи використовуєте Ви в своїй роботі інтерактивні педагогічні технології у процесі фізичного виховання (елементи інтерактивного навчання) з метою збагачення словника дітей?» 46 % респондентів дали відповідь, що так, використовую, 43 % відповіли - інколи, 11 % респондентів повідомили, що ніколи не використовують у своїй роботі інтерактивні методи роботи у процесі фізичного виховання.

На запитання «Які завдання з словникової роботи на заняттях з фізичного виховання реалізується Вами найбільшою мірою?» 77,6 % вихователів відповіли, що кількісне накопичення слів переважає під час проведення занять з фізичного виховання, 12,9 % відповіли, що уточнення значення слова ними більше реалізовується, 9,5 % респондентів повідомили, що найбільшою мірою використовують активізацію словника.

На запитання № 8 «Чи Використовуєте Ви позитивні стимули для збагачення словника дітей?» 75 % респондентів відзначили, що використовують позитивні стимули для збагачення словника дітей, 23 % повідомили, що інколи, 2 % дали відповідь ніколи.

На запитання № 9 «Як Ви вважаєте, чи позитивно впливає взаємодія закладів дошкільної освіти і сім'ї на збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку?» 51,3 % серед опитаних дали відповідь, що взаємодія закладів дошкільної освіти і сім'ї у означеному питанні позитивно впливає на збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку, 46,3 % відповіли можливо, 2,4 % респондентів дали негативну відповідь.

На запитання «Які труднощі заважають Вам збагачувати словник дітей в процесі фізичного виховання?» 26,1 % респондентів відповіли, що не відчувають труднощів, 47,4 % відповіли, що не завжди у них вистачає часу на словникову роботу з дітьми під час проведення тих чи інших заходів із фізичного виховання, 26,5 % відповіли, що на їхню думку, оскільки відсутня така методика роботи з дітьми, то якщо частіше вихователь буде повторювати одні й ті самі слова-терміни з фізичного виховання і

пропонувати дітям проговорювати за ним окремі дії, то їхній пасивний словник сам по собі збагатиться цими термінами, а згодом перейде в активний. На жаль, ніхто з респондентів не зазначив фізичну діяльність дошкільників як складову словникової роботи з дітьми. Ефективні методи активізації словника дітей 4-го року життя в процесі рухової діяльності використовують в дуже поодиноких випадках.

Отже, результати анкетування засвідчили недостатній рівень теоретичних знань щодо збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання (відсутність чіткого уявлення про зміст словникової роботи в процесі фізичного виховання). Виявлено труднощі, які описали респонденти, а саме: брак часу на словникову роботу під час фізичного виховання, відсутність методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Проаналізуємо одержані результати анкетування батьків, діти яких відвідують дошкільні навчальні заклади. Батькам пропонували відповісти на запитання анкети, яка містила 10 запитань, що стосувалися теми нашого дослідження. На перше запитання «Як Ви вважаєте чи в достатній мірі в нашому закладі дошкільної освіти приділяється увага розвитку словника дітей?» 72,8 % батьків дали позитивно відповідь, 19,3 % батьків повідомили, що хотіли, щоб приділялася більша увага розвитку словника, 7,9 % дали негативну відповідь. На запитання «Що Вас найбільше турбує у мовленні Вашої дитини?» 43 % батьків повідомили, що їх хвилює звуковимова дітей, 18 % повідомили, о турбуються формуванням граматичної будови мовлення, 19 % батьків звертають увагу на формування зв'язного мовлення, 20 % батьків повідомили, що не бачать проблем у мовленні своїх дітей.

На запитання № 3 «Чи потребує Ваша дитина будь-якої допомоги наших спеціалістів?». 12,3 % батьків повідомили, що так, потребує. 87,7 % батьків дали відповідь, що такої допомоги не потребують. Серед спеціалістів, допомогу яких би хотіли отримати батьки, 72 % батьків вказали на логопеда, 28 % батьків виявили бажання у допомозі психолога.

Стосовно запитання № 4 «Яку інформацію про навчання та виховання Ваших дітей у нашому закладі дошкільної освіти Ви хотіли б отримати?» 83 % батьків дали відповідь, що заклад дошкільної освіти відкритий і додаткова інформація не потрібна, 11 % батьків повідомили, що хотіли б більше інформації щодо виконання харчування дітей, 6 % батьків повідомили, що бажають більш детальної інформації щодо занять з формування елементарних математичних уявлень та розвитку мовлення.

На п'яте запитання анкети «Чи займаєтесь Ви вдома з дитиною з метою збагачення її словника? Якщо так, то як саме?» 7 % батьків повідомили, що постійно займаються з дітьми, 68 % дали відповідь, що інколи, 25 % батьків повідомили, що рідко через брак часу (в основному відводять дітей на додаткові заняття та кружки). Серед форм роботи, перевагу яким віддають батьки у процесі занять з розвитку словника, виділимо читання художньої літератури та пояснення.

Аналіз відповідей на запитання № 6 «Чи приймаєте Ви участь у спортивних розвагах, засіданнях круглого столу, міні-консультаціях, що проводить наш заклад дошкільної освіти з метою кращої взаємодії батьків та садочку?» показав, що 23,9 % батьків повідомили, що приймають участь постійно, 68,2 % батьків приймають участь інколи, коли мають час, 7,9 % батьків повідомили, що ніколи не приймали участь через брак часу.

На запитання № 7 «Чи подобаються Вашій дитині ті заходи (свята, розваги, різні види інтерактивних методів та прийомів), що проводяться у нашому закладі дошкільної освіти?» 89 % батьків повідомили, що заходи подобаються, діти приймають в них участь із задоволенням і багато дома розповідають, 6 % батьків дали негативну відповідь, 5 % повідомили, що не запитували у дітей про це.

На запитання № 8 «Ваші пропозиції щодо поліпшення роботи зі збагачення словника Ваших дітей в процесі фізичного виховання?» 76 % батьків повідомили, що пропозицій не мають, адже їх все задовольняє; 11% батьків дали відповідь, що не знають, які внести пропозиції, але розуміють,

що чим більше дитина буде знати слів, тим краще зможе спілкуватися і висловлювати свою думку; 3 % батьків запропонували, щоб вихователі їм пояснювали, як над цим працювати з дітьми вдома і вони з радістю будуть виконувати їхні рекомендації; 10 % опитуваних відмовились обговорювати це питання, посилаючись на свою зайнятість.

Отже, як показав результат опитування, більшість батьків цікавиться життям своїх дітей в закладі дошкільної освіти і готові брати безпосередню участь в покращанні їхнього мовлення, у збагаченні словника.

Таким чином, результати пошуково-розвідувального експерименту дали можливість стверджувати, що сьогодні проблема збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання залишається недостатньо вивченою. Відсутні спеціальні методичні розробки для роботи з молодшими дошкільниками з означеної проблеми. Анкетування вихователів і батьків свідчать про необхідність роботи в цьому напрямі.

У наступному розділі дисертаційного дослідження буде розкрито методикку збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

1.4. Педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання

Відповідно до порушеної проблеми нами здійснено пошук ефективних умов збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

При їх доборі ми опиралися на результати констатувального етапу експерименту, наукові дослідження в галузі дошкільної педагогіки й узагальнення досвіду роботи закладів дошкільної освіти, що слугували базою дослідження.

Обґрунтовуючи педагогічні умови, що забезпечують збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку, з'ясуємо сутність поняття «педагогічні умови».

Ефективність педагогічних процесів обумовлена обов'язковою наявністю педагогічних умов. Це поняття трактується науковцями неоднозначно. Так, у «Словнику-довіднику з професійної педагогіки» зазначається, що педагогічні умови це «обставини за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [147, с. 93]; В. Андрєєв вказує, що це «обставини процесу навчання, що є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і використання змісту, прийомів і організаційних форм навчання для ефективності досягнення мети» [11, с. 5]; на думку М. Оліяр це «комплекс обставин, створених у межах освітньо-комунікативного середовища» [116, с. 217]; А. Литвин вважає, що це «сукупність різнопланових (зовнішніх і внутрішніх) соціально-педагогічних і дидактичних чинників, необхідних і достатніх для виникнення та раціонального стійкого функціонування певної педагогічної системи» [98, с. 67]. Як зазначає О. Копусь, педагогічні умови це «сукупність чинників, компонентів, необхідних і достатніх для виникнення, функціонування та зміни педагогічної системи» [91, с. 202]; О. Федорова зазначає, що це «сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей його здійснення, успішне вирішення певного завдання» [162, с. 50].

Науковцями розглядаються умови, спрямовані на розв'язання конкретних завдань: умови розвитку соціальної активності особистості педагога, його професіоналізму, професійної культури (Н. Волкова, В. Гриньова, С. Єлканов, В. Лозова, О. Мармаза, В. Сластьонін); умови розвитку професійних цінностей педагога (В. Гриньова, З. Кокарева, О. Попова, М. Ружников, Н. Шемигон); умови створення адаптивного освітнього середовища (Т. Давиденко, Г. Єльнікова, С. Красіков,

Т. Шамова); умови «гнучкої» реакції на зміни, які відбуваються в суспільстві (В. Лазарєв, І. Шалаєв, Т. Шамова); умови підвищення ефективності педагогічних досліджень (Ю. Бабанський, В. Євдокимов, І. Прокопенко); умови формування педагогічного колективу (Ю. Конаржевський, О. Мармаза, Є. Павлютенков) та ін. [143, С. 122–123].

Підкреслимо, що педагогічні умови ми будемо визначати як обставини, за яких існують явища, в яких розгортається дія фактора. На основі аналізу наукової літератури враховуючи, що умови – це необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяють чомусь [42, с. 1506], відповідно до теоретичних засад і принципів побудови експериментального дослідження та зважаючи на предмет започаткованого дослідження ми виокремили наступні педагогічні умови:

- забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку,
- упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання,
- наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання,
- взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Зазначимо, що низка науковців досліджували питання використання інтерактивних та інтерактивних технологій у дошкільній освіті: Н. Гончар (формування готовності майбутніх вихователів до використання інтерактивних технологій у закладах дошкільної освіти) [53]; О. Демченко (інтерактивні методи в підготовці майбутніх вихователів обдарованих дітей у контексті євроінтеграційних вимог до підвищення якості вищої освіти) [60]; С. Дяченко (інтерактивні методи в підготовці майбутніх вихователів до впровадження інноваційних комп'ютерних технологій) [65]; В. Імбер (упровадження мультимедійних технологій у підготовку майбутніх

вихователів закладів дошкільної освіти) [79]; Л. Козак (теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності) [88] тощо.

Обґрунтуємо вибір визначених нами педагогічних умов.

Перша педагогічна умова – *забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку.*

Поняття «супровід» в тлумачних словниках визначається як «дія» за значенням дієслова «супроводжувати»; «те, що супроводить яку-небудь дію, явище» [42, с. 1415; 115, с. 748].

В наукових доробках вчених висвітлено проблему психологічного супроводу (І. Бех, В. Зінченко, В. Кузьменко, Т. Янічева та ін.); психолого-педагогічного (І. Баєва, І. Зимня, С. Максименко, А. Реан, В. Сітніков та ін.); соціально-педагогічного (О. Кононко, І. Трубавіна, І. Печенко та ін.); науково-методичного (В. Лазарєв, М. Поташнік, Т. Сорочан та ін.). Зазначимо, що поняття комунікативно-мовленнєвий, мовленнєво-педагогічний розглядався А. Богущ, О. Кисельовою, О. Трифоновою та ін.

Так, В. Зінченко вказує, що психологічний супровід це «професійна діяльність, спрямована на створення соціально-психологічних, психолого-педагогічних умов для успішного навчання... і розвитку дитини в процесі дошкільної взаємодії» [75. С. 5]; І. Бех зазначає, що це «конструктивна взаємодія,...особистісне спілкування педагога з учнем...що має за мету спільність ціннісно-сміслових орієнтацій учасників процесу» [16, с. 4]. На думку І. Печенко вказує, що супровід це «особлива форма функціонування єдиної системи, що надає можливості індивідуального соціального саморозвитку особистості дитини дошкільного віку» [122].

Під науково-методичним супроводом Т. Сорочан розуміє «суб'єкт-суб'єктна професійна взаємодія на тлі опанування та впровадження в освітній процес інноваційних методик, технологій. За умов науково-методичного супроводу суб'єкти освітньої діяльності вільні: у доборі засобів, форм, методів, прийомів реалізації тієї чи тієї технології, методики;

розробці власної траєкторії саморозвитку, самовиховання, самоосвіти, досягненні кінцевого результату» [148, С. 35]; «системно урганізована діяльність, у процесі якої створюються сприятливі умови для наукового й методичного зростання викладачів, здійснення їхньої професійно-педагогічної самореалізації», зазначає і. Ніколаєску [113, С. 36]; «комплекс інноваційних методик й технологій та педагогічно-лінгвістичних умов, використання яких забезпечуватиме професійне зростання майбутнього фахівця дошкільної освіти..», вказує О. Швець [174, С. 124].

За А. Богуш, методично-мовленнєвий супровід «система засобів, методів, прийомів, методичних технологій та лінгводидактичних умов, спрямованих на ефективне формування у майбутніх вихователів комунікативно-мовленнєвої компетенції» [22, С. 136].

Комунікативно-мовленнєвий супровід підготовки майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти науковець А. Богуш визначає як «багатокомпонентне поняття, яке обіймає взаємопов'язаний цикл психолого-педагогічних, мовознавчих та фахових методичних дисциплін, спрямованих на розвиток і формування професійного українського мовлення майбутніх фахівців і вихователів з урахуванням мовної специфіки регіону та мовленнєвого середовища закладу дошкільної освіти» [33, с. 74]. Комунікативно-мовленнєвим супроводом професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопеда О. Кисельова визначає «процес взаємодії викладача закладу вищої освіти і студента (майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти), що актуалізує особистісно-професійне зростання та самовизначення» [36, С. 92].

Мовленнєвий супровід ми трактуємо як цілеспрямовану, послідовну, неперервну дію у спеціально організованих умовах, що відповідають психологічним потребам дітей молодшого дошкільного віку, з метою збагачення та активізації словникового запасу щодо вживання в мовленні слів та понять, що супроводжують процес фізичного виховання. Його основна ціль полягала у багаторазовому промовлянні нового слова як

вихователем, так і дітьми, пояснення вихователем нового слова, повторенні цього слова у різних видах діяльності. Багаторазове проговорювання, проспівування, повторення нового слова відбувалось протягом тижня під час різних видів діяльності – на заняттях з фізичного виховання, різних видів гімнастики, рухливих ігор, фізкультури на повітрі, фізкультурних дозвіль, розваг, різноманітних інтерактивних технологій – елементів хатха-йога, фітбол-вправ, масажу, казкотерапії, пісочної терапії, медитаційних вправ, музикотерапії тощо.

Друга педагогічна умова – *упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання.*

Здоров'язберігаюча педагогіка, що є актуальною проблемою сучасності, передбачає інтегрований підхід до занять із фізичного виховання. Вся робота, пов'язана з розвитком основних фізичних якостей (сила, гнучкість, спритність, окомір тощо), має бути цікавою та зрозумілою для дитини. Необхідно, щоб у дитини вона викликала позитивні емоції, такі, як радість руху, задоволення від власної спритності, захоплення своїми досягненнями та успіхами своїх товаришів. Втілюючи цей підхід у роботу з дітьми, слід використовувати наступні види занять: заняття-гру (декілька рухливих ігор, підібраних з поступовим руховим навантаженням); заняття-казку (за мотивами знайомої казки, не зменшуючи моторної щільності заняття); профілактично-оздоровчі заняття (за методикою М. Єфименка) (особливе місце тут належить горизонтальному пластичному балету, а також заняттям з переважним використанням лежачого, повзального, сидячого, ходьбового і лазального рухового режимів) з використанням нетрадиційних технологій: ігор медитацій, психогімнастики, дихальної гімнастики, точкового масажу, «хвилинок-здоровинок» тощо); домінантні заняття (з переважанням вивчення якогось одного домінуючого основного руху); комплексні заняття (загальнорозвивальні вправи, основні рухи, рухлива гра); фізкультурно-валеологічне заняття; сюжетні заняття (за сюжетом відомого оповідання).

Таким чином, інтерактивні технології у поєднанні зі руховою активністю дітей молодшого дошкільного віку забезпечили збагачення їхнього словника.

Використовувались такі інтерактивні технології, як казкотерапія (на прикладі іменників: біг, вдих, велосипед, видих, висота, витривалість, відпочинок, відштовхування, довжина, долонька (-нею, -ями), дошка, гнучкість, голова (-ою), гомілки, гра, груди (-ьми), гімнастика, доріжка, драбина (-ці), дуга (-и), загартування, зала, заняття, зіскок, кидання, килимки, килимок, кисті, кулька (-и), м'яч (-і), коліна, коло, колода, кошик, крок (-и, -ом), кубик, лава, лазіння, ластівка (-ку), лижі, лікоть, ловіння (-м), майданчик, масаж, місце, мішечок, метання, мотузка, м'яч, навколішки, напівприсяд, напрям, нахил, ніс, нога (-и), обличчя, оплески, (-и), очі, палиця (-і), пальці (-ями), пара (-и), підскок (-и), перепона, плечі, поворот, повзання, помах, присідання, пробудження, пролізання, прокочування, п'ята (-у), ритм, розвага, рука (-и, -ами), рух (-и, -ами), сила, спина (-і, -ою), старт, стінка, стрибки (-бок), стрибок з просуванням вперед, стрічка, спритність, стопа, темп, торбинка, ходьба, хустинка (-ми), цеглинка (-и), швидкість тощо), пісочна терапія (білий, вода, дрібний, жовтий, мокрий, перекопувати, поливати, сипати, сипучий, стрибати, стрибок, сухий, тепла, ходити, ходьба тощо), танцювально-рухова терапія (на прикладі дієслів: бігати (-жите, -ю), будемо, вдихнути (-ли), взяти (яв, -ла, -ли), видихнути (-ли), виконувати (-уй, -йте), випрямляти (-ся), виставити (-вив, -ла, -ли, -ти), витягти (-нув, -ла, -ли, -ти), відвести (-ли), відпочили, відпочинимо, відривай (-те), візьми, воруши (-ти), встань (-ти), втікати (-ай, -йте), дотягнулися, дути (-й, -ємо), закінчили (-в, -ла, -ти), заховали (-й, -йте), згинати, зігніть (-в, -ла, -ли), зробили (-в, -ла, -ли, -ти), зупинися (-лися, -няючись), крокуй, крокувати, кружляти, намагайся (-йтеся), напівприсіли (-в, -ла), нахилися (-тися, -вся, -лася), не бійся (-теся), не напружуйся, не наштовхуйся (-теся), не опускай (-те), не сутулитися (-лься), не торкайся (-теся), оббіжи (-жись), оббігти, опускати (-тив, -ла, -ли), обхопили,

переступи (-ати, - піть), піднімай (-те), підняв (-ла, - ли, -мати, няли, -ти), підстрибни (- ув, - нула, - нули, - увати), підтягніть (- нули, - нути, -нулись), пішли (-ов, - ла), побіг (- ла, - ли), повернулись (- вся, - лася, -тись), покружляли (-ти), полетіли (-в, -ла, -ти), помахали (- в, -ла, - ти), поплескали, поставили (- вив, -ла, -ли, -ти), пострибати (-ав, -ла, - ли), потягнутися (-вся, -лася, -лися), починаймо, почати (-в, -ла, -ли), плигнули (- в, -ла, - ли, -ти), приземлися (- ватись), присів (-дав, - дати, -ла, - ли), приставити (-ив, -ла, -ли), прогнулися (-вся, - лася, -тися), просуватись (- ємось), роби (-в, -ла, - ли, -мо), розвели (- іві, - ла, -ли), розвернути (-ся, -лися, -вся, -лася), розгинати, розігнулися (- тия), рухайся (- ти, -тия), сидіти (-ати), сіли (-в, - ла), сідати, склади (-ай, -сти), стали (-в, -ла, - ли, -ти), стій, стрибай (ати, -ю, - ють), сховали (-вав, -ла, -ли), торкнулися (-тия, -вся, -лася), тримай, ходити (- дять) тощо); музикотерапія, релаксація під музику, релаксація (на прикладі прикметників: великий (-а), витривалий (-а, -і), енергійними, гнучкий (-а, -і), горизонтальну, зігнута (-і, -ими), звивиста (-ій), змінним, ліва (-им, -ою), легкому, невисокі, обертальні, перемінним, під коліном (- ами), піднятих, права (- им, - ою), повільна (-і, -ий), повітряні, позаду, похила (-ій), правильна (-ій), приставним, пряма (- і, - ій), ритмічний, розставлені, рухлива, сильний (-а, -і), сонячні, спокійна (-ий,-і), хвиляста (- ій), швидкий (-а, -і) тощо), імунна гімнастика, гімнастика пальчикова, гімнастика дихальна, підбадьорююча гімнастика, гімнастика коригуюча, валеокорекція, гімнастика для очей (на прикладі прислівників: бадьоро, вбік, високо, витривало, вище, від бігу, від грудей, в глибину, вгору, в колі, в колінах, в колоні, вліво, вниз, в обидва боки, в одному напрямі, вправо, вперед, врозтіч, в сторону, в упорі, до носка, до себе, до ходьби, енергійно, за руки, за спину (- ою), зверху, з переходом, зі зміною напрямку, зі спини, змієюю, знизу, з однієї сторони в іншу, із присіданням, із повертаннями, калачиком, лівим боком, ліворуч, міцно, м'яко, навколо, наввипередки, навкруги, навпаки, навпочіпки, на бік, на боці, на внутрішній стороні стопи, на всю стопу, навшпиньки, над головою, на живіт, назад, на зовнішньому

боці стопи, назустріч, на іншу, накарачках, на колінах, на лаву, на лижах, на місці, на нозі (-гах), на носок (-ках), на обох ногах, на одній нозі, на передню частину стопи, на плечі, на підлозі, на п'ятках, на поясі, на талії, нарізно, на спині, невеликими групами, невисоко, обидві, обидві разом, обома, об коліна (-о), об підлогу, один за одним, одна на одну, одне на одного, однією рукою, одночасно, парами, перед собою, під дугу (-ою), під мотузку (-ою), під музику, під оплески, під час бігу, під час стрибку (-ів), під час ходьби, повільно, по валику, по воді, по звивистій, по колоді, по мотузці, помахуючи, по палиці, поперемінно, по прямій, по одному, поспіль, по ребристій, почергово, по черзі, потім, праворуч, прямим галопом, разом, ритмічно, серединою ступні, сміливо, спершу одну, спочатку, спритно, у бік, у боки, угору, у довжину, у кошик, у ліктях, у напівприсіді, у повільному, у різних напрямках, урзтіч, у швидкому, через, через сторони, швидко, швиденько, ширше тощо); динамічні паузи, рухливі та спортивні ігри (на прикладі дієприслівників: виконуючи, випрямляючи (-сь), витягуючи, відводячи, відштовхуючись, втікаючи, дістаючи, доторкуючись, згинаючи, імітуючи, йдучи, кружляючи, махаючи, наздоганяючи, намагаючись, напівприсівши, нахиливши (-сь), нахилиючи (-сь), не наштовхуючись, не опускаючи, не наступаючи, не пропускаючи, не сутулячись, не торкаючись, не тримаючись, не човгаючи, оббігаючи, обхопивши, обхоплюючи, опускаючи, переступаючи, піднімаючи (-сь), підстрибуючи, повертаючи (-сь), приземлюючись, пригинаючи (-сь), присівши, приставляючи, пробігши, проповзши, пролізши, просуваючись, роблячи, розвиваючи, розводячи, розгинаючи (-сь), рухаючись, сидячи, сідаючи, складаючи, спираючись, стоячи, торкаючись, тримаючись) тощо.

Так, гімнастику пробудження ми використовували для збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку. Адже комплекси цієї гімнастики проводяться в ігровій формі та супроводжуються віршами, що краще сприятиме засвоєнню нових слів. Зазначимо, що гімнастика пробудження триває 5-6 хвилин під легку приємну мелодію, яка

ненав'язливо входить у свідомість малюків, полегшуючи їх пробудження. Гімнастику пробудження треба починати лише після того, як усі вже вийшли зі сну. Подушки і ковдри прибирають або складають так, щоб не заважали рухам дітей. Музику вмикають голосніше, але не дуже гучно [142, с. 39].

Використання казкотерапії у роботі з дітьми дошкільного віку, в тому числі і молодшого, має особливий вплив на психічне і соціальне здоров'я. Казкотерапію у своїй роботі використовують психологи, логопеди, вихователі тощо [73, с. 38]. Використовуючи казкотерапію задля збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання, можна сприяти ефективному збільшенню активного словника дітей. Казкотерапія – «це, перш за все, **МОВА**, особливий стиль передачі життєво-важливої, психологічної, філософської та іншої інформації». Мова жива, неформальна, не директивна, образна – таке визначення поняттю «казкотерапія» дає вчена Т. Зінкевич-Євстигнеєва [74, с. 13]. Проте слід дотримуватися певних правил створення казок для того, щоб вони мали позитивний вплив. Так, казка має бути ідентичною проблемі дитини, але ні в якому разі не мати з нею прямої подібності [142, с. 8]. До прикладу, дитина боїться підстрибнути вгору, перестрибнути через мотузку. Підібравши або склавши казку зі схожою проблемою, вихователь може використати її в своїй роботі і допомогти дитині побороти означену проблему.

Третя педагогічна умова – *наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання.*

Стрижнем психологічного складу особистості є її мотивація, оскільки саме вона спрямовує особистість дитини на різні види діяльності, здійснює вирішальний вплив на формування характеру людини, розвиток її здібностей, а також зумовлює різні вчинки і поведінку людини.

Мотивація – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування... Заохочення учнів до вивчення певного предмета, дисципліни, пояснення необхідності навчання у школі [42, с. 692]. Мотиви можуть бути внутрішніми (прихованими) і зовнішніми, тобто озвученими в мовленні.

Основою мовленнєвого висловлювання є мотив, якщо він не виникає, висловлювання не відбувається.

Головним завданням цієї педагогічної умови було створення та утримання в дітей відчуття радісного очікування та здивування під час перебування в закладі дошкільної освіти. Головним принципом реалізації цієї умови було зацікавлення дітей за допомогою сюрпризних, ігрових моментів. Ефективність словникової роботи в процесі фізичного виховання знаходилась в прямій залежності від рівня активності дітей під час всіх режимних моментів. Активність дітей в процесі фізкультурно-мовленнєвої діяльності забезпечувала достатній рівень їх словникової роботи. Включення дітей в фізкультурно-мовленнєву діяльність забезпечувалась за допомогою різних засобів активізації [143, С. 125].

Разом з різноманітними формами, методами і прийомами, рухова діяльність займала значне місце в збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Ця умова реалізовувалась нами за допомогою таких прийомів: схвалювання успіхів дітей; опора на інтереси та наміри дітей; врахування вікових особливостей.

Четверта педагогічна умова – взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї в збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Особливості взаємодії закладу дошкільної освіти з родиною є актуальною проблемою. Науковці І. Бех, А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Долинна, О. Кононко, Г. Люблінська, О. Низковська, Т. Піроженко, Т. Поньманська та ін. вказують на необхідність та важливість цілеспрямованої спільної роботи закладу дошкільної освіти та сім'ї у досягненні мети виховання.

Зазначимо, що у ряді нормативно-правових документів, таких як «Концепція дошкільного виховання», «Положення про заклад дошкільної освіти», Законі України «Про освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти звертається увага на необхідність тісного зв'язку та взаємодії

дошкільного закладу та сім'ї. Так, Законом України «Про освіту» передбачено, що «батьки є першими педагогами» і саме на них покладено відповідальність на закладення основ фізичного, морального, інтелектуального виховання [3]. У Базовому компоненті дошкільної освіти України визначено, що «кожен з батьків є відповідальним за виховання і навчання дитини, за збереження її життя, зміцнення здоров'я та усвідомленого ставлення до здорового способу життя, формування почуття людської гідності» [15, с. 32].

Потребами сьогодення продиктовано необхідність тісніше інтегрувати родинне виховання і суспільну дошкільну освіту, «зберегти пріоритет родинного виховання, активніше залучати родини до участі у освітньому процесі...» [99, с. 6].

Як зазначає Т. Поніманська, «ініціатором і організатором ефективної взаємодії із сім'єю є заклад дошкільної освіти». І ця взаємодія має бути «підпорядкована інтересам розвитку дитини» та забезпечувати емоційну атмосферу під час перебування дитини у закладі дошкільної освіти. Також вона має сприяти розвитку спілкування і спільної діяльності з дитиною [125, с. 422].

Розуміння того, що саме в сім'ї закладається фундамент повноцінного фізичного, розумового і психічного розвитку дитини, спонукало нас до пильного вивчення запитів, потреб і вимог сім'ї, тобто, до тісної взаємодії закладів дошкільної освіти і родини в збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку. Адже, як стверджує Г. Беленька, «внаслідок великої завантаженості сучасних батьків на виробництві, відсутності спільних родинних справ і недостатньої обізнаності в питаннях значущості спільної діяльності для розвитку дитини, практична взаємодія старших і молодших членів родини зводиться до мінімуму» [19, с. 29].

Так, ще з часів давньогрецьких і давньоримських філософів Сократа, Платона, Аристотеля йдеться про значення сім'ї у вихованні дітей дошкільного віку.

В. Сухомлинський зазначав, що «гармонійний, всебічний розвиток може бути лише там, де два вихователі – школі і сім'я – не лише діють в одному напрямку, ставлячи перед дітьми однакові вимоги, але і є однодумцями, поділяють одні переконання, завжди виходять з одних і тих самих принципів, не допускають розбіжностей ні в меті, ні в процесі, ні в засобах виховання» [152, с. 93].

Сучасними освітніми програми розвитку дитини також передбачається взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї. Так, за комплексною освітньою програмою для дошкільних навчальних закладів «Світ дитинства» сутність взаємодії полягає « в реалізації педагогічного принципу єдності вимог в освітньому процесі» [145, с. 182]. Змістом діяльності, згідно означеної програми, є інформаційно-аналітичний напрям (аналіз особливості сім'ї, виявлення педагогічних потреб кожної сім'ї, включення батьків в освітній процес закладу дошкільної освіти тощо); пізнавальний напрям («створення умов для сприятливого клімату взаємодії з батьками», «встановлення довірчих і партнерських взаємин з батьками», «активізація і збагачення виховних умінь батьків», «відвідування сімей вихованців на дому» тощо), наочно-інформаційний («наповнення психолого-педагогічним змістом наочної інформації», фотовиставки, залучення батьків до обміну досвідом з виховання дитини у сім'ї тощо), дозвіллевий напрям (долучення батьків до організації свят, спортивних дозвіль, вернісажів, спільних походів, спектаклів тощо) [145, с. 182–183].

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» визначає такі завдання, що забезпечують взаємодію закладу дошкільної освіти з сім'єю: «забезпечення дитині в сім'ї та в закладі дошкільної освіти оптимальних умов для повноцінного фізичного та психічного розвитку», «активізувати та збагачувати виховні вміння батьків, підтримувати впевненість у власних педагогічних силах», «будувати з батьками роботу на основі діалогу, в процесі якого з'ясовується рівень сформованості педагогічних знань і навичок батьків», «вивчати соціальне замовлення

батьків щодо закладу дошкільної освіти», «спонукати батьків брати участь в освітньо-виховному процесі (ігри, дитячий туризм, прогулянки, екскурсії тощо)» та ін. [20, с. 252-253].

Від гармонізації взаємин педагогів та батьків, від вироблення єдиної стратегії виховання малюка залежить, якою буде Людина в майбутньому [82, с. 7]. Соціологи твердять, що, виконуючи репродуктивну функцію, в основі якої інстинктивне прагнення людини до продовження роду, сім'я є відповідальною за фізичний, психічний та інтелектуальний розвиток дитини [19, с. 47–48]. Адже гармонійна взаємодія закладу дошкільної освіти з сім'єю є запорукою повноцінності буття дитини.

Тісний контакт з батьками вихованців мав на меті надання батькам допомоги з питання збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання, сприяв формуванню взаєморозуміння в родинно-педагогічному колективі, обміну виховним досвідом. Така робота необхідна і для того, щоб сформувані у батьків правильне уявлення про свою дитину, об'єктивно оцінити її розвиток та визначити оптимальні шляхи збагачення її словника.

Для того, щоб педагоги та батьки взаємодіяли ефективно, ми сприяли: по-перше, відкритості закладів дошкільної освіти сім'ї і як з точки зору інформативності, так і для участі сім'ї в освітньому процесі. Батьки знали про наявність у закладі дошкільної освіти певних освітніх послуг, мали уявлення про умови перебування дитини в групі, особливості програм виховання дітей молодшого дошкільного віку; по-друге, співробітники закладу дошкільної освіти мали уявлення про запити батьків, умови перебування дитини в сім'ї та її індивідуальні особливості, а також створювали умови для делікатного отримання такої інформації; по-третє, педагогами проводилась спеціальна робота, спрямована на формування партнерських відносин з батьками, на залучення сім'ї до співробітництва з питання збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання а саме:

- встановлено доброзичливі відносини між педагогами та членами

сімей вихованців;

– налагоджено зворотний зв'язок між педагогами та родинами вихованців;

– батьків ознайомлено з сучасними методиками збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку, їх формами, методами і прийомами;

– упроваджено різноманітні організаційні форми співробітництва закладу дошкільної освіти із сім'ями в процесі фізичного виховання (батьківські збори, сімейні клуби, спільні спортивні свята, розваги, індивідуальні та групові консультації, тренінги та ін.).

Таким чином, сформовані нами педагогічні умови щодо збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання були позитивними.

У наступному розділі дисертаційного дослідження буде розкрито методику збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Висновки з розділу 1

У концептуальних положеннях сучасної теорії дошкільної освіти йдеться про гуманізацію освіти в Україні, визнання людини як найвищої цінності суспільства. Національне відродження України потребує розв'язання проблеми національної освіти, оновлення системи дошкільної освіти.

Основним завданням дошкільної освіти є не лише набуття дитиною системи галузевих знань, а й опанування наукою життя, суспільству необхідні життєздатні, самостійні, практично умілі, творчі особистості, з розвиненим почуттям відповідальності, гідності, совісті, тому пріоритетним є ціннісний, морально-соціальний, фізичний розвиток особистості з перших років її життя.

Встановлено, що фізичне виховання є частиною всебічного розвитку особистості, гармонійною складовою освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, за допомогою якого здійснюється формування гармонійно-розвиненої особистості дитини-дошкільника. Воно позитивно впливає на оволодіння знаннями, на підготовку дитини до життя.

Фізичне виховання дітей дошкільного віку розуміємо як організований педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, його морфологічної і функційної досконалості, розвиток у дітей психофізичних якостей, життєво важливих рухових умінь і здоров'язберезувальних навичок.

Словникова робота в закладі дошкільної освіти – це систематичне і планомірне поповнення активного й пасивного словника дітей у процесі засвоєння нових, незнайомих (натомість доступних для розуміння дітьми) слів з основного словникового фонду української мови, їх закріплення, уточнення й активізація.

Збагачення словника вчені (А. Богуш, Н. Гавриш) трактують як кількісне збільшення обсягу словникового запасу (у вузькому розумінні); засвоєння нових значень відомих слів (якісне засвоєння лексики) та переведення їх в активний словник, що забезпечує повноцінне спілкування, пізнання довкілля, мовленнєве самовираження.

Збагачення словника засобами фізичного виховання – це цілеспрямований і керований процес засвоєння дитиною слів як основних одиниць мови, пов'язаних із дією, рухом, простором і предметами та їх понятійним змістом, мотивоване цікавою і корисною для дитини діяльністю.

Отже, під збагаченням словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання розуміємо цілеспрямований вплив на розвиток словника дітей, збільшення їхнього словникового запасу, засвоєння нових значень уже знайомих слів, переведення їх із пасивного словника в активний у ході вирішення завдань фізичного виховання з використанням притаманних йому організаційних форм, засобів, методів і прийомів

фізичного розвитку.

За результатами анкетування вихователів і батьків з'ясовано, що більшість батьків цікавиться життям своїх дітей в закладі дошкільної освіти і готові брати безпосередню участь в покращанні їхнього мовлення, у збагаченні словника. Проте у вихователів було з'ясовано відсутність чіткого уявлення про зміст словникової роботи в процесі фізичного виховання. Виявлено труднощі, які описали респонденти, а саме: брак часу на словникову роботу під час фізичного виховання, відсутність методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Вивчено стан збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти; проаналізовано Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (2021 р.) та чинні програми розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку; здійснено аналіз навчально-виховних планів роботи вихователів; проведено анкетування вихователів і батьків. З'ясовано, що визначені у програмах і планах освітньо-виховної роботи вихователів закладів дошкільної освіти завдання словникової роботи практично не передбачають роботи зі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Результатами анкетування вихователів дошкільних навчальних закладів, батьків, дозволив резюмувати недостатній рівень їхньої обізнаності щодо збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання, відсутність систематичної та планомірної педагогічної роботи зі збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання. Опитування батьків продемонструвало їхню зацікавленість у вирішенні та розуміння важливості проблеми збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку, готовність брати безпосередню участь в активізації їхнього мовлення та збагаченні словника і водночас необізнаність з методами і прийомами словникової роботи. Це доводить необхідність обґрунтування експериментальної моделі збагачення словника дітей молодшого

дошкільного віку в процесі фізичного виховання, опису якої присвячений наступний розділ.

Обґрунтовано сукупність педагогічних умов дослідження, а саме: забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку, упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання, наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання, взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання. Отже, обґрунтовані педагогічні умови є основою для визначення змісту, характеру і форм організації збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

На підставі визначених і обґрунтованих вище педагогічних умов нами розроблена технологія їх реалізації та модель збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Основні положення розділу висвітлено в публікаціях автора [141; 142; 143; 144; 184; 185].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 01 січня 2020 р. : Офіц. текст. К. : Норма права, 2020. 100 с.
2. Закон України «Про дошкільну освіту». *Офіційний вісник України* від 17.08.2001 – 2001 р., № 31, стор. 56, стаття 1388, код акта 19589/2001.
3. Закон України «Про освіту» : ТОВ «ВВП НОТІС» 2020. 88 с.
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». *Відомості Верховної Ради України* від 05.04.1994. 1994 р., № 14, стаття 80.
5. Стратегія національно-патріотичного виховання. *Офіційний вісник України* від 31.05.2019 – 2019 р., № 41, стор. 75, стаття 1435, код акта 94567/2019.
6. Національна програма «Діти України». *Все для вчителя : Інформаційно-практичний бюлетень*. Редакція газети «Позакласний час». 1998. № 17, С. 25–32.
7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. *Дошкільне виховання*. 2002. № 7. С.4–9
8. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020 : український вимір» від 31.10.2011 № 1164-р, *Офіційний вісник України* від 28.11.2011. № 90, стор. 32, стаття 3273, код акта 59230/2011
9. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації *Урядовий кур'єр* від 08.09.1998.
10. Декларация прав ребенка. Конвенция о правах ребенка. М. : Педагогическое общество России. 2007. 48 с.
11. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1988. 238, С. 5.
12. Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы (в двух частях) / под ред. А. В. Запорожца и В. В. Давыдова. М. : Издательство «Просвещение», 1968. 445 с.

13. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М. : «Сов. Энциклопедия», 1966. 608 с.
14. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
15. Базовий компонент дошкільної освіти / Піроженко Т. О. та ін. Київ, 2021. 37 с.
16. Бех І. Психологічний супровід особистіснозорієнтованого виховання. *Початкова школа*. 2004. № 3. С. 1–6
17. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. : наук. видання / І. Д. Бех. К. : Либідь. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади 2003. 280 с.
18. Беленька Г. В. Здоров'я дитини – від родини / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець. К. : СПД Богданова А. М., 2006. 220 с.
19. Беленька Г. В., Половіна О. А. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку : компетентнісний підхід : монографія. К. : Вид-тво. 244 с.
20. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / за заг. ред. О. В. Низовської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
21. Богуш А. Катехизис образу рідного слова в лінгводидактичній спадщині Василя Сухомлинського. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2014. Вип. 2. С. 29–35.
22. Богуш А. Методично-мовленнєвий супровід підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів. *Наука і освіта: наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України*. 2010. № 2. С. 136–142
23. Богуш А. М., Руденко Ю. А. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. О. : Поліграф, 2005. 254 с.
24. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник. К. : Вища школа, 2007. 542 с.
25. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і практика. Запоріжжя : Просвіта, 2000, 216 с.

26. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія. К. : Вища школа, 1999. 209 с.
27. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закл. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2005. 720 с.
28. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. 2–е видання, доповнене і перероблене. К. : Видавничий дім «Слово», 2008. 440 с.
29. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному навчальному закладі : навч. посібник / А. М. Богуш, та ін. К. : Вища школа, 1992. 414 с.
30. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Х. : Вид-во «Ранок», 2011. 176 с.
31. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. 2-е видання. К. : Видавничий дім «Слово», 2010. 374 с.
32. Богуш А. М. Обучение правильности речи в детском саду. К. : Радянська школа, 1990, 216 с.
33. Богуш А. М. Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутнього вихователя дошкільного закладу. *Наук. часопис нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2005. Вип. 4 С. 72-84
34. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
35. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : практикум : навч. посіб. К. : Вища школа, 2003. 206 с.
36. Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І. Комунікативно-мовленнєвий супровід становлення україномовної особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти Півдня України : Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2013. 241 с.
37. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших

- дошкільників до навчання у школі. О. : ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.
38. Бородич А. М. Методика розвитку речи детей : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дошк. педагогика и психология». 2-е изд. М. : Просвещение, 1981. 255 с.
39. Быкова А. И. Обучение детей дошкольного возраста основным движениям : пособие для воспитателей дет. садов / Акад. пед. наук РСФСР. Науч.-исслед. ин-т физ. воспитания и школьной гигиены. Москва : Учпедгиз, 1955. 164 с.
40. Васильков А. А. Теория и методика физического воспитания : учебник. Ростов н/Д. : Феникс, 2008. 381 с.
41. Ватаманюк Г. П. Науково-методичний супровід організації розвивально-мовленнєвого середовища в закладі дошкільної освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика : Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. Вип.26 (1-2019). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 215–224
42. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
43. Вильчковский Э. С. Физическая культура детей дошкольного возраста. К. : Здоров'я, 1979. 232 с.5
44. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку : Програма та методичні рекомендації / уклад. А. М. Богуш. Одеса : Маяк, 1998, 88 с.
45. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навчальний посібник для студ. дошкільних факультетів вищ. пед. навч. закладів. Суми : Університетська книга, 2017. 428 с.
46. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Фізичне виховання дітей у дошкільному закладі. Київ, 2001. 216 с.
47. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. К. : Академвидав, 2007. 616 с.
48. Выготский Л. С. Собрание починений : в 6-ти т. Т. 2 : Проблемы общей

- психологии / под ред. В. В. Давыдова. М. : Педагогика, 1982. 504 с.
49. Выготский Л. С. Собрание починений : в 6-ти т. Т. 3 Проблемы развития психики / под ред. А. М. Матюшкина. Москва : Педагогика, 1983. 368 с.
50. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : навч.-метод. посіб. К. : Вид. дім «Шкільний світ» : Вид. Л. Галіцина, 2006. 119 с.
51. Гаращенко Л. Сучасні підходи до розгляду теоретичних основ фізичного виховання дітей дошкільного віку. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2017. Вип. 4. С. 54–63.
52. Гербова В. В., Максаков А. И. Занятия по развитию речи в первой младшей группе детского сада. М. : Просвещение, 1986. 128 с.
53. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
54. Горбунова Н. В. Теорія та методика розвитку словника дітей старшого дошкільного віку : дис....д-ра пед. наук : 13.00.02. / Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний університет», Ялта, 2011, 506 с.
55. Горбунова Н. В. Аналіз досліджень проблеми лексичного розвитку дітей дошкільного віку. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія*. зб. статей. Ялта : РВВ КГУ, 2007. Вип. 14. Ч. 1. С. 236–245.
56. Горбунова Н. В. Сучасні дослідження в галузі української лінгводидактика. *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 40 (3). С. 9–17 .
57. Гориневский В. Культура тела. Двигательные средства физической культуры. М. : Изд-во Наркомздрава РСФСР, 1937. 318 с.
58. Гориневский В. Физические упражнения, соответствующие данному возрасту (Биологические основания). Пояснения к таблицам. Петроград. : Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, 1916, 39 с.
59. Демченко О. Інтерактивні методи в підготовці майбутніх вихователів обдарованих дітей у контексті євроінтеграційних вимог до підвищення якості вищої освіти. *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф.

Української асоціації дослідників освіти (Київ, 21 червня 2019 р.). Київ – Дрогобич : Трек-ЛТД, 2019. С. 45–49.

60. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та ін. наук. ред. : Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К. : Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

61. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та ін. наук. ред. : Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К. : Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

62. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2016. 160 с.

63. Долинський Б. Наступність у фізичному вихованні дітей дошкільної і початкової ланок освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. праць. Спецвипуск : Педагогічні науки : у 2-х т. Т. 1.* : Психолого-педагогічне забезпечення передшкільної освіти. Миколаїв : МДУ, 2008. С. 61–70.

64. Дубогай О. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини. К. : Вид. дім «Шкільний світ» : Вид. Л. Галіцина. 2006, 128 с.

65. Дяченко С. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2009. 225 с.

66. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

67. Єфименко М. М. Програма з фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку «Казкова фізкультура». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 52 с.

68. Жинкин Н. И. Механизмы речи. М. : Академия педагогических наук

РСФСР 1958. 370 с.

69. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. М. : Наука, 1982. 159 с.

70. Загородня Л. П., Титаренко С. А., Барсуковська Г. П. Фізичне виховання дітей дошкільного віку : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2011. 272 с.

71. Замрозович С. Р. Формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі у процесі фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. О., 2010. 21 с.

72. Запорожец А. В. Развитие произвольных движений : Избранные психологические труды в 2-х т. Т. II. М. : Педагогика, 1986. 296 с.

73. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии. СПб. : Златоуст, 1998. 352 с.

74. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Тайный шифр женских сказок. СПб.: Речь, 2006. 272 с.

75. Зінченко В. М. Організація психологопедагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу. *Дошкільна освіта*. № 1. 2004, С. 5

76. Іващенко В. П., Безкопильний О. П. Теорія і методика фізичного виховання : підручник. Ч. 1 Черкаси : Видавництво, 2005. 420 с.

77. Ільченко А. М. Гуманістичні ідеї Марії Монтессорі і спеціальна педагогіка. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі* : науково-метод. зб. : Вип.6. К. : 2005. С. 42–45.

78. Ільченко А. М. Доцільність використання принципів Монтессорі-педагогіки у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Підвищення ефективності логопедичної роботи в умовах здійснення дошкільної та початкової освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон : Айлант, 2006. С. 34–39.

79. Імбер В. Упровадження мультимедійних технологій у підготовку майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5(49). С. 247–255.

80. Іщенко Л. В. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний

посібник. Умань: ПП «Жовтий», 2013. 138 с.

81. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.

82. Калуська Л. В. Родинне сонце коло : методичний poradник для роботи з батьками. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 140 с.

83. Кенеман А. А и Хухлаева Д. В. Теория и методика физического воспитания детей дошкольного возраста учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дошкольная педагогика и психология». М. : Просвещение, 1978. 272 с.

84. Кирста Н. Р. Методика використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку : автореф. дис.. канд. пед. наук : 13.00.02. О., 1997. 16 с.

85. Кліш І. С. Фізичне виховання дітей до 3-річного віку засобами етнопедагогіки : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 24.00.02. Луцьк, 2000. 22 с.

86. Ковшар О. Збагачення словника дошкільників засобом ігрових технологій. Actual trend of modern scientific research: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної дистанційної конференції (м. Мюнхен), 2021. С. 408.

87. Кожухова Н. Н., Рыжкова Л. А., Самодурова М. М. Воспитатель по физической культуре в дошкольных учреждениях : учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / под. ред. С. А. Козловой. М. : Издательский центр «Академия», 2002. 320 с.

88. Козак Л. В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис... докт. пед. наук : 13.00.04. К., 2015. 42 с.

89. Коменский Я. А. Материнская школа / под ред. А. А. Красновского. М. : Учпедгиз, 1947. 102 с.

90. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-

метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. К. : ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.

91. Копусь О. А. Теоретико-методичні засади формування фахової компетентності майбутніх магістрів-філологів : дис... д-ра пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2013. 472 с.

92. Лайзане С. Я. Физическая культура для малышей : пособие для воспитателя дет. сада. М. : Просвещение, 1978. 158 с.

93. Ласунова С. В. Розвиток описового мовлення старших дошкільників засобами української народної іграшки : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.02.02. О., 2000. 20 с.

94. Лашкова Л. Л., Зырянов С. М., Филиппова А. Р. Познавательное речевое развитие дошкольников в условиях реабилитации ФГОС дошкольного образования : учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению подготовки 060100 – «Педагогическое образование» / Москва : Изд. дом «Акад. Естествознания» 141 с.

95. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности : некоторые проблемы общей теории речевой деятельности / отв. ред. М. М. Гухман. М. : Наука, 1965. 246 с.

96. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических сочинений / ред. коллегия : Г. Г. Шахвердов (отв. ред.) и др. М. : Физкультура и спорт, 1951-1956. Т. 2 : Руководство по физическому образованию детей школьного возраста, Ч.1. 1951. 441с.

97. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических сочинений / ред. коллегия: Г. Г. Шахвердов (отв. ред.) и др. М. : Физкультура и спорт, 1951-1956. Т. 1 : Руководство по физическому образованию детей школьного возраста, Ч.1. 1951. 441с.

98. Литвин А. Педагогічні умови інформатизації навчально-виховного процесу в ПТНЗ будівельного профілю. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2010. № 5. С. 65–78.

99. Лохвицька Л. В., Андрющенко Т. К. До здоров'я дітей – через освіту дорослих : технологія взаємодії дошкільних навчальних закладів з родинами : навч. - метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 176 с.
100. Лохвицька Л. В., Андрющенко Т. К. Сім'я – берегиня здоров'я дитини : навчально-методичний посібник для батьків дошкільників, вихователів, соціальних педагогів, студентів. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 248 с.
101. Лурия А. Р. Язык и сознание / под ред. Е. Д. Хомской. М. : Изд-во Моск. Ун-та, 1979. 320 с.
102. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор : автореф. дис.. канд. пед. наук : 13.00.02. О., 1995. 24 с.
103. Люблинская А. А. Детская психология : учеб. пособие для студ. ин-тов. М. : Просвещение, 1971. 415с.
104. Лямина Г. М. Развитие речи ребенка раннего возраста : методическое пособие. М. : Айрис-Пресс, 2006. 96 с.
105. Макаренко С. І. Збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2010. 243 с.
106. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства общения. М. : Педагогика, 1974. 240 с.
107. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність : Корекційна освіта (логопедія). 1-видання. К. : Видавничий дім «Слово», 2010. 288 с.
108. Масляк І. П., Шепель А. П., Веретельникова Ю. А. Оцінка рухової підготовленості дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 22 травня 2017 р.) : Харків :

ХДАФК, 2017. С. 111–123.

109. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры : (общие основы теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально-прикладных форм физической культуры) : учеб. для ин-тов физ. Культуры. М. : Физкультура и спорт, 1991. 543 с.

110. Монтессори М. Метод научной педагогики, применяемый к детскому воспитанию в Домах ребенка. М. : Тип. Госснаба, 1993. 168 с.

111. Невгамовні чомучки. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. 4–5 роки життя / авт.-уклад. О. С. Нурєєва, З. І. Шейнфельд. Х. : Вид. група «Основа» : «Тріада+», 2008. 253 с.

112. Непомняща І. М. Методика використання лінгводидактичних ідей Є. І. Тихєєвої в збагаченні побутового словника дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. О., 1996. 25 с.

113. Ніколаєску І. О. Науково-методичний супровід професійно-педагогічної самореалізації викладача системи післядипломної освіти засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Народна освіта*. 2016. Вип. 3. С. 35–41.

114. Огнистый А. В., Огниста К. М. Теоретико-методичні основи фізичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (опорні конспекти лекцій). Тернопіль : ТАЙП. 2018. 86 с.

115. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. М.: «Русский язык», 1986. С. 634.

116. Оліяр М. П. Теорія і практика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів : монографія. Івано-Франківськ : Симік, 2015. 476 с.

117. Основи теорії та методики фізичного виховання : навч. посіб. / Товт В. А. та ін. Ужгород : Графіка, 2010. 138 с.

118. Осокина Т. И. Физическая культура в детском саду. М. : Просвещение, 1986. 304 с.

119. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. К. : Академ-видав, 2008. 432 с.
120. Педагогическая энциклопедия : Т. № 3. М. : Советская энциклопедия, 1966. 880 с.
121. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. Т.2. / под ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина. М. : Педагогика, 1981. 416 с.
122. Печенко І. Соціалізація та виховання особистості в дошкільному дитинстві. *Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка*. № 7. 2008. С. 121-128
123. Пивовар А. А. Кореляційний аналіз компонентів рухової системи та пізнавальних здібностей у дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2019. №4.1 (68.1). Спецвипуск. С. 190-193.
124. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. М. : Высшая школа, 2004. 512 с.
125. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Академвидав, 2006. 456 с.
126. Попова І. І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору : автореф. дис...канд. пед. наук : 13.00.02. О., 2006. 21 с.
127. Потебня А. А. Слово и миф. М. : Правда, 1989. 200 с.
128. Привалова С. Е. Теория и практика коммуникативно-речевого развития детей дошкольного возраста [Электронный ресурс] : учебное пособие. Урал. гос. пед. ун-т. Электрон. дан. Екатеринбург : 2018. 197 с.
129. Психологический словарь / под. общ. ред. А. А. Петровского, М. Г. Ярошевского. М. : Политиздат, 494 с.
130. Развитие речи детей дошкольного возраста : Пособие для воспитателя детского сада / под ред. Ф. А. Сохина. М. : Просвещение, 1984. 223 с.
131. Развитие речи и речевого общения дошкольников : сб. науч. тр. / под ред. О. С. Ушаковой. М. : РАО, 1995. 152 с.
132. Райнер Патцлафф, Вольфганг Засмансхаузен. Лейтмотивы вальдорфской педагогики. От трех до девяти лет. Части I и II. Наири, 2008.

114 с.

133. Речевое развитие ребенка в современном образовательном пространстве : методическое пособие для негосударственных ДОО / авт.-сост. Н. В. Багичева и др. Екатеринбург : ФГБОУ ВО «Урал. гос. пед. ун-т», 2015. 150 с.

134. Розенгарт-Пупко Г. Л. Формирование речи в раннем возрасте. М. : АПН РСФСР, 1963. 96 с.

135. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов : пособие для учителя. 3-е изд., испр. и доп. М. : Просвещение, 1985. 399 с.

136. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. Т. 1. М. : Педагогика, 1989. 488 с.

137. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2003. 18 с.

138. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / відп. ред. О. С. Мельничук. К. : Наук. думка, 1988. 240 с.

139. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1924. 123 с.

140. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения : в 2 т. Т.1. Эмиль, или о воспитании / под ред. Г. Н. Джибладзе. М. : Педагогика, 1981. 656 с.

141. Сахарова О. Вплив педагогічних ідей Василя Сухомлинського на збагачення словника молодших дошкільників у процесі фізичної діяльності. *Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в розробці змісту передшкільної освіти* : колективна монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2020. С. 235–261.

142. Сахарова О. Педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2020. Вип. 49. С. 121–127.

143. Сахарова О. М. Казкотерапія у фізичному вихованні як засіб збагачення словника молодших дошкільників. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 15-16 січня 2021 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2021. С. 38–41.
144. Сахарова О. М. Стан збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання в сучасних закладах дошкільної освіти. *Пріоритети сучасної науки (частина I)* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 30-31 грудня 2020 року. Київ : МЦНІД, 2020. С. 44–45.
145. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упор. : О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
146. Словник термінів та понять зі спортивних дисциплін : навч.-метод. посіб. / уклад.: О. О. Момот та ін. Полтава : Видавець Шевченко Р. В., 2019. 147 с.
147. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 220 с.
148. Сорочан Т. Співтворчість – одна з ознак технології науково-методичного супроводу. *Активізація творчого потенціалу учнівської молоді в контексті глобалізації освіти* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Луганськ). С. 34–40.
149. Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики. К. : Основи, 1998. 324 с.
150. Сохин Ф. А. Психолого-педагогические основы развития речи дошкольников. М. : НПО «Модэкс», 2002. 224 с.
151. Степаненкова Э. Я. Теория и методика физического воспитания и развития ребенка : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М. : Академия, 2001. 368 с.
152. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : В 5-ти т. Т.1 / редкол.

- А. Г. Дзевєрин и др. К. : Рад.школа, 1979. 686 с.
153. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. К. : Радянська школа, 1970. 288 с.
154. Тиндюк Н. Т. Загальні педагогічні основи словникової роботи з дітьми молодшого дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 1.39. Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2012. С. 333–337.
155. Тиндюк Н. Т. Фізичне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»*. Випуск 1.41 (93). Т. 1. Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2013. С. 196–199.
156. Тихеева Е. И. Развитие речи детей. М. : Юрайт, 2019. 161 с.
157. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
158. УСЕ. Універсальний словник енциклопедія / гол. ред.ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. 3-тє вид., перероб., доп. К. : Всеувиито, Новий друк. 2003. 1414 с.
159. Усова А. П. Обучение в детском саду / под ред. А. В. Запорожца. М. : Просвещение, 1981. 176 с.
160. Ушакова О. С., Струнина Е. М. Методика развития речи детей дошкольного возраста : учеб.-метод. пособие для воспитателей дошкол. образоват. учреждений. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. 288 с.
161. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології : Твори Т. 4. К. : Радянська школа, 1952. 518 с.
162. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. М. : Высшая школа, 1970. 320 с.
163. Фізичне виховання студентів : курс лекцій / за заг. ред. Р. Р. Сіренко.

Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 251 с.

164. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. К. : голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

165. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.

166. Флєрина Е. А., Шабад Е. А. Живое слово в дошкольных учреждениях. М. : Учпедгиз, 1939. 94 с.

167. Фребель Ф. Т. 1 Воспитание человека : Педагогические сочинения. М. : Книгоиздательство К. И. Тихомирова, 1913. 359 с.

168. Хаджирадєва С. К. методика формування культури мовленнєвого спілкування у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис...канд. пед.наук : 13.00.02. Одеса, 1996. 24 с.

169. Хорошковська О., Кудикіна Н. Навчаємо розмовляти українською : посібник для вихователів дитячих дошкільних закладів. К. : Альфа-М, 1997. 164 с.

170. Хохла А., Карпюк О., Базилевич О. Аналіз показників фізичного розвитку студентської молоді. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. № 3 (31), 2015. С. 191–194 .

171. Худолій О. М. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. навч. посібник. 2-е вид. випр. Харків : ОВС. 2008 406 с.

172. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок : лингвистика детской речи. М. : Гуманит. изд. Центр «Владос», 2000, 240 с.

173. Шацкий С. Т. Автобиографические работы. Труды дореволюционного периода : педагогические сочинения. Т. 1. / сост. Г. Ф. Морозова. 1962. 503 с.

174. Швець О. В. Науково-методичний супровід підготовки майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти до використання поетичних творів. *Основні напрями розвитку педагогічної науки* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 20-21 жовтня 2017 р.). Херсон : Видавничий

дім «Гельветика», 2017. С. 123-125.

175. Шишкина В. А., Дедулевич М. Н. Методика физического воспитания : учеб. Пособие. Минск : Літаратура і Мастацтва, 2011. 176 с.

176. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина I. Тернопіль : навчальна книга - Богдан, 2008. 272 с.

177. Штерн В. Психология раннего детства до шестилетнего возраста. Петроград : Школа и жизнь, 1915. 309 с.

178. Эльконин Д. Б. Детская психология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / ред.-сост. Б. Д. Эльконин. М. : Издательский центр «Академия», 2007. 384 с.

179. Эльконин Д. Б. Развитие речи в дошкольном возрасте. М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. 115 с.

180. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

181. Ядэшко В. И. Развитие речи детей от трех до пяти лет. М. : Просвещение, 1966. 96 с.

182. Яшина В. И., Алексеева М. М. Методика развития речи детей : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. М. : Издательский центр «Академия», 2013. 448 с.

183. Biemiller, A. (2009). Parent / Caregiver Narrative: Vocabulary Development (0 – 60 Months). In L.M. Phillips (Ed.), Handbook of language and literacy development: A Roadmap from 0 – 60 Months. [online], pp. 1 - 42. London, ON : Canadian Language and Literacy Research Network. Available at: Handbook of language and literacy development

184. Sakharova O. Physical education as an integral part of preschoolers' physical development. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. Випуск 47. С. 238–242.

185. Sakharova O. M. The essence of the «physical culture» concept in

preschool pedagogy. *IOSR Journal of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*. Volume 26, Issue 1, Series 7 (January. 2021), C. 37–42.

186. Test, J.E., Cunningham, D.D., & Lee, A.C. (2010). Talking with young children: *How teachers encourage learning Dimensions of early childhood*. Volume 38, Number 3, 2010. p. 3–14.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИКА ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

2.1. Характеристика рівнів розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання

Ґрунтовне опрацювання теоретичного аспекту даної проблеми (розділ 1) дало нам змогу здійснити експериментальне дослідження зі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Метою констатувального етапу педагогічного експерименту було визначення реального стану словникового запасу дітей молодшого дошкільного віку.

Завданнями цього етапу дослідження виступили:

- визначення критеріїв та показників збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку;
- розробка методики та добірка діагностичного матеріалу з метою збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку;
- виявлення (характеристика) рівнів словникового запасу дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Започатковуючи експеримент, ми визначили критерії і показники збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Критерії це «ознака, мірило, взята за основу класифікації» [21], які передбачають ряд ознак, за якими можна виділити критеріальні показники [18, с. 73–74]; «ознака на підставі якої здійснюється оцінка чогось, мірило, умовно прийнята мірка, що дозволяє здійснити вимірювання

об'єкта і на підставі цього оцінювати його» [23, с. 271]; «сукупність ознак, на основі яких складається оцінка педагогічних умов, процесу і результату навчальної діяльності, що відповідають поставленим цілям» [8, с. 434]. Зазначимо, що обираючи критерії, ми враховували те, що кожна дитина має свій словниковий набір, що і вирізняє її як індивідуальність.

Перший критерій *когнітивний* – із показниками: наявність лексики, що позначає рухову активність у процесі фізичного виховання; розуміння елементарної спортивної термінології; *репродуктивний* – із показниками: вживання в мовленні в процесі фізичного виховання і повсякденному житті різних частин мови; *інтерактивний* – із показниками: образність (асоціативність) словника; точність і доречність використання елементарної спортивної термінології.

В таблиці 2. 1. більш наочно представлено дібрані нами критерії показники.

Таблиця 2. 1.

Критерії і показники збагачення словника дітей

молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання

Критерії	Показники
Когнітивний	Наявність лексики, що позначає рухову активність у процесі фізичного виховання
	Розуміння елементарної спортивної термінології
Репродуктивний	Вживання в мовленні в процесі фізичного виховання і повсякденному житті різних частин мови
Інтерактивний	Образність (асоціативність) словника
	Точність і доречність використання елементарної спортивної термінології

Опишемо чим зумовлений вибір критеріїв та показників.

Когнітивний розглядаємо як достатній словниковий запас дітей (відповідно до програми), його багатоманітність та насиченість, здатність дітей розуміти елементарну спортивну термінологію.

Репродуктивний розуміємо як вживання у мовленні дітей іменників (що позначають частини тіла, побутові предмети, фізкультурне знаряддя та дії, пов'язані з фізичним вихованням) та прикметників (що позначають фізичні якості людини та інших істот, властивості, особливості характеру, найвищий ступінь порівняння), дієслів (що позначають дію), прислівників (що позначають відстань, швидкість, напрям руху тощо) та інших частин мови (дієприслівників, дієприкметників тощо).

Інтерактивний критерій розуміємо як здатність використовувати в мовленні образність (порівняння, звуконаслідувальні слова, вигуки тощо); Точне та доречне використання у побутовому мовленні елементарної спортивної термінології, що вводиться під час різних видів діяльності дітей

За означеними критеріями та показниками нами було схарактеризовано три рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку: *достатній, задовільний, низький*. Схарактеризуємо їх.

Достатній рівень. Словник дітей молодшого дошкільного віку цього рівня відрізнявся правильністю, точністю, доречністю використання у мовленні слів, пов'язаних із фізичним вихованням. Діти могли пояснити значення слів і словосполучень, які позначають рухову активність у процесі фізичного виховання, вживали у мовленні слова різних частин мови, якими послуговуються у процесі фізичного виховання (іменники, прикметники, дієслова, прислівники, дієприслівники тощо). Словник дітей цього рівня характеризується образністю, використанням спеціальної лексики у процесі фізичного виховання та в повсякденному житті, їхнє мовлення активне, емоційне. Діти виконували всі інструкції дорослого, подекуди коментували власні дії, позитивно ставилися до запитань, проявляли інтерес до мовлення дорослого.

Задовільний рівень. Діти молодшого дошкільного віку, віднесені до цього рівня, подекуди припускалися помилок щодо застосування в мовленні нових слів. Такі діти не завжди точно та доречно використовували в мовленні слова і словосполучення, що супроводжують процес фізичного

виховання. Водночас цим вихованцям було важко зрозуміти значення окремих слів і словосполучень (зокрема, спеціальних спортивних термінів), що утруднювало здатність висловлювати свої думки. У дітей цього рівня в мовленні переважали іменники, прикметники та дієслова. Засвоєні дітьми молодшого дошкільного віку нові слова в самостійній діяльності використовувались епізодично. Рухові завдання вони виконували здебільшого з ініціативи дорослого, під час відповідей на запитання потребували допомоги та підказки, натомість виявляли інтерес до мовлення дорослого, звертаючись із запитаннями щодо значення окремих слів.

Низький рівень розвитку словника властивий дітям молодшого дошкільного віку, словниковий запас яких характеризувався бідністю, а мовлення не було образним. Для дітей цього рівня розвитку словника характерна недостатня обізнаність зі спеціальними спортивними термінами, вони фактично не вживали в мовленні в процесі фізичного виховання і повсякденному житті нові слова, припускалися суттєвих помилок щодо точності та доречності використання елементарної спортивної термінології. У них була відсутня образність (асоціативність) словника, власні дії не коментували, уникали виконання інструкцій виховательки, не виявляли інтересу до мовлення дорослого.

Для визначення рівнів розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку до кожного із критеріїв і показників було розроблено серію діагностувальних завдань: «Мій дзвінкий веселий м'яч», «Спритні кульки», «Дотягнись до брязкальця», «Веселі козенята», «Ми – маленькі лисенята».

Оцінювали ми виконання кожного запропонованого завдання. Відповідно до кількості правильних відповідей, дитина могла отримати від 0 до 3 балів. Усього нами було розроблено завдань було 5 (по одному до кожного показника). Таким чином, мінімальна кількість балів, яку могла отримати дитина – 0, а максимальна – 15. Сума балів за усіма критеріями була розподілена на чотири групи, а саме:

- 15–11 бали (достатній рівень збагачення словника);
- 10–6 балів (задовільний рівень збагачення словника);
- 5–0 балів (низький рівень збагачення словника);

Опишемо дібрані завдання.

У експерименті брало участь 40 дітей експериментальної групи.

Когнітивний критерій

Показник: наявність лексики, що позначає рухову активність у процесі фізичного виховання

Завдання № 1 «Мій дзвінкий веселий м'яч».

Мета: виявити рівень володіння лексикою, що позначає рухову активність в процесі фізичного виховання

Обладнання: великі м'ячі. (Завдання виконується індивідуально).

Зміст: Експериментатор і дитина тримають в руках великі м'ячі. Експериментатор пропонує повторити за ним рухову дію, при цьому не називаючи її (підкидання м'яча вгору). Після виконання просить назвати одним словом дію, яку виконано (**підкинути**).

Показник: розуміння елементарної спортивної термінології

Завдання № 2 «Спритні кульки».

Мета: виявити рівень розуміння дітьми молодшого дошкільного віку елементарної спортивної термінології у процесі рухової діяльності шляхом визначення та використання предметів спортивного інвентаря.

Обладнання: кульки (діаметром 20–25 см), дві дуги (шириною 50–60 см). (Завдання виконується індивідуально).

Зміст: У спортивній залі навпроти експериментатора і дитини (на відстані 1,5–2 м) знаходяться дві дуги, в руках у експериментатора і дитини по одній кульці. Експериментатор пропонує дитині повторити за ним дію, при цьому не називаючи її (прокотити кульку у дугу). Після виконання просить назвати одним словом дію, яку виконано (**котити, котили, кочення**).

Результати виконання дітьми завдань за когнітивним критерієм можна простежити в таблиці 2. 2.

Таблиця 2. 2.

**Рівні розвитку словника за когнітивним критерієм
(констатувальний етап)**

№ п/п	Показники	Рівні розвитку словника (%)					
		Достатній		Задовільний		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	Наявність лексики, що позначає рухову активність у процесі фізичного виховання;	10,0	5,0	37,5	47,5	52,5	47,5
2	Розуміння елементарної спортивної термінології	7,5	7,5	40,0	60,0	52,5	32,5
3	Середнє арифметичне	8,8	6,2	38,7	53,8	52,5	40,0

Як видно з таблиці 2. 2. на *достатньому рівні* виявились 8,8 % експериментальної групи та 6,2 % контрольної групи; на *задовільному рівні* 38,7 % дітей експериментальної групи та 53,8 % контрольної групи; 52,5 % експериментальної групи та 40,0 % контрольної групи знаходяться на *низькому рівні* розвитку словника.

Наприклад, на завдання № 2, на виявлення рівня розуміння елементарних спортивних термінів процесу фізичного виховання, коли їм потрібно було назвати виконану дію словом «*прокотили*», діти називали слово лише за допомогою частини слова (-тили), або називали це слово лише за значної підказки експериментатора. Також зустрічались діти, які при спілкуванні іноді використовували жести. Таких дітей ми віднесли до низького рівня розвитку словника.

Репродуктивний критерій

Показник: вживання в мовленні в процесі фізичного виховання і повсякденному житті різних частин мови

Завдання № 3 «Ми – маленькі лисенята».

Мета: виявити рівень вживання дітьми молодшого дошкільного віку в мові прислівників.

Обладнання: маски лисенят, муляжі травички та дерев. (Завдання виконується індивідуально).

Зміст: Експериментатор і дитина знаходяться в спортивній залі, обладнаній, як казковий ліс. Експериментатор пропонує уявити, що вони на деякий час перетворюються у маленьких лисенят (для більшої достовірності надівають маски лисенят) і пропонує слід за собою перейти через галявину так, щоб їх не почули мисливці. Експериментатор стає навшпиньки і іде попереду дитини. А потім пропонує назвати дитині цей вид ходьби **(навшпиньки)**.

Результати виконання дітьми завдань за репродуктивним критерієм представлено в таблиці 2. 3.

Таблиця 2. 3.

**Рівні розвитку словника за репродуктивним критерієм
(констатувальний етап)**

№ п/п	Показники	Рівні розвитку словника (%)					
		Достатній		Задовільний		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	Вживання в мовленні різних частин мови, притаманних процесу фізичного виховання	5,0	10,0	45,0	37,5	50,0	52,5
	Середнє арифметичне	5,0	10,0	45,0	37,5	50,0	52,5

Як видно з таблиці 2. 3., на *достатньому рівні* розвитку словника виявилось 5,0 % дітей експериментальної групи та 0,0 % дітей контрольної

групи; на *задовільному рівні* розвитку словника знаходяться 45,0 % дітей експериментальної та 37,5 % дітей контрольної груп. 50,0 % дітей експериментальної групи намагались виконати завдання експериментатора, але відповідали на запитання в неповному обсязі. Правильно назвати слово «навшпиньки» змогло лише дві дитини експериментальної групи та 4 дитини контрольної групи. На *низькому рівні* опинилося 50 % дітей експериментальної групи та 52,5 % дітей контрольної груп.

Інтерактивний критерій

Показник: образність (асоціативність) словника

Завдання № 4 «На що схоже?».

Мета: виявити рівень образності (асоціативності) словника дітей молодшого дошкільного віку.

Обладнання: м'яч, шнур, гімнастична стінка. (Завдання виконується індивідуально).

Зміст: Експериментатор і дитина знаходяться в спортивній залі, навпроти них знаходяться предмети спортивного обладнання: м'яч, шнур, гімнастична стінка. Експериментатор пропонує дитині уважно розглянути ці предмети, голосно називає їх та пропонує дитині дібрати слова, які б називали предмет або тварину, схожі на запропоновані (м'яч – «зайчик», шнур – «змія», гімнастична стінка – «драбина»).

Показник: точність і доречність використання елементарної спортивної термінології

Завдання № 5 «Дотягнись до брязкальця».

Мета: виявити рівень точності й доречності використання елементарної спортивної термінології дітьми молодшого дошкільного віку шляхом визначення та обговорення дітьми дій спортивного характеру. (Завдання виконується індивідуально).

Обладнання: мотузка, два стояка, брязкальця.

Зміст: У спортивній залі перед експериментатором і дитиною знаходиться натягнута між двома стояками мотузка, на якій на відстані

витагнутої вгору руки дитини підвішені брязкальця. Експериментатор пропонує дитині повторити за ним дію, при цьому не називаючи її (дотягнутись рукою до брязкальця). Після виконання просить назвати одним словом дію, яку виконано (**дотягнутися**).

Результати обстеження дітей за інтерактивним критерієм представлено в таблиці 2. 4.

Таблиця 2. 4.

**Рівні розвитку словника за інтерактивним критерієм
(констатувальний зріз)**

№ п/п	Показники	Рівні розвитку словника (%)					
		Достатній		Задовільний		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	Образність (асоціативність) словника	10,0	7,5	42,5	27,5	47,5	65,0
2	Використання спеціальної лексики у процесі фізичного виховання	7,5	7,5	35,0	40,0	57,5	52,5
3	Середнє арифметичне	8,7	7,5	38,8	33,8	52,5	58,7

Як видно з таблиці 2. 4., на *достатньому* рівні розвитку словника знаходиться 8,7 % дітей експериментальної та 7,5 % контрольної груп; на *задовільному* рівні розвитку словника знаходяться 38,8 % дітей експериментальної та 33,8 % дітей контрольної груп. 52,5 % дітей експериментальної групи намагались виконати завдання експериментатора, але відповідали на запитання в неповному обсязі. Наприклад, виконуючи завдання № 4, що стосувалося виявлення рівня образності (асоціативності) словника дітей молодшого дошкільного віку діти підібрали слово «зайчик» відповідно до предмета м'яч, до предметів спортивного обладнання: шнур та гімнастична стінка, асоціативні слова не підібрала жодна дитина. На *низькому* рівні розвитку словника виявилось 52,5 % експериментальної групи та 58,7 % дітей контрольної групи.

Проаналізуємо одержані результати щодо вихідного рівня розвитку словника молодших дошкільників за когнітивним, репродуктивним, та інтерактивним критеріями. Порівняльні дані рівнів розвитку словника подано у таблиці 2. 5.

Таблиця 2. 5.

**Рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку
(констатувальний зріз)**

№ п/п	Критерії	Рівні розвитку словника %					
		Достатній		Задовільний		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	Когнітивний	8,8	6,2	38,7	53,8	52,5	40,0
2	Репродуктивний	5,0	10,0	45,0	37,5	50,0	52,5
3	Інтерактивний	8,7	7,5	38,8	33,8	52,5	58,7

Загальну характеристику рівнів розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку подано в таблиці 2. 6.

Таблиця 2. 6.

**Рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку
(констатувальний зріз)**

Групи	Рівні розвитку словника %		
	Достатній	Задовільний	Низький
ЕГ	7,6	40,8	51,6
КГ	7,9	41,7	50,4

Як засвідчує таблиця 2. 6., на *достатньому* рівні розвитку словника знаходяться 7,6 % дітей експериментальної та 7,9 % дітей контрольної груп; на *задовільному* рівні розвитку словника опинилось 40,8 % дітей експериментальної та 41,7 % дітей контрольної груп. 51,6 % експериментальної та 50,4 % дітей контрольної груп знаходились на *низькому* рівні розвитку словника.

Аналіз результатів констатувального експерименту продемонстрував, що рівень розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку знаходиться на низькому рівні. Серед недоліків, які ми фіксували під час констатувального експерименту, виділимо наступні:

- бідність словникового запасу;
- недостатнє розуміння спеціальних термінів процесу фізичного виховання;
- неточне і не доречне використання спеціальних термінів;
- невикористання нової лексики під час взаємодії;
- відсутність образності словника;
- недостатнє вживання в мовленні різних частин мови, притаманних процесу фізичного виховання (на прикладі іменників, прикметників, прислівників та інших частин мови).

Узагальнюючи результати започаткованого констатувального етапу експерименту, рівень словника дітей ми схарактеризуємо як недостатній. Це дало змогу припустити, що наша гіпотеза може бути реалізована за обґрунтування педагогічних умов збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку; розробки й апробації моделі й експериментальної методики збагачення словника дітей молодшого віку; вдосконалення роботи з професійної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до процесу збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку; налагодження роботи закладів дошкільної освіти із сім'ями вихованців з метою надання батькам допомоги у цьому процесі.

Таким чином, відповідно до теоретичних позицій дослідження та визначених педагогічних умов, критеріїв та показників, схарактеризованих рівнів розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання була побудована експериментальна модель формувального етапу дослідження, яка представлена в наступному параграфі.

2.2. Методика збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку інноваційними педагогічними технологіями в процесі фізичного виховання

Результати теоретичного аналізу наукового фонду з досліджуваної нами проблеми, дані, які отримали під час констатувального експерименту дали підстави для розроблення моделі й експериментальної методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Відповідно до теоретичних позицій та визначених педагогічних умов, було побудовано модель збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, яка охоплювала три взаємопов'язаних етапи: когнітивно-збагачувальний, комунікативно-спрямований та емоційно-діяльнісний.

Розроблена модель збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання розкриває мету, етапи, педагогічні умови, засоби і форми, методи і прийоми, компоненти, критерії та рівні (рис. 2.1.).

Відповідно до розробленої моделі процес збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання здійснювалось за трьома етапами: когнітивно-збагачувальний, комунікативно-спрямований, емоційно-діяльнісний. Під час реалізації етапів відбувалось комплексне впровадження визначених педагогічних умов завдяки застосуванню спеціально дібраних і розроблених засобі і форм, методів і прийомів.

Метою першого – когнітивно-збагачувального – етапу було збагачення словника дітей словами, що пов'язані із руховою активністю дітей у процесі виконання завдань різних видів фізичного виховання. На цьому етапі проведено заняття із фізичного виховання та інтегровані фізкультурно-мовленнєві заняття з пріоритетом мовленнєвої або рухової

Рис. Модель збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку
в процесі фізичного виховання

діяльності, які було об'єднано в блочно-тематичні цикли. забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання. фізичного виховання. Другий етап – *комунікативно-спрямований* – передбачав інтеграцію, взаємозбагачення двох видів діяльності (мовленнєвої й рухової) для найбільш повного відтворення дітьми молодшого дошкільного віку в мовленні власного розуміння предметів, рухів, дій: позначення спортивних термінів словом і навпаки, словесного образу – руховою діяльністю. На цьому етапі реалізовано такі педагогічні умови: упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання та наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання. Третій – *емоційно-діяльнісний етап* – передбачав використання в мовленні дітей молодшого дошкільного віку слів, засвоєних на мовленнєвих заняттях і в процесі фізичного виховання. Робота планувалася з пріоритетом занять із фізичної культури, інтегрованих фізкультурно-мовленнєвих занять з домінуванням мовленнєвої або рухової активності; комплексних занять, у яких фізкультурно-мовленнєва діяльність була б рівнозначною («Веселі друзі», «Подорож до жабенят», «Качечки», «У гості до зайчат», «Малята і білочки» тощо). На емоційно-діяльнісному етапі відбувалася реалізація таких педагогічних умов: взаємодія закладів дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку; наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання.

Зазначимо, що на кожному етапі реалізовувались по 2 педагогічні умови. Кожна умова реалізовувалась за допомогою спеціально дібраних на кожному етапі форм, методів і прийомів роботи з дітьми молодшого дошкільного віку.

Опишемо кожен етап розробленої моделі експерименту.

Метою першого – **когнітивно-збагачувального** – етапу було збагачення словника дітей словами, що пов'язані із руховою активністю дітей у процесі виконання завдань різних видів фізичного виховання. На цьому етапі проведено заняття із фізичного виховання та інтегровані фізкультурно-мовленнєві заняття з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності, які було об'єднано в блочно-тематичні цикли.

Формами і методами реалізації мети когнітивно-збагачувального етапу слугували: ігри-заняття із фізичного виховання («На галявині», «Пташенята», «Казковою стежкою», «Маленькі футболісти», «Осінні калюжі», «Маленькі фантазери», «Веселі чоловічки», «Допитливі курчата», «Красиві спинки» тощо; інтегровані ігри-заняття з розвитку мовлення та фізичної культури «Як лисенятко маму шукало, «У зеленому лісочку», «Тітонька осінь» тощо; рухливі ігри на прогулянці («Пташка та пташенята», «Кіт та миші», «До ведмедика в гості», «Спіймай м'яч» тощо); вправи на свіжому повітрі (комплекси «Струнки берізки», «Швидкі малята» тощо); комплекси вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени», «Вправні дітки», «Ми малята молодці», «Буратіно», комплекс вправ із прапорцями, «Мій веселий дзвінкий м'яч» тощо; гімнастика пробудження «Зайченятка», «Кошенята», «Соньки», «Розбудіть сусіда», «Оркестр», «Крутики» тощо; фізкультурне дозвілля на ділянці закладу дошкільної освіти «Осінні розваги», «Добрі сусіди» тощо; фізкультхвилинка «Бери кубик», гра-вправа «Підніми» тощо. На когнітивно-збагачувальному етапі реалізовувались такі педагогічні умови: забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Другий етап – **комунікативно-спрямований** – передбачав інтеграцію, взаємозбагачення двох видів діяльності (мовленнєвої й рухової) для найбільш повного відтворення дітьми молодшого дошкільного віку в мовленні власного розуміння предметів, рухів, дій: позначення спортивних

термінів словом і навпаки, словесного образу – руховою діяльністю. Цьому сприяло застосування форм, методів і методичних прийомів лексичної роботи, що відповідали видам рухової діяльності дітей молодшого дошкільного віку. Вони були націлені на уточнення, пояснення або тлумачення значення слів, словосполучень і простих речень, зокрема спеціальних спортивних термінів щодо предметів, рухів і дій, пов'язаних із руховою активністю і фізкультурно-спортивною діяльністю.

Використано такі форми, методи та прийоми роботи з дітьми молодшого дошкільного віку, як-от: казкотерапія в поєднанні із фітбол-вправами «Сіра мишка», «Зірочка» тощо; пісочна терапія «Пісочна грамота», «Допоможемо Колобку» тощо; танцювально-рухова терапія «Танець м'яча»; сміхотерапія «Веселий м'ячик»; музикотерапія «Морське дно», «Кольорова музика» тощо; імунна гімнастика «Ігри з носиком», «Стрибаємо на місці» тощо; дихальна гімнастика «Маленькі краплинки», «Щасливі обійми» тощо; вправи з фітбол-гімнастики «Передай сусіду», «Етюди для душі»; рухливі ігри «Курчата», «Не зачепи», «Веселі пішоходи», «Скоти з гірки» тощо; різні види масажу: гра з елементами масажу «Сонячні промінчики», вправа з елементами самомасажу «Гарний я», пальчикова гімнастика «Весела подорож», комплекс «Горобчики» тощо; гімнастика для очей комплекс «Наші гарні оченята» тощо.

На цьому етапі комплекс роботи із фізичного виховання включав поєднання традиційних форм роботи із фізичного виховання (ранкова гімнастика, гімнастика пробудження, традиційні заняття з фізичної культури, інтегровані заняття, рухливі ігри тощо) з елементами інноваційних інтерактивних технологій (психологічний етюд «Після дощу»; елементи хатха-йоги «Журавель», «Індійські йоги», «Повтори за мною», «Ловимо сонячні промінчики» тощо); використання сюрпризних моментів і сюрпризних ситуацій, схвалення успіхів дітей молодшого дошкільного віку під час рухової та мовленнєвої діяльності, опору на бажання вихованців й урахування їхніх інтересів і намірів.

На другому етапі реалізовано такі педагогічні умови: упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання та наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання.

Третій – **емоційно-діяльнісний етап** – передбачав використання в мовленні дітей молодшого дошкільного віку слів, засвоєних на мовленнєвих заняттях і в процесі фізичного виховання. Робота планувалася з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності, передбачала проведення традиційних занять із фізичної культури, інтегрованих фізкультурно-мовленнєвих занять з домінуванням мовленнєвої або рухової активності; комплексних занять, у яких фізкультурно-мовленнєва діяльність була б рівнозначною («Веселі друзі», «Подорож до жабенят», «Качечки», «У гості до зайчат», «Малята і білочки» тощо). На заняттях активно застосовувалася спільна партнерська діяльність дорослих і дітей на позитивному емоційному тлі, що сприяло створенню позитивної мотивації, збагаченню словника дітей молодшого дошкільного віку спортивною термінологією та можливостей відтворення їх у повсякденній діяльності вихованців.

Експериментальна роботи зі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання інтегрувалась у всі види активності дітей упродовж дня: спільні спортивні свята та розваги за участю батьків вихованців («Здорова родина – щаслива країна», «Тато, мама, я – спортивна сім'я», «Спорт – це здоров'я, спорт – це сила, що дають всім дітям крила», «Ми роду козацького діти, землі української цвіт», «Хто з фізкультурою на «ти», в житті досягне він мети», «Пригоди в осінньому лісі», «Ох і Ах у нас в гостях!») тощо; ранкова гімнастика («Троє поросят», «Зоопарк», комплекс вправ із прапорцями тощо), гігієнічні процедури, ігри-заняття, рухливі ігри, гімнастика пробудження, загартування із використанням інтерактивних технологій тощо. Було продовжено роботу з батьками (консультації «Фізичне виховання дітей у сім'ї та розвиток словника дітей», «Фізкультура вдома»), круглі столи «Як зміцнювати

здоров'я дітей», «Збагачуємо мовлення в процесі виконання фізичних вправ» тощо.

На емоційно-діяльнісному етапі відбувалася реалізація таких педагогічних умов: взаємодія закладів дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку; наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання.

Зазначимо, що формувальному етапу експерименту передував пропедевтичний етап, що передбачав розроблення методичного комунікативно-мовленнєвого супроводу з реалізації педагогічних умов та експериментальної методики, а також роботу з вихователями закладів дошкільної, які працюють з дітьми молодшого дошкільного віку щодо збагачення словника дітей елементарною спортивною термінологією у процесі фізичного виховання. Вихователям було запропоновано словник термінів та програму збагачення й активізації словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Для вихователів закладів дошкільної освіти, які взяли участь в експерименті, було проведено методичний семінар-практикум «Мовленнєвий супровід процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку», на якому розглянуто питання, пов'язані із використанням різних форм і видів фізичного виховання для збагачення словника дітей цієї вікової категорії. Було обговорено і внесено зміни та доповнення до експериментальної програми збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

На кожному етапі було використано відповідні засоби, форми, методи і прийоми роботи з дітьми, реалізовано визначені педагогічні умови (забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку, упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання, наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання, взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого

дошкільного віку засобами фізичного виховання). Зауважимо, що на всіх етапах формувального експерименту відбувалась робота за складеною нами експериментальною програмою збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Наведемо приклад експериментальної програми збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання на вересень місяць (табл. 2.7.).

Отже, на кожному етапі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання для забезпечення ефективної реалізації педагогічних умов було підготовлено вихователів, які здійснювали цю роботу. Підготовка вихователів до реалізації педагогічних умов передбачала такі напрями:

- бажання виконувати роботу з дітьми по збагаченню словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання;
- відкритість до сприйняття нових знань та втілення їх в практику;
- оволодіння вихователями методикою роботи з дітьми над збагаченням словника дітей в процесі фізичного виховання;
- опанування вихователями системою роботи щодо збагаченням словника дітей в процесі фізичного виховання відбувалась за режимом роботи закладу дошкільної освіти.

З вихователями обговорювались шляхи і форми залучення дітей до виконання завдань щодо збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Під час реалізації формувального етапу експерименту діти набували таких *комунікативних умінь*: задоволення потреб у спілкуванні, легко вступати в невимушену бесіду, бути ініціатором розмови, здібність сприймати мовлення іншого; *перцептивно-експресивних умінь*: обмін переживаннями і враженнями в процесі спільної діяльності; бути зрозумілим для інших. В процесі навчання діти набували знань набували знань про необхідність занять фізкультурою для збереження власного

Таблиця 2. 7.

**Експериментальна програма збагачення словника
дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання
(вересень місяць)**

Тижні	I	II	III	IV
Дні				
Понеділок	<p>1. Заняття з фізичного виховання «На галявині» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: навшпиньки, поплескали; активізація знайомих слів: присіли, пострибали;</p> <p>2. Прогулянка. Рухлива гра «Пташка і пташенята» Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали;</p> <p>3. Гімнастика пробудження «Зайченятка» Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали.</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: навшпиньки, поплескали присіли, пострибали;</p> <p>2. Заняття з фізичного виховання «Веселі чоловічки» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p> <p>3. Прогулянка. Рухлива гра «Спіймай м'яч» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки.</p>	<p>1. Заняття з фізичного виховання «Маленькі фантазери» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p>2. Прогулянка Рухлива гра «Дід Панас» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p>3. Гімнастика пробудження «Розбудіть сусіда» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли.</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p>2. Заняття з фізичного виховання «Пташенята» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p> <p>3. Прогулянка. Рухлива гра «Літала сорока» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, побігли.</p>

Тижні	I	II	III	IV
Дні				
Вівторок	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки» Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали;</p> <p>2. Прогулянка в 1-у половину дня. Рухлива гра «Кіт та миші» Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали;</p> <p>3. Фізкультура на повітрі Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали.</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p> <p>2. Індивідуально-груповою робота після сніданку, в процесі підготовки до заняття з ФЕМУ Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p> <p>3. Прогулянка. Рухлива гра «Спіймай м'яч» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки.</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p>2. Прогулянка Фізкультура на повітрі. Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p>3. Пісочна терапія «Пісочна грамота» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли.</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p> <p>2. Вправи на фітболах «Жучки» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p> <p>3. Гра з елементами масажу «Сонячні зайчики» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись.</p>

Продовж. табл. 2. 7.

Тижні	I	II	III	IV
Дні				
Середа	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки» Словникова робота: активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали;</p> <p>2. Фізкультурне дозвілля на ділянці дитячого садка «Осінні розваги» Словникова робота: активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали;</p> <p>3. Вправи з елементами хатха-йоги «Індійські йоги» Словникова робота: активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали.</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p> <p>2. Вправа-гра «Слухай мене!» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p> <p>3. Завдання гра «Лови» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки.</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p>2. Гра-вправа «Осінні листки» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p>3. Завдання з елементами хатха-йога «Повтори за мною» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли.</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p> <p>2. Комплекс дихальної гімнастики «Маленькі краплинки» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись.</p>
Чет вер	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки» Словникова робота:</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці»</p>

Продовж. табл. 2. 7.

Тижні	I	II	III	IV
Дні				
Четвер	<p>активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки пострибали, поплескали; 2.Заняття з фізичного виховання «Осінні калюжі» Словникова робота: активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали.</p>	<p>спортсмени» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 2. Заняття з фізичного виховання «Казковою стежкою» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 3. Вправи з фітбол-гімнастики Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки.</p>	<p>спортсмени» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 2.Заняття з фізичного виховання «Допитливі курчата» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 3. Фізкульт-хвилинка Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли.</p>	<p>Словникова робота: закріплення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; 2.Заняття з фізичного виховання «Казкові лабіринти» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; 3. Гра з елементами масажу «Сонячні зайчики» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись.</p>
П'ятниця	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки» Словникова робота: активізація</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени»</p>	<p>1.Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени»</p>	<p>1.Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» Словникова робота:</p>

Тижні	I	II	III	IV
Дні				
П'ятниця	<p>словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали; 2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Як лисенька маму шукало» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали, навшпиньки; 3. Спортивна розвага за участю батьків «Здорова родина — щаслива країна» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: присіли, пострибали, поплескали, навшпиньки.</p>	<p><i>Словникова робота:</i> закріплення словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «У зеленому лісочку» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 3. Гра-вправа «Підкинь м'яч вище» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 4. Спортивна розвага за участю батьків «Тато, мама, я — спортивна сім'я»</p>	<p><i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Тітонька осінь» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 3. Спортивна розвага за участю батьків «Спорт це здоров'я, спорт це сила, що дають всім дітям крила» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли.</p>	<p>активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; 2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Казка про допитливого сонячного зайчика» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; 3. Спортивна розвага за участю батьків «Ми роду козацького діти, землі української цвіт» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись.</p>

Тижні	I	II	III	IV
Дні				
П'ятниця		Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки.		

здоров'я, правильність виконання рухів, стрибків, пролізання та підлізання, повзання по гімнастичній лаві, проходження по обмеженій доріжці різними способами, по снарядах, переступання через предмети, про пішохідний та велосипедний туризм, призначення намету і рюкзака тощо.

Для набуття означених умінь у процесі формувального експерименту дітям пропонувалось таке: вирішувати ситуації через уміння домовлятися, враховувати інтереси один одного, узгоджувати дії; проявляти здатність до розуміння інтересів та прагнень інших дітей, володіти засобами самовираження емоцій, володіти технікою інтонування для вираження різних форм впливу (прохання, побажання, питання) та ін.

Як видно з таблиці 2. 7., експериментальною роботою передбачено щоденну роботу з фізичного виховання. У експериментальній роботі ритмічно чергуються ранковий прийом на свіжому повітрі, ранкова гімнастика, гімнастика пробудження, заняття, прогулянки, рухливі ігри та вправи, елементи інтерактивних технологій, традиційні та нетрадиційні форми загартування та оздоровлення, спортивні свята та розваги, робота з батьками тощо.

У експериментальній роботі чітко проілюстровано реалізацію всіх трьох етапів методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного

віку в процесі фізичного виховання. Опишемо це. Кожного понеділка під час заняття з фізкультури словник дітей збагачувався новими словами, які потім активізувались і закріплювались у процесі подальшої рухової діяльності дітей. Умовно понеділок і вівторок – перший, когнітивно-збагачувальний етап, середа – четвер – другий, комунікативно-сприйнятливий етап, а п'ятниця, відповідно – третій, етап нашої методики – емоційно-діяльнісний етап.

На кожному етапі формувального експерименту вводились нові форми і методи роботи з дітьми: інтегровані заняття, фізкультурно-мовленнєві заняття з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності, казкотерапія, пісочна терапія, танцювально-рухова терапія, сміхотерапія, музикотерапія, релаксація під музику, імунна гімнастика, «Етюди для душі», фітбол, рухливі та спортивні ігри, різні види масажу, пальчикова гімнастика, гімнастика для очей тощо.

Опишемо роботу з дітьми на кожному етапі.

Експериментальна робота на першому етапі будувалась таким чином. Словесна оцінка і опис рухів, дій, предметів під час рухової діяльності супроводжували, спрямовували й збагачували процес сприймання обговорення змісту, коментар рухових дій в процесі рухової діяльності допомагали дітям урізноманітнити засоби втілення дій у мовленні. Уведення до словника дітей спеціальних термінів процесу фізичного виховання здійснювалось за допомогою пояснень, уточнень, спеціальних навчально-мовленнєвих вправ.

На першому етапі проводились заняття з фізичного виховання та інтегровані фізкультурно-мовленнєві заняття з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності, які було об'єднано в блочно-тематичні цикли. Алгоритм дій зі збагачення словника у структурі циклу передбачав: а) організацію сприйняття (предмета, руху, дії) в реальній дійсності, надання або уточнення знань про нього; б) введення нових слів на основі набутих знань, умінь і навичок в процесі фізичного виховання; в) сприйняття слова

з наступним його втіленням за допомогою різноманітних способів фізичного виховання: рухів, дій, в рухливих іграх та різноманітних видах рухової діяльності; д) заняття, рухливі ігри та вправи на закріплення, активне застосування нововведеної лексики в процесі фізичного виховання. Всі ці форми роботи супроводжувались схвалюванням успіхів дітей, опорою на бажання дітей та врахуванням їх інтересів та намірів.

Метод заохочення та мотивації ми використовували у різних видах роботи. Так, похвала дитини за правильне виконання вправи чи чітко і зрозуміло промовлене нове слово, виступало як позитивна мотивація щодо подальшого виконання дітьми вправ та завдань різного виду, а також сприяло бажанню запам'ятати це слово.

Проілюструємо прикладами.

Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки».

Мета (частина): словникова робота: активізація словника дітей словами: **навшпиньки, поплескати, присісти, пострибати.**

Фрагмент протоколу ранкової гімнастики:

- Діти, ми зараз з вами пройдемося як лисичка, хитренька така лисичка, навшпиньки пройдемося. Ми станемо на кінчики пальців ніг і маленькими, дрібненькими кроками підемо. Ось так, на кінчики пальців, ручки на поясі, спинка рівненька. Ось так іде лисичка, повільно, не поспішаючи, навшпиньки, тихенько. Молодці, діти! Ви як справжні лисички, йдете навшпиньки, на кінчиках пальців ніг, спинки у всіх рівненькі, тихенько так ходите.

Прогулянка в 1-у половину дня. Рухлива гра «Кіт та миші».

Мета: привчати дітей бігати легко навшпиньки, не наштовхуючись один на одного; розвивати вміння орієнтуватися у просторі, змінювати рухи за сигналом вихователя; виховувати бажання гратися разом; словникова робота: активізація словника дітей словами: **навшпиньки, поплескати, присісти, пострибати.**

Фрагмент протоколу рухливої гри:

- Діти, ми зараз з вами пограємо у цікаву гру. Ви вже її знаєте, ми вже з вами в неї гралися. Ви будете мишками, а я котиком. Ви будете ходити навшпиньки, щоб котика не розбудити. Навшпиньки ось так, на кінчиках пальців ніг. Так, тихенько, дрібними кроками. Покажіть, як ходять мишки? Так, ось так, навшпиньки, на кінчиках пальців ніг. А котик спить, ось так, солодко, а мишки ходять навколо навшпиньки, тихенько, боючись розбудити котика. Ось котик прокинувся, потягнувся, присів і побачив мишок! Мишки, ховайтесь! Куди мишки біжать? Так, у нірки, ось сюди, до пісочниці! І біля неї треба присісти, ось так. Присісти! Ось так, згинаючи ноги в колінах, опуститися до землі. Ось так присісти, опускаючись до землі. Обережно мишки біжать, не наштовхуються один на одного, не стикаючись один з одним. Ой які мишки молодці, всі сховались! Всі встигли присісти на лавку! Молоці! Котик зараз ще раз пройдеться, подивиться, може якась мишка не встигла присісти? Ні, всі мишки встигли присісти. Які мишки молодці!

Прогулянка. Рухлива гра «Спіймай м'яч».

Мета (частина): словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки.

Обладнання: м'яч

Фрагмент протоколу рухливої гри:

Вихователь: Діти, а ми зараз з вами пограємося у гру «Спіймай м'яч»! Я зараз покажу як треба ловити м'яч. Ось так, обома руками, не притискаючи його до грудей. Я не поспішаю випрямити руки назустріч м'ячу, не напружую руки і плечі, пальці. Ось так м'яко його ловлю, обома руками і не притискаю його грудей, не затискаю сильно. В момент дотику я м'яч м'яко обхоплюю пальцями, ось так. Руки в мене трохи зігнуті. Спокійно, м'яко, ось так, випрямляю руки з напівзігнутими пальцями назустріч його і м'яко, легенько ловлю його. Ось так. Давайте спробуємо погратися!

Проводячи загартовуючі процедури, в тому числі миття рук прохолодною водою, ми використали метод заохочення та похвали, проговорюючи емоційним, радісним голосом: «Швиденько, швиденько миємо ручки! Ось як я, ось так, не розхлюпуючи водичку! Ой як нашим ручкам подобається митися! Як ви гарно стараетесь, ваші ручки такі чисті! Діти, холодно нашим ручкам від прохолодної води? Ні, ручкам тепло, наші ручки загартовуються! Давайте скажемо разом «загартовуються!».

Оскільки на першому етапі формувального експерименту (понеділок-вівторок) відбувалась реалізація таких педагогічних умов, забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку та наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання, то, організовуючи заняття з дітьми, ми підготували такий комплекс форм, методів та прийомів роботи з фізичного виховання, який включав проговорювання дітьми запланованих нами для вивчення нових слів: навшпиньки, поплескали, та активізації у мовленні дітей вже знайомих їм слів: присіли, пострибали.

В процесі занять з фізичної культури діти виконували вправи з проговорюванням своїх дій, які передбачали промовляння потрібних нам слів, упродовж занять та інших форм роботи з фізичного виховання. Таким чином, реалізовувалась педагогічна умова щодо забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку.

Ураховуючи вікові особливості дітей (4-й рік життя), переваги наочно-дійового мислення та появу наочно-образного, створенню позитивних стимулів у процесі всіх форм роботи з фізичного виховання слугувало використання сюрпризних моментів та сюрпризних ситуацій, схвалювання успіхів дітей, опора на бажання дітей та врахування їх інтересів та намірів

Така організація роботи захоплювала дітей і робила засвоєння, активізацію та закріплення слів непомітними для дітей. Наведемо приклади форм, методів та прийомів роботи з фізичного виховання, які ми використовували на першому етапі формувального експерименту [24, с. 242–243].

Понеділок

1. Заняття з фізичного виховання

Тема: «На галявині».

Мета: вчити дітей ходити по ребристій доріжці, піднімаючи руки через сторони вгору, закріпити вміння дітей повертати тулуб праворуч-ліворуч. Розвивати вміння орієнтуватись у просторі, спритність, швидкість, увагу. Виховувати бажання спілкуватись, займатись фізичними вправами.

Обладнання: доріжка, м'яч, іграшка-їжачок.

Словникова робота: збагачення словника дітей словами: «навшпиньки», «поплескати» та активізація знайомих слів: «присісти», «пострибати».

Протокол заняття:

I. Ввідна частина (виконується під тихий музичний супровід)

Під звуки легкої музики за вихователем діти входять до спортивної зали і стають за колом із квітів.

- Діти, подивіться, на якій чудовій галявині ми з вами знаходимось, на ній розквітли квіти, як у віночку (на підлозі спортивної зали по колу розташовані паперові квіти). Поверніться один за одним і «полетимо» зараз по колу, як пташки, розмахуючи руками, наче крилами. Бігти треба на носочках обережно, не наступаючи на квіти, змахуючи руками. Коли я сплесну в долоні, необхідно присісти кожному біля своєї квітки і сказати: «присіли». Вихователь разом з дітьми виконує вправу, повторюючи її 4 рази.

2. Вихователь пропонує дітям взяти квітку в руки і підняти її над головою, підтягнувшись навшпиньки з промовлянням слова «навшпиньки».

Потім необхідно присісти, поклавши квітку на підлогу і промовити слово «присіли». Вправа повторюється 4 рази.

3. – А тепер, діти, хай наші квіти залишаються на галявині, а ми з вами політаємо навколо них, як пташки (20 сек.).

Діти під легку музику разом з вихователем бігають по колу, легко помахуючи розведеними в сторони руками.

II. Підготовча частина.

Діти залишаються розташованими по колу для виконання комплексу загальнорозвивальних вправ, який було вивчено на попередньому занятті.

Із-за дверей чується рикання ведмедя.

- Діти, хто це до нас в гості хоче завітати? Зараз подивлюсь.
(ведмедик)

Вихователь вносить велику іграшку ведмедика, повідомляючи, що він теж хоче разом з дітьми бути на занятті. Вихователь розташовує ведмедика в центрі «галявини»: «Подивись, ведмедик, як ми гарно вміємо виконувати різні вправи».

1. Покажемо ведмедику як півник співає.

В. п.: - Поставте ніжки разом, руки опустіть вздовж тулуба.

- Разом зі мною нахиліться і витягніть шию вперед і скажіть, як півник:

«Ку-ка-рі-ку!», одночасно помахуючи руками.

А тепер присіли, промовляючи вголос «присіли».

(Вправа повторюється 4 рази)

2. Покажемо ведмедику як півники клюють зернятка.

В. п.: - Поставте ніжки як я (ноги разом), руки в боки.

- Разом зі мною присядьте і скажіть: «Присіли», пальчиками рук постукаємо по підлозі, промовляючи: «Клю-клю-клю».

- Підніміться, потягніться навшпиньки, промовляючи: «Навшпиньки» і розведіть руки в сторони, як півник крила. Опустіться на п'ятки, опустіть руки і скажіть: «Ку-ка-рі-ку!» [24, с. 243–244].

(Вправа повторюється 4 рази)

3. Покажемо ведмедику як півник ходить по двору.

В. п.: - Поверніться один за одним, ніжки разом, а руки на поясі, як у мене.

- Високо піднімаючи коліна, підемо по колу, як півники, тримаючи рівно спину і промовляючи: «Ко-ко-ко» (20 сек.).

4. Покажемо ведмедику як півник вміє підстрибувати.

В. п.: Ніжки разом, як у мене, руки на поясі.

- А тепер скажіть: «Пострибали» і пострибаємо на місці (20 сек.), скажемо: «Поплескали» і поплещемо в долоні, як півники крилами (20 сек.).

(Вправа повторюється 4 рази)

III. Основна частина;

- Діти, чомусь наш ведмедик засмутився. Він хоче перейти через місток, щоб зустрітися там зі своїми лісовими друзями.

1. Давайте допоможемо ведмедику і покажемо йому як ходити через місток.

Поверніться один за одним, підніміть руки на головою, скажіть: «Поплескали» і з оплесками підемо за мною через місток (ребристу доріжку).

(Ходьба по ребристій доріжці, піднімаючи руки через сторони вгору, вправа повторюється 4 рази поточним методом).

2. Молодці! Ведмедик дуже задоволений що ви йому допомогли, а тепер він хоче зустрітися зі своїми лісовими друзями – зайчиком та їжачком. Нам потрібно сховатись, щоб їх не налякати.

В. п.: Ніжки поставте як я (на ширині плечей), руки на поясі. Разом зі мною скажемо: «Присіли» і присідаємо, витягуючи руки вперед.

(Присідання, вправа повторюється 4 рази) [24, с. 245]

Ось наш ведмедик і зустрівся зі своїми друзями (на галявині з'являються іграшки – їжачок і зайчик). А тепер давайте разом з ними пограємось

3. Рухлива гра «У ведмедя у бору»

- Спочатку нам потрібно обрати ведучого – «ведмедика». Він разом із іграшковим ведмедиком буде знаходитися у «барлозі» (накреслене коло), а ми з вами і нашими новими друзями – зайчиком і їжачком підемо у «будиночок». Ми з вами скажемо:

У ведмедя у бору

Гриби, ягоди беру,

ви за мною виходите на галявину, кажете: «Навшпиньки», стаєте навшпиньки і по-тихеньку будете підходити до «барлога», в якому сидить ведмедик. Після того як ми промовимо:

А ведмідь сидить

І на нас ричить,

ведмедик біжить і ловить вас, а ви тікаєте від нього до свого «будиночка».

IV. Заклучна частина

- Як гарно ми погралися, ведмедику і його друзям дуже сподобалось. А тепер час відпочити, наші друзі повертаються до лісу, а ми – до групової кімнати. А тепер за мною пройдемо навколо квіткової галявини, обережно, не наступаючи на квіти. Руки вгору (як я), вдихніть повітря, руки вниз – видихнули (спокійна ходьба – 20 сек.). Коли я сплесну в долоні, присядьте кожен біля своєї квітки і скажіть: «присіли». Візьміть квітку в руки і підніміть її над головою (як я). підніміться навшпиньки і скажіть: «навшпиньки».

Під звуки легкої музики за вихователем діти за вихователем виходять із спортивної зали.

2. Рухлива гра «Пташка і пташенята» (проводиться підчас прогулянки в першу половину дня).

Мета: закріпити вміння дітей ходити та бігати врозтіч, не наштовхуючись один на одного. Збагачувати словник дітей. Розвивати вміння орієнтуватися в просторі. Виховувати увагу.

Обладнання: мотузка.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «навшпиньки», «поплескати», «присісти», «пострибати».

Протокол гри:

- Діти, давайте з вами пограємо в цікаву гру, яка називається «Пташка і пташенята». Я буду вашою мамою-пташкою, а ви моїми маленькими пташенятами. У нас є «гніздечко» (велике коло, накреслене на землі або викладене мотузкою). Зараз ми з вами полетимо до свого «гніздечка», махаючи, ніби пташки крилами. Коли я вам скажу: «Полетіли пташки!», ви вибіжете з «гніздечка» і почнете бігати по майданчику. Мати-пташка плесне у долоні – разом зі мною скажемо: «Поплескали» і поплескаємо у долоньки, коли ви побачите, що мати-пташка присіла, разом зі мною скажемо: «Присіли» і присядемо, а коли ви побачите, що мати-пташка стрибає, разом зі мною скажемо: «Пострибали» і весело пострибаємо. (Діти вибігають з «гніздечка», бігають по майданчику, плекають у долоні, присідають, стрибають, махають руками, ніби пташки крилами).

- Молодці! Летіть додому, пташенята! «Летіть» до мене, повертайтеся у своє гніздечко.

3. Гімнастика пробудження «Зайченятка».

Мета: полегшити перехід від сну до бадьорості, активізувати словник дітей, виховувати бажання виконувати оздоровчі процедури.

Обладнання: іграшки-зайченятка

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «навшпиньки», «поплескати», «присісти», «пострибати».

Протокол гімнастики пробудження:

Під легку музику діти прокидаються від сну [24, с. 247].

- Доки ви спали, до нас у гості прибігли зайченятка, давайте з ними пограємось. Візьміть кожен свого зайчика і посадить собі на животик.

1. - Спочатку привітайтеся із зайченятками.

В. п.: лежачи на спині, нахиліть голівки вперед.

2. - Піднімемо зайченяток високо.

В. п.: лежачи на спині, підніміть руки з зайченятками вгору, а потім опустіть вниз і скажіть: «Присіли».

3. – Врятуємо зайченятка. Наші зайченятка сидять на краю ліжок, вони можуть впасти і їм буде боляче, давайте спробуємо врятувати їх.

В. п. – лежачи на спині, піднімемося, нахилимося вперед і візьмемо зайченятка, скажемо: «Поплескали» і поплескаємо в долоньки.

Вівторок

1. Комплекс вправ ранкової гімнастики

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «навшпиньки», «поплескати», «присісти», «пострибати».

2. Рухлива гра «Миші та кіт» (проводиться під час прогулянки в першу половину дня).

Мета: закріпити вміння бігати врозтіч, не наштовхуючись один на одного. Збагачувати словник дітей. Розвивати спритність, швидкість. Виховувати увагу та вміння виконувати рухи за сигналом.

Обладнання: лава.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «навшпиньки», «поплескати», «присісти», «пострибати».

Протокол гри:

- Діти, давайте з вами пограємо в цікаву гру Яка називається «Миші та кіт». Ми з вами будемо мишками, а Василько (дитина старшого дошкільного віку) – котом. Давайте сядемо на лаву – це буде наша «нірка», а в іншому кінці майданчика присів Кіт-Василько.

- Здається, він заснув. От і добре, можна погратися.

- Ви зраділи? То ж давайте скажемо: «Поплескали» і поплескаємо в долоньки, скажемо: «Пострибаємо» і весело пострибаємо на місці, а тепер скажемо: «Присіли» і присядемо відпочинимо.

- Подивіться! Кіт прокинувся і хоче спіймати нас. Хутчіш біжимо до своєї нірки! (діти тікають від кота і сідають на лаву).

3. Фізкультура на свіжому повітрі (проводиться під час прогулянки в першу половину дня).

Мета: закріпити вміння дітей виконувати рухові дії, розвивати спритність, збагачувати словник дітей. Виховувати бажання займатись фізкультурою.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «навшпиньки», «поплескати», «присісти», «пострибати».

Протокол заняття з фізкультури на свіжому повітрі:

- Діти, скажіть будь-ласка, яка зараз пора року? (Осінь)

- Одна з ознак осені – птахи відлітають у теплі краї. Ось і маленькі каченята, які також зібрались у далеку дорогу, прийшли сказати вам: «До побачення» і подивитись, чи будете ви про них пам'ятати? Давайте разом зі мною їм це покажемо.

1. – Покажемо, як каченята махають крилами.

В. п.: ноги разом, руки опустимо вниз і помахуємо ними, як каченята махають крилами.

(Вправа виконується 4 рази)

2. – Покажемо, як каченята пірнають.

В. п.: ноги разом, руки на поясі. Скажемо: «Присіли» і присядемо, наче ми пірнули у озеро.

(Вправа виконується 4 рази)

3. – Покажемо, як каченята відлітають у теплі краї. Повільно покружляємо з вами спочатку в праву сторону, потім в ліву сторону [24, с. 248–249].

А тепер, давайте побажаємо нашим каченятам щасливої дороги, скажемо: «Поплескали» і поплескаємо в долоньки.

На цьому етапі – *когнітивно-збагачувальному* – реалізовувались такі педагогічні умови, *забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного*

виховання дітей молодшого дошкільного віку; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Комунікативно-спрямований етап характеризувався посиленням інтеграції, взаємозбагачення двох видів діяльності (мовленнєвої й рухової) для найбільш повного відтворення дітьми в мовленні власного розуміння предметів, рухів, дій: вираження спеціальних термінів процесу фізичного виховання словом й навпаки, словесного образу – руховою діяльністю. Цьому сприяло застосування методів і методичних прийомів лексичної роботи, що відповідали видам рухової діяльності дітей, націленим на уточнення, пояснення, називання, підказку або тлумачення значення слів словосполучень і простих речень, зокрема спеціальних термінів процесу фізичного виховання щодо предметів, рухів і дій. Роль вихователів на цьому етапі полягала у сприянні втіленню дітьми набутих слів засобами мовленнєвої та рухової діяльності. Тому переважали індивідуальні і індивідуально-групові способи організації дітей під час всіх форм роботи з фізичного виховання. Також продовжували впроваджуватись тематичні цикли інтегрованих фізкультурно-мовленнєвих занять з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності. Використовувались такі форми, методи та прийоми роботи з дітьми, як казкотерапія, пісочна терапія, танцювально-рухова терапія, сміхотерапія, музикотерапія, релаксація під музику, імунна гімнастика, «Етюди для душі», фітбол, рухливі та спортивні ігри, різні види масажу, пальчикова гімнастика, гімнастика для очей та ін. [24, с. 240]

Один з методів роботи, який ми використовували з метою збагачення словника молодшого дошкільного віку в процесі віку є різні види масажу. Масаж – розтирання, розминання тіла, щоб поліпшити кровообіг, обмін речовин у тканинах і т. ін. [3, с. 648–649]. Масаж застосовують, починаючи немовлячого та раннього віку; це така пасивна гімнастика [4, с. 75], адже механічний вплив на оголене тіло людини сприяє зміцненню м'язів, поліпшує обмін речовин, рухливість зв'язок та суглобів, швидко знімає

втому [32, с. 12]. Під час масажу, як інтерактивної техніки, ми використовували природній матеріал (горіхи, жолуді, гальку, кукурудзяні качани), махрові рукавички для обтирання тіла, вовняні рукавички, самомасаж, дерев'яні рахівниці для масажу ступні, м'ячі з шипами, пляшки з теплою водою, ходіння по ребристій дошці, застеленій фланелевою серветкою, змоченою у 10 % розчині солі тощо. Так, точковий масаж (голови, крил носу, скронь, мізинця, заплющених повік, рук тощо), масаж вушних раковин+кольоротерапія ми проводили зранку близько 10 хв; точковий масаж перед денним сном – 5–7 хв.; ходіння з масажем ніг – після сну – 35 хв.; у другій половині дня самомасаж, з масажерами – 15 хв. [17, с. 9].

Опишемо більш детально використані інтерактивні технології.

Гра з елементами масажу «Сонячні промінчики»

Мета: вчити дітей виконувати завдання; розвивати бажання займатися масажем; виховувати дбайливе ставлення до свого здоров'я.

Словникова робота: збагачувати словник дітей словами: **вгору, вниз, полетіти, торкнутись.**

Протокол гри:

- Діти! Ми з вами зараз пограємо у цікаву гру, а сонечко нас зігріє своїми теплими, ласкавими промінчиками. Сонячні промінчики теплі? Щось не дуже. Погляньте, яка сьогодні гарна сонячна, погода! Проте ми зігріємо зараз ручки, щоб стало ще тепліше.

- Ось так, прикладемо долоньку до долоньки і вгору, вниз потremo долоньку об долоньку. Ось так, вгору! Ось так, вниз! Вгору! Вниз! Скажемо разом «Вгору!», «Вниз!», «Вгору!», «Вниз!». Молодці які ви, діти! У вас дуже гарно виходить!

- Ну що, вашим ручкам стало тепліше? Дивіться, діти, сонечку сподобалось як гарно граєтесь. І воно прислало свої промінчики до вас. Подивіться, полетіли і торкнулись вашого лобика. Ось так полетіли! Скажімо разом «Полетіли!» І ось так торкнулись! Скажімо разом

«Торкнулись!» Дивіться, діти, промінчики граються і стрибають вгору, вниз, вгору, вниз! Покладіть свої долоньки на лоб і легенько потріть вгору, вниз, вгору, вниз.

- Молодці, діти! Ви так гарно погралися з сонячними промінчиками Сонечку і промінчикам дуже сподобалося! Ой, промінчики вже полетіли далі. Скажімо разом «Полетіли!». До побачення, промінчики! Повертайтеся до нас ще!

- Молодці, діти! Ви так гралися! Вам сподобалося?

Пісочна терапія «Допоможемо колобку»

Мета: продовжувати навчати вмінню відповідати на запитання та слідкувати за поставою; розвивати словник дітей; виховувати бажання допомогти; викликати емоційно-позитивне становище, задоволення.

Обладнання: пісок у лоточках, пензлики, іграшка колобок.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: **вирівнятися, спритний.**

Протокол заняття:

- Діти, а хто ще до нас заглядає? Діти, це Колобок! Він прийшов до нас у гості. Але він чомусь засмучений, бачите, діти?

- Колобоче, що сталося? Тобі потрібна наша допомога? Так, діти, він просить нас допомогти йому! Допоможемо йому? Так, звісно, що допоможемо!

- Діти, ми сьогодні попрацюємо з піском. Запросимо і Колобка до нас приєднатися. Підходь, Колобоче, до нас ближче!

- Діти, пригадаймо, що не можна викидати пісок з пісочниці, кидатися піском, брати його до рота!. Так, Колобоче, і ти слухай і запам'ятовуй ці правила поведження з піском! Давайте візьмемо в руки пензлики і намалюймо на піску маленьких колобочків, а то наш Колобок геть засмучений стоїть. (діти малюють)

- Ой, як гарно ви малюєте! А тепер давайте вирівняємо наші спинки. Нам треба вирівнятися, ось так! Ой які рівненькі спинки у вас, діти! І

Колобок вирівняв спинку. Так., щоб спинка була рівна, треба вирівнятися. Давайте разом скажемо «Вирівнятися!». Ще раз – «Вирівнятися!»

- Діти, а що там колобочки, яких ви намалювали? Вони вже потоваришували з нашим Колобком? Так, потоваришували! Наш Колобок уже посміхається! Ану привітайтеся зі своїми колобками, торкніться їх. Всі задоволені у нас сьогодні! І діти, і Колобок, і ваші колобки. Давайте ще раз вирівняємо спинку. Скажімо разом – «Вирівнятися!» Діти, Колобку вже слід прощатися з вами! До побачення, Колобоче! Приходь ще до нас! Дивіться, діти, як швидко Колобок побіг. Скажімо разом «Побігли!» Ще раз «Побігли!» Молодці, діти, як ви гарно погралися і з піском, і з Колобком і допомогли йому. Молодці!

Дихальна гімнастика «Маленькі краплинки»

Мета: тонізувати центральну нервову систему, сприяти поліпшенню кровообігу у легенях та плеврі; зміцнювати дихальну мускулатуру; розвивати бажання гратися; виховувати дбайливе ставлення до свого здоров'я.

Обладнання: іграшка Краплинка.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: **вгору, вниз, полетіти.**

Протокол гімнастики:

- Діти, сьогодні на дворі іде дощик. Але ми не будемо сумувати, а пограємо разом з краплинками. Будемо з ними гратися?

- Дивіться, діти, до нас в кімнату потрапила одна краплинка. Яка вона? Так, вона сумна. А знаєте чому? Краплинка хоче повернутися назад до своїх сестричок. Допоможемо їй?

- Ми з вами зараз будемо дмухати на неї, щоб вона змогла відлетіти до своїх подружок. Покладемо на грудину руки, ось так. І скажімо «Ш-ш-ш!» Так, ось так, правильно! Повітря вдихаємо носиком, робимо круглі щічки! Видихаємо ротиком, говорячи «Ш-Ш!». Так, молодці! А видихаємо Дивіться, наша Краплинка піднялася вгору! Скажимо разом «Вгору!» Ще раз!

Дивіться, наша Краплинка почала опускатися вниз! Скажімо разом «Вниз!». Ще раз скажімо! Ми перестали на неї дмухати і вона полетіла вниз. Давайте знову вгору її підніmemo! Дмухаємо на неї, промовляючи «Ш-ш-ш!» Молодці, діти, як ви гарно допомагаєте Краплинці! Ось вона вже майже приєдналася до своїх сестричок! Ось вона вже й полетіла! Скажімо разом «Полетіла!». Ось вона вже зі своїми сестричками заглядає до нас у віконце! До побачення, Краплинка!

Медитаційна гра «Сонечко»

Мета: навчити зосереджувати увагу на 1 предметі; полегшити процес розслаблення; виховувати бажання виконувати оздоровчі процедури.

Обладнання: музичний центр, диск з медитаційною музикою.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: **ловити, навшпиньки.**

Протокол гри:

Під легку медитаційну музику заходять до кімнати, вихователь звертається до них спокійним, повільним голосом.

- Діти, погляньте, яке ласкаве сонечко за вікном! Зараз ми з вами погріємось під його теплими, привітними промінцями.

Давайте станемо у коло, не поспішаємо, потихеньку. Візьмемося всі за ручки і зробимо велике, красиве коло, як саме сонечко.

Підніmemo ручки вгору, стаючи навшпиньки. Навшпиньки! Скажімо всі «Навшпиньки». Тягнемось до сонечка. Яке ж воно тепле і ласкаве! Як гріє нас своїми промінцями! Опустилися на всю стопу. Скажімо разом неголосно «Ловити». Опустили ручки. Давайте ще раз станемо навшпиньки і скажемо «Навшпиньки!» і будемо ловити промінці. Ловити! Молодці, діти! Ми з вами гарно розслабилися, вирівняли наші спинки. Все, наша медитація закінчена. Зараз будемо гратися в іншу гру.

На другому етапі формувального експерименту (середа, четвер) ми підготували такий комплекс роботи з фізичного виховання, який включав в себе поєднання традиційних форм роботи з фізичного виховання (ранкова

гімнастика, традиційні заняття з фізичної культури, інтегровані заняття, рухливі ігри тощо) з елементами інтерактивних технологій (психологічні етюди, елементи хатха-йоги та інші нетрадиційні форми роботи з фізичного виховання дітей), використання сюрпризних моментів та сюрпризних ситуацій, схвалювання успіхів дітей під час рухової та мовленнєвої діяльності, опора на бажання дітей та врахування їх інтересів та намірів.

Середа

1. Комплекс вправ ранкової гімнастики

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «присіли», «навшпиньки», «пострибали», «поплескали».

2. Фізкультурне дозвілля на ділянці дитячого садка «Осінь розваги» (проводиться в I половину дня під час прогулянки).

Мета: закріпити вміння, отримані на фізкультурних заняттях, розвивати у дітей спритність, силу, координацію рухів. Збагачувати словник дітей. Виховувати дружні почуття у спілкуванні з однолітками і вихователем.

Обладнання: майданчик прикрашено осінніми листочками, стрічками та прапорцями, яблука, костюм осені, іграшки.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «присісти», «навшпиньки», «пострибати», «поплескати».

Протокол фізкультурного дозвілля:

Діти приходять на майданчик дитячого садка де їх зустрічає Осінь (вихователь у костюмі осені).

Вихователь: Доброго дня, щедра чарівна осінь! Ми тебе дуже чекали. Діти хочуть показати тобі, які вони спритні і сміливі.

Осінь: «Ось прийшла моя пора і прийшла до вас, хочу подивитись, хто з вас спритніший та веселіший».

- Давайте станемо в коло і виконаємо вправи. Спочатку повернемося і підемо один за одним, коли я змахну рукою, скажете: «Навшпиньки» і підете навшпиньки.

- Подивіться які навколо дива! Розведіть руки в сторони.

- Ось, праворуч берізка вбралась в осінній наряд – поверніться праворуч, а ось тополя вже скидає свої листочки – поверніться ліворуч.

- Ось, листячко кружляє у повітрі – зробіть руками «ліхтарики».

- А ось, зайчик прискакав до нас (з'являється дитина старшого дошкільного віку в костюмі зайчика), він втік від лисиці і дуже радіє, скажемо: «Пострибали» і пострибаємо разом з ним (стрибки з просуванням уперед).

- Чуєте, сірий вовк ричить (звуки рикання), це він нишпорить собі здобич шукає. Ось ми сховаємося зараз, не знайде тоді він нас. Скажемо: «Присіли» і присядемо – сховаємось від нього (ходьба з присіданням).

- Лише ведмідь в барлозі лежить, там всю зиму він проспить. Скажемо: «Навшпиньки» і підемо на носочках щоб його не розбудити (ходьба на носочках) [24, с. 250–251].

- Діти, будь-ласка, підійдіть до мене і загляньте в кошик. Що ви там бачите? Так, це яблучка, червоні, стиглі, смачні. Давайте пограємо з ними.

Малорухлива гра «Збери в кошик».

- Подивіться, на галявині лежать яблука, а у вас у руках – кошики. Тепер ми з вами будемо швидко збирати яблука – хто більше назбирає, а потім їх порахуємо.

(Малорухлива гра проводиться 2 рази)

Рухлива гра «Осінні листочки і вітер».

- Діти, а тепер, за допомогою «чарівної палички», я перетворю вас на осінні листочки. Станьте в коло, коли я скажу: «Вітер, розжени листочки!» - ви будете бігати, кружляти (діти розбігаються, кружляють), коли скажу: «Заспокойся, сильний вітер» - ви знову повернетесь в коло, а коли скажемо разом: «Присіли» - присядете, захираєтесь від вітру.

(Рухлива гра проводиться 2 рази)

Вихователь: Діти, вам сподобалось гратися з нашою гостею? Було весело? Давайте скажемо: «Поплескали» і поплескаємо їй в долоньки

3. Вправи з елементами хатха-йоги «Індійські йоги» (виконується в другу половину дня).

Обладнання: аудіозапис симфонічної сюїти «Шахерезада» муз. М. Римського-Корсакова.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «присісти», «навшпиньки», «пострибати», «поплескати».

В груповій кімнаті тихо звучить східна мелодія (тема Шахерезади).

- Діти, у далекій казковій країні Індії живуть дивні люди – їх називають йогами. У мене є «чарівна» паличка, з її допомогою, ми опинимось в цій країні і на деякий час уявимо що ми – індійські йоги.

- А ось і килим-літак на якому ми прилетіли до Індії. Станьте по колу на цьому гарному килимі, опустіть руки вниз і скажіть: «Присіли» і присядемо на двох ногах.

- А тепер підведемося, ноги разом, руки підніmemo вгору, скажемо: «Навшпиньки», станемо на носочки, повільно дихаючи носиком. Знову скажемо: «Поплескали» і поплескаємо в долоні над головою.

(Вправа виконується 2 рази)

- Давайте покажемо всім пташкам, які тут літають, які в нас гнучкі шії. Ноги поставили разом, руки на поясі, а тепер нахиляємо голови вперед-назад, праворуч-ліворуч. Молодці!

(Вправа виконується 4 рази)

- Ну що ж, ви були гарними йогами, але нам пора вже повертатися з чудової країни Індії до нашої рідної України. Зараз я вас перетворю на звичайних діток і ми повернемося до нашого дитячого садка.

Четвер

1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени»

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «присісти», «навшпиньки», «пострибати», «поплескати».

2. Заняття з фізичного виховання «Осінні калюжі».

Мета: вчити дітей зберігати рівновагу при ходьбі по обмеженій поверхні, закріпити вміння дітей ходити по ребристій доріжці, піднімаючи руки через сторони вгору. Сприяти зміцненню зв'язкового-м'язового апарату гомілки і стоп; формувати позитивний настрій на заняттях з фізкультури. Збагачувати словник дітей. Виховувати інтерес до занять з фізкультури.

Обладнання: блакитна тканина, осінні листочки, дощечки, ребриста доріжка, парасолька, аудіозапис мелодії «Осінній дощик» муз. М. Парцхаладзе.

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «присісти», «навшпиньки», «пострибати», «поплескати» [24, с. 252–253].

Протокол заняття:

I. Ввідна частина (виконується під тихий музичний супровід).

Діти заходять до спортивної зали під мелодію «Осінній дощик» муз. М. Парцхаладзе.

- Діти, скажіть будь-ласка, яка зараз пора року? (Осінь). Правильно, осіннє сонечко вже не так гріє як влітку, йдуть дощі. А що буває, коли йдуть дощі? Правильно, з'являються маленькі і великі калюжі. Ой, подивіться, яка велика калюжа розлилася перед нами (в центрі залу «калюжа» – блакитна тканина).

- Давайте обережно пройдемо навколо калюжі, не вступаючи в неї (ходьба в колоні по одному по колу). Добре. Зупинилися.

- А тепер, нахиліться і візьміть в руки осінні листочки, які знаходяться біля «калюжі» і підніміть їх над головою, підтягнувшись навшпиньки з промовлянням слова «навшпиньки». Потім присядемо, поклавши листочок на підлогу і промовити слово «присіли».

- А зараз, діти, ми з вами покружляємо, як осінні листочки (20 сек.).

Діти під легку музику разом з вихователем бігають по колу, легко помахуючи розведеними в сторони руками.

II. Підготовча частина.

1. - Діти, давайте потягнемося вгору, до сонечка, протягнемо йому долоньки, скажемо: «Навшпиньки» і підведемося на носочки. Опустимо ручки, а потім потягнемося ще.

(Вправа повторюється 4 рази)

2. - А зараз, давайте покажемо, яка широка калюжа у нас. Розведемо руки широко-широко. Молодці. Осіннє сонечко висушить калюжу і вона стане вузькою-вузькою, зведемо долоньки разом.

(Вправа повторюється 4 рази)

3. - Діти, спробуємо заглянути в калюжу. Підійдемо до краю, нахилимося, подивимося. Ой, в калюжі сонечко грає, випрямимось, закриємо очі, нехай відпочинуть від яскравого світла. Ще заглянемо в калюжу.

(Вправа повторюється 4 рази)

4. - А зараз, діти, ми пограємо з водичкою. Скажемо разом: «Присіли». Присядемо, опустимо в калюжу вказівний пальчик. Ой, холодна вода. Піднімемось і погріємо наш пальчик у долоньці. Ще раз присіли – великий пальчик опустили в калюжу. Піднялись, погріли пальчик. Знову присіли, самий маленький пальчик-мізинчик опустимо в калюжу. Піднімемось і зігріємо його. А тепер потремо долоньки, зігріємо всі пальчики. Не будемо більше опускати ручки в калюжу, вода дуже холодна, можна настудиться. Скажемо: «Поплескали» і поплескаємо у долоньки

III. Основна частина.

1. - Діти, зараз ми покладемо в калюжу дощечки, зробимо вузький місточок і спробуємо перейти через нього так, щоб не намочити ніжки (ходьба по обмеженій поверхні поточним методом). Дуже добре!

(Вправа повторюється 4 рази)

2. – А тепер, пройдемо по широкому місточку (ребриста доріжка), піднімемо руки вгору, скажемо: «Поплескали» і поплескаємо у долоньки.

Рухлива гра «Сонечко і дощик»

- Діти, а зараз ми з вами пограємо в цікаву гру. Ви будете сонячними зайчиками, які світилися в калюжі. А я буду великий дощовою хмарою. Коли я вигукну: «Сонечко!», ви будете бігати по спортивній залі, разом скажемо: «Пострибали», і ви почнете стрибати на місці. А коли я вигукну: «Дощик!» - біжіть і ховайтеся під парасольку.

(Гра повторюється 3 рази) [24, с. 254–255].

IV. Заключна частина.

Добре ми пограли? Вам сподобалося, діти? Кому сподобалося, скажіть: «Поплескали» і поплескайте в долоні. Як приємно чути ваші оплески. А тепер підемо гуляти, свіжим повітрям дихати, осіннім сонечком личка пригрівати (діти під музику проходять по колу і йдуть із зали).

Етюд психогімнастики «Після дощу» (проводиться в II половину дня).

Мета: зміцнювати фізичне здоров'я, духовний стан дітей. Зберігати психічне здоров'я дітей, запобігати психоемоційних порушень. Розвивати індивідуальність у вираженні емоцій. Активізувати словник дітей.

Обладнання: аудіозапис музичного твору «Осінь пісня» з циклу П. Чайковського «Пори року».

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «присісти», «навшпиньки», «пострибати», «поплескати».

Протокол етюду психогімнастики:

- Діти, зараз ми з вами послухаємо приємну мелодію («Жовтень» П. Чайковського), уявіть собі теплий осінній день, щойно закінчився дощ.

- Уявимо собі калюжі, промовимо: «Навшпиньки» і, обережно ступаючи, підемо навшпиньки навколо уявних калюж, намагаючись не замочити ніжки. А потім, пустуючи, вигукнемо: «Пострибали» і пострибаємо по калюжах, які ми собі уявили, так сильно, щоб уявні бризки полетіли в усі сторони. І, нарешті, скажемо: «Поплескали» і поплескаємо в долоньки.

На цьому етапі – *комунікативно-спрямованому* – реалізовувались такі педагогічні умови, упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання та наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання.

Метою третього – *емоційно-діяльнісного* – етапу було використання в мовленні дітей молодшого дошкільного віку слів, засвоєних на мовленнєвих заняттях і в процесі фізичного виховання. Робота планувалася з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності передбачала проведення традиційних занять із фізичної культури, інтегрованих фізкультурно-мовленнєвих занять з домінуванням мовленнєвої або рухової діяльності; комплексних занять, у яких фізкультурно-мовленнєва діяльність була б рівнозначною. На заняттях активно застосовувалась спільна доросло-дитяча партнерська діяльність, забезпечувалась позитивна емоційна атмосфера, що сприяло створенню позитивної мотивації, збагаченню словника молодших дошкільників та можливостей відтворення знань у повсякденній діяльності. Елементи роботи зі збагачення словника дітей 4-го року життя у процесі фізичного виховання інтегрувалися в усі види дитячої активності впродовж дня: спільні спортивні свята та розваги за участю батьків вихованців, ранкова гімнастика, гігієнічні процедури, заняття, рухливі ігри, гімнастика пробудження, загартування із використанням інтерактивних технологій тощо та продовжувалась робота з батьками (консультації «Фізичне виховання дітей в сім'ї та розвиток словника дітей», «Фізкультура вдома» та круглі столи «Як зміцнювати здоров'я дітей», «Збагачуємо мовлення в процесі виконання фізичних вправ» тощо столи. Також продовжувалось і використання форм роботи, які застосовувались на двох попередніх етапах (ранкова гімнастика, гігієнічні процедури, заняття, рухливі ігри, гімнастика пробудження, загартування, використання інтерактивних мовленнєвих технологій тощо). На інтегрованих заняттях з фізкультурно-мовленнєвої діяльності застосовувались такі методи і прийоми: лексична комунікація за змістом рухової діяльності з використанням спрямовуючих, уточнюючих,

оцінних запитань; підбір слів, словосполучень у процесі фізичного виховання.

Оскільки на третьому етапі формувального експерименту (п'ятниця) відбувалась реалізація таких педагогічних умов, як взаємодія закладів дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку та наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання, ми підготували такий комплекс роботи з фізичного виховання, який включав в себе поєднання традиційних форм роботи з фізичного виховання (ранкова гімнастика, традиційні заняття з фізичної культури, інтегровані заняття, рухливі ігри тощо) зі спортивними святами та розвагами з участю батьків і використанням сюрпризних моментів та сюрпризних ситуацій, схвалювання успіхів дітей під час рухової та мовленнєвої діяльності, опора на бажання дітей та врахування їх інтересів та намірів.

П'ятниця

1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени».

Словникова робота: активізація словника дітей словами: «присісти», «навшпиньки», «пострибати», «поплескати».

2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення і фізичного виховання

Тема: «Як лисенятко маму шукало».

Мета: вчити дітей правильно використовувати в мові назви тварин та їх дитинчат в однині та множині, збагачувати уявлення дітей про диких тварин. Активізувати словник дітей. Розвивати вміння дітей виконувати рухові дії. Виховувати емоційну чуйність, дбайливе ставлення до тварин.

Обладнання: м'які іграшки, аудіозапис народної пісні «Лисичка» в обробці М. Лисенко,

Словникова робота: активізація словника дітей: «присісти», «навшпиньки», «пострибати», «поплескати».

Протокол заняття:

Під звуки веселої мелодії («Лисичка») діти зграйкою заходять до музичної зали, прикрашеної як осінній ліс.

- Діти, станемо в коло, прислухаємось до цієї гарної мелодії – це звучить народна пісня, яка називається «Лисичка». Давайте уявимо собі цю тварину, промовимо: «Навшпиньки» повернемося один за одним і підемо по колу на носочках, обережно, як «лисички» (20 сек.) [24, с. 256–257].

- А тепер скажемо разом: «Присіли» і присядемо – неначе ховаємось за кущі (3 рази).

- Скажемо разом «Поплескали» і, піднявши руки високо над головою, поплескаємо в долоньки.

За дверима чується чийсь плач. Вихователь заносить до зали маленьке лисеня.

- Що сталося, ти чому плачеш? (Лисеня нібито шепоче щось вихователю на вухо).

- Діти, лисенятко загубило свою маму і тому таке засмучене. Можемо ми йому якось допомогти? (Ми допоможемо лисенятку знайти маму).

- А хто ж в лисенятка мама? Як вона виглядає? (Вона руда, у неї великий пухнастий хвіст). Давайте разом шукати маму лисенятка. Для цього відгадаємо загадки.

Взимку спить цей звір в барлозі

І прокинутись не змозі.

Смокче лапу уві сні.

Хто це? Підкажіть мені.

- Хто це? (Ведмідь). Молодці! Скажемо разом «Поплескали» і, піднявши руки високо над головою, поплескаємо в долоньки. (З'являється ведмедиця).

- Давайте роздивимося ведмедицю, яка вона? (велика, клишонога, в хутрянній шубі). Ведмедиця може бути мамою лисенятка? (Ні). А як

називають дитинчат ведмедиці? (Ведмежата). Молодці! Скажемо разом «Поплескали» і, піднявши руки високо над головою, поплескаємо в долоньки.

- Так, діти, це не мама нашого лисенятка. Давайте спробуємо відгадати наступну загадку.

«Я маленький, я вухатий,
Попелястий, волохатий.
Я стрибаю і тікаю,
Дуже куций хвостик маю».

- Хто це? (Заєць). Молодці! Скажемо разом «Поплескали» і, піднявши руки високо над головою, поплескаємо в долоньки. (З'являється зайчєня). А як він виглядає? Давайте опишемо його (сірий, довгі вуха, куций хвіст). Що робить зайчєня? (Стрибає). Скажемо разом: «Пострибали» і пострибаємо, як «зайчики». Як у зайчєнятка звать маму? (Зайчиха). Вона може бути мамою лисєнятка? (Ні).

- Все ж таки, давайте дізнаємось, хто ж в лисєнятка мама? Відгадаємо?

«В темнім лісі проживає,
Довгий хвіст пухнастий має.
Їй на місці не сидиться.
Як зовуть її?» (Лисиця)

- Молодці! Правильно, це лисиця, вона і є мама лисєнятка? Як же ви здогадалися? Скажемо разом «Поплескали» і, піднявши руки високо над головою, поплескаємо в долоньки. (З'являється лисиця).

- Давайте подивимося на лисєнятка і на його маму, порівняємо їх. У мами-лисиці який хвіст? (Рудий, великий). А у лисєнятка? (Рудий, але маленький)? А шубка? А вушка? (Діти порівнюють маму-лисицю і лисєнятка)? Так, вони дуже схожі – це дійсно мама лисєнятка.

- Подивіться, лисєнятко дуже радіє, що ви допомогли знайти його маму і каже вам велике спасибі.

- А вам сподобалась зустріч з лисенятком, його матусею та іншими лісовими звірятами? (Так).

- Скажемо їм: «До побачення», Знову уявимо себе лисенятами, промовимо: «Навшпиньки», повернемося один за одним і підемо по колу на носочках, обережно, як «лисички» (20 сек.).

- А тепер скажемо разом: «Присіли» і присядемо – неначе ховаємось за кущі, як «зайченята» (3 рази).

- Скажемо разом «Поплескали» і, піднявши руки високо над головою, поплескаємо в долоньки (20 сек.).

Діти з оплесками виходять під звуки мелодії «Лисичка» з музичної зали.

3. Спортивна розвага з участю батьків «Здорова родина – щаслива країна»

Мета: доставити дітям і дорослим радість від взаємодії один з одним в рухово-ігровій діяльності; допомогти встановити емоційно-тактильний контакт один з одним батьків і дітей; активізувати словник дітей, розширювати у дітей руховий досвід, розвиваючи функціональні системи, координацію рухів, орієнтування в просторі, силу, спритність, сміливість, витривалість; сприяти емоційному зближенню дорослого і дитини.

Обладнання: свисток, конуси, м'ячики з сухого басейну двох кольорів, корзини, маленькі кошики, медалі, аудіозаписи музичних творів «Марш дерев'яних солдатиків» муз. П. І. Чайковського, п'єса «Клоуни» муз. Д. Кабалевського, пісні «Сонячне коло» муз. А. Островського.

Словникова робота: активізація словника: «присісти», «навшпиньки», «пострибати», «поплескати».

Протокол розваги:

Ведучий: Доброго дня, дорогі гості! Ми раді вітати вас усіх, і дорослих, і малих, на спортивному святі «Здорова родина – щаслива країна»!

Сім'я - це щастя, любов і удача.

Сім'я - це влітку поїздки на дачу.

Сім'я - це свято, сімейні дати.

Подарунки, покупки, приємні витрати.

Завжди будьте разом, любов бережить,

Образи і сварки подалі женіть.

- Сьогодні ви, дружні, веселі, винахідливі сім'ї приймете участь у змаганнях. Але спочатку потрібно розім'ятися. Вишикуйтесь один за одним у шеренгу по черзі: дитина - дорослий.

- А тепер починаємо розминку (під мелодію «Марш дерев'яних солдатиків» муз. П. І. Чайковського).

1. Ходьба з імітацією руху тварин:

- Зараз підемо «як лисички», промовимо «Навшпиньки» і підемо на носочках, тримаючи руки в сторони (30 сек.);

- А тепер підемо «як зайчики», скажемо разом: «Пострибали» і пострибаємо, просуваючись уперед (20 сек.);

- А тепер ми – «Силачі», зупинимось на місці, скажемо: «Присіли» і присядемо, уявляючи, що веред нами важка штанга, потім випрямимо тулуб, піднімаючи руки вгору, неначе зі штангою (4 рази).

- Молодці! Як приємно, що у вас все так гарно вийшло, давайте разом голосно вигукнемо: «Поплескали!» і, повернувшись обличчям один до одного, поплескаємо в долоні (20 сек.).

Ведучий: Отримайте наступне завдання. Потрібно розділитися на дві команди. А зробите ви це так: перед вами великий кошик, а в ньому маленькі м'ячики (в кошику знаходяться м'ячики двох кольорів (жовтого та блакитного) за кількістю пар-учасників), кожному потрібно узяти по одному м'ячику і розійтися разом з батьками на дві команди, в залежності від кольору м'ячика, який вам дістався.

- За перемогу в змаганнях командам будуть присуджуватись бали. Члени нашого журі підрахують підсумки змагань, а на завершення нашого свята, командам будуть вручені медалі [24, с. 260–261].

Ведучий: Займатись фізкультурою корисно, а якщо робити це весело – подвійно корисно. Кожна хвилина, присвячена фізкультурі, продовжує життя людини на годину, а веселому спортсмену на дві. Не вірите? Переконайтеся самі.

- Отже, в добру путь! Пропоную вважати наші сімейні змагання відкритими. Бажати командам успіху. Починаємо перше змагання.

1. Конкурс «Чия команда швидше збереться» (інвентар: 2 конуса).

Команди стоять у колонах (чергуючись: дитина, дорослий), звучить аудіозапис п'єси «Клоуни», муз. Д. Кабалевського.

- Шановні учасники, під звуки музики ви починаєте бігати врозтіч, як тільки музика перестане лунати – швидко будуйтеся в колони по порядку. Чия команда швидше збереться – негайно вимовляєте: «Поплескали» і починаєте плескати в долоні.

2. Конкурс «Чарівний обруч» (інвентар: обручі).

Команди стоять у колонах (дитина, дорослий).

- Шановні учасники, у протилежному кінці майданчику на підлозі знаходяться два обручі, кожен навпроти одної з команд. Під звуки музики учасники, які першими стоять у колонах, починають бігти кожен до свого обруча, підбігши до нього, учасник стає в середину обруча, голосно говорить: «Пострибали» і стрибає на місці. Потім швидко біжить назад, до своєї команди, а наступний повторює його дії. Учасники команди, яка швидше закінчила цей конкурс, голосно говорять: «Поплескали» і починають плескати в долоні.

Ведучий: Тепер нашим учасникам потрібно перепочити, а зробимо це так: я буду загадувати загадки, а ви спробуєте їх відгадувати. Згодні? Починаємо!

«Сильний, добрий, справедливий,

Біля нього ми щасливі.

Знає, вміє він багато.

Гордимось, бо це наш ...»

(Тато)

- Молодці! Правильно відгадали. Тепер наступна загадка.

«Ніжна, лагідна і мила,
На цей світ нас народила.
Я до неї пригорнуся,
Це ріднесенька...»

(Матуся)

- Наші учасники не тільки спритні, а й розумні. Знову правильно відгадали мою загадку. Молодці! Давайте спробуємо ще.

«Це – голубонька рідненька
Добра, мила і старенька.
Я ніколи не журюся,
Бо у мене є ...»

(Бабуся)

«Сивий, мудрий і поважний.
Заклопотаний, відважний.
Всього я в житті навчусь,
Бо зі мною мій ...»

(Дідусь)

- Молодці! Дуже кмітливі у нас учасники. Давайте їх підтримаємо – всі дружно вигукнемо: «Поплескали!» і, піднявши руки над головою, дружно поплескаємо в долоні.

Ведучий: Ну що ж, наші долоньки сьогодні так багато плескали і їм також потрібно відпочити. Зробимо їх масаж. Дивіться на мене і повторюйте (потираючи кожен палець спочатку лівої руки, а потім правої руки учасники разом із ведучим повторюють слова):

Оцей пальчик – наш дідусь,
Оцей пальчик – баба,
Оцей пальчик – наш татусь,
А цей пальчик – мама,

А цей пальчик – так це ж я!

Ось і вся моя сім'я!

Ведучий: Ну що ж, відпочили? Змагання продовжуються!

3. Конкурс «Салют» (інвентар: сухий басейн, м'ячики з сухого басейну двох кольорів, 2 корзини).

- Подивіться, який гарний басейн перед вами, але він без води, замість неї в ньому знаходяться м'ячики двох кольорів – тому він і називається сухим басейном. Зараз я змішаю м'ячики в нашому басейні і по команді «Салют!», учасники почнуть збирати м'ячики свого кольору у кошики. Переможцем стане та команда, яка збрала всі м'ячики свого кольору першою. Учасники цієї команди разом скажуть: «Присіли», потім присядуть і це буде означати, що змагання закінчено.

Ведучий: Останній вид змагань ми завершили і зараз журі підведе підсумки.

- Дорогі учасники змагань, наше поважне журі мені повідомило що сьогодні переможених немає. Є просто кращі з кращих. Ми щиро дякуємо вам за вашу участь. (Під мелодію пісні «Сонячне коло» муз. А. Островського кожен з учасників нагороджується медаллю).

- Шановні гості. Наша спортивне свято підійшло до завершення. Під бурхливі оплески ми проводжаємо наших учасників і всіх дякуємо за увагу та підтримку. (Під оплески і музику учасники виходять із зали).

На III етапі – *емоційно-діяльнісному* – реалізовувались такі педагогічні умови, *взаємодія закладів дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку у процесі фізичного виховання; наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання.*

Вправи добиралися з наступних джерел [1; 2; 4; 5, 6; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 18; 20; 22; 25; 26; 27; 28; 29; 31; 32].

У наступному параграфі представимо результати роботи з дітьми зі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Розроблена методика роботи з дітьми молодшого дошкільного віку зі збагачення їхнього словника в процесі фізичного виховання, слугувала інструментом підготовки їх до спілкування, під час якої поетапно розвивалися необхідні комунікативні вміння і навички при комплексній реалізації всіх чотирьох педагогічних умов: забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку; упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій в процесі фізичного виховання; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання; взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї в збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання. Практична реалізація методики уможливорює зміни в освітньому процесі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

2.3. Порівняльна характеристика рівнів розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання

На прикінцевому етапі дослідження вивчалась ефективність розробленої методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку у процесі фізичного виховання. З цією метою було проведено підсумкові діагностувальні зрізи для визначення рівнів розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку. Дітям експериментальної і контрольної груп було запропоновано такі ж завдання до кожного з виокремлених

критеріїв і показників, які ми використовували під час констатувального етапу експерименту.

Насамперед було з'ясовано кількісні і якісні зміни рівнів розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку. Динаміка змін в експериментальній і контрольній групах оцінювалась за допомогою статистичного методу [19; 30].

Проаналізуємо отримані результати виконання дітьми завдань за когнітивним критерієм, що містяться в таблиці 2. 8.

Таблиця 2. 8.

**Рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку
за когнітивним критерієм (прикінцевий етап)**

№ п/п	Показники	Рівні розвитку словника (%)					
		Достатній		Задовільний		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	Наявність лексики, що позначає рухову активність у процесі фізичного виховання;	37,5	10,0	57,5	65,0	5,0	25,0
2	Розуміння елементарної спортивної термінології	35,0	15,0	52,5	67,5	12,5	17,5
3	Середнє арифметичне	36,3	12,5	55,0	66,2	8,7	21,3

Як видно з таблиці 2. 8., завдання № 1, метою якого було виявити рівень володіння лексикою, що позначає рухову активність в процесі фізичного виховання, правильно виконали відповідно до інструкції 37,5 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 10,0 %). Ці діти активно повторювали дію з м'ячем, наслідуючи експериментатора та правильно, без підказки експериментатора, називали її словом «підкинули». Деякі з дітей навіть використовували словосполучення під час опису цієї дії.

Наприклад, Аліна П. (3 роки 7 міс.; ЕГ), описуючи рухову дію, сказала: «Високо підкинули». 57,5 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 37,5 %) виконали завдання за незначної підказки експериментатора, наприклад: «А тепер, скажи будь-ласка, що ми зробили?» правильно називали дію словом «підкинули». 5,0 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 52,5 %) виконати завдання було складно і після кількох навідних запитань експериментатора називали дію словами «кидали», «бросали», деякі діти, виконуючи завдання, взагалі не називали дію, яку виконали. Деякі з дітей лише повторювали її за допомогою жестів, а деякі використовували у мові лише частину слова. Наприклад Сашко Д. (3 роки 9 міс.; ЕГ), сказав: «- кидь».

Що стосується завдання № 2, за мету якого ми узяли виявлення рівня точності й доречності використання слів дітьми молодшого дошкільного віку шляхом визначення та обговорення дітьми дій спортивного характеру, 12,5 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 2,5 %) виконали його повністю. Вони точно повторили дію експериментатора та без затримки назвали її словом «дотягнулись», деякі з дітей навіть поєднували його з іншими частинами мови. Наприклад, Настя Т. (3 роки 9 міс.; ЕГ), описуючи дію сказала: «Стали навшпиньки і дотягнулись до брязкальця». 52,5 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 21,7 %) виконали завдання за незначної допомоги експериментатора, наприклад: «Що ми зробили?», із невеличкою паузою відповідали: «Дотягнулись». У 27,5 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 37,5 %) виконання цього завдання викликало труднощі і лише після декількох повторів дії, підказки експериментатора їм вдалося відповісти на запитання, при цьому переважна кількість дітей використовувала слово «дістали». 7,5 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 25,0 %) взагалі не виконали завдання, вони продовжували ще декілька разів повторювати дію (дотягуватись до брязкальця), але відмовлялись називати її.

Результати виконання завдань на репродуктивним критерієм прослідкуємо в таблиці 2. 9.

Як видно з таблиці 2. 9., завдання № 3 метою якого було виявити рівень вживання дітьми молодшого дошкільного віку в мові прислівників,

Таблиця 2. 9.

**Рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку
за репродуктивним критерієм (прикінцевий етап)**

№ п/п	Показники	Рівні розвитку словника (%)					
		Достатній		Задовільний		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	Вживання в мовленні різних частин мови, притаманних процесу фізичного виховання	40,0	12,5	50,0	42,5	10,	45,0
	Середнє арифметичне	40,0	12,5	50,0	42,5	10,0	45,0

40,0 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 5,0 %) правильно виконали це завдання. Вони точно повторили дію експериментатора та без затримки назвали її словом «навшпиньки», деякі з дітей навіть поєднували його з іншими частинами мови. Наприклад, Катя Г. (4 роки; ЕГ), описуючи дію сказала: «Стали навшпиньки тихенько пройшли по галявині». 50,0 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 45,0 %) виконали завдання за незначної допомоги експериментатора, наприклад: «Як ходили лисенята?», відповідали: «Навшпиньки». У 10,0 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 50,0 %) виконання цього завдання викликало труднощі і лише після декількох підказок експериментатора їм вдалося відповісти на запитання, при цьому переважна кількість дітей використовувала слово «На носочках».

Результати виконання завдань за інтерактивним критерієм прослідкуємо в таблиці 2. 10.

Завдання № 4, на виявлення рівня образності (асоціативності) мовлення дітей молодшого дошкільного віку, правильно і відповідно до інструкції виконало 30,0 % дітей експериментальної групи (до початку

Таблиця 2. 10.

**Рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку
за інтерактивним критерієм (прикінцевий етап)**

№ п/п	Показники	Рівні розвитку словника (%)					
		Достатній		Задовільний		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	Образність (асоціативність) словника	30,0	15,0	55,0	42,5	15,0	42,5
2	Використання спеціальної лексики у процесі фізичного виховання	35,0	15,0	52,5	45,0	12,5	40,0
3	Середнє арифметичне	32,5	15,0	53,8	43,8	13,7	41,2

навчання їх було 10,0 %). Ці діти із задоволенням розглядали навчання їх було 10,0 %). Ці діти із задоволенням розглядали предмети спортивного обладнання та називали слова, з якими ці предмети у них асоціювались (м'яч – «зайчик», шнур – «змія», гімнастична стінка – «драбина»), а Богдана О. (4 роки; ЕГ), добираючи відповідні слова, імітувала їх за допомогою жестів і рухів. 55,0 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 42,5 %) виконали завдання за незначної підказки експериментатора, наприклад на запитання: «Так що ж вам нагадують м'яч, шнур, гімнастична стінка?», відповідали: «Зайчика, змію, драбину». 15,0 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 47,5 %) виконати завдання було складно і навідні запитання експериментатора спонукали їх до правильної відповіді правильної відповіді, але предмета фізкультурного

обладнання – гімнастичної стінки не змогли підібрати жодного слухного слова. Завдання № 5, на виявлення рівня точності й доречності використання елементарної спортивної термінології дітьми молодшого дошкільного віку шляхом визначення та обговорення дітьми дій спортивного характеру, правильно виконали завдання у відповідності з інструкцією 35,0 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 7,5 %). Вони точно повторили дію експериментатора та без затримки назвали її словом «дотягнулись», деякі з дітей навіть поєднували його з іншими частинами мови. Наприклад, Настя Т. (3 роки 9 міс.; ЕГ), описуючи дію сказала: «Стали навшпиньки і дотягнулись до брязкальця». 52,5 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 35,0 %) виконали завдання за незначної допомоги експериментатора, наприклад: «Що ми зробили?», із невеличкою паузою відповідали: «Дотягнулись». У 12,5 % дітей експериментальної групи (до початку навчання їх було 57,5 %) виконання цього завдання викликало труднощі і лише після декількох повторів дії, підказки експериментатора їм вдалося відповісти на запитання, при цьому переважна кількість дітей використовувала слово «дістали».

Загальну характеристику рівнів розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку на констатувальному та прикінцевому етапах подано в таблиці 2. 11.

Таблиця 2. 11.

**Рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку
(констатувальний та прикінцевий зрізи (%))**

Групи	Рівні розвитку словника			
	Зрізи	Достатній	Задовільний	Низький
ЕГ	Констатувальний	7,6	40,8	51,6
ЕГ	Прикінцевий	36,3	52,9	10,8
КГ	Констатувальний	7,9	41,7	50,4
КГ	Прикінцевий	13,3	50,8	35,9

За даними таблиці 2.11., в експериментальній групі значно підвищився рівень розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку. Так, *достатнього* рівня розвитку словника досягли 36,3 % дітей (до навчання на достатньому рівні знаходилось 7,6 % дітей). Також збільшилась кількість дітей на *задовільному* рівні розвитку словника, їх стало 52,9 % (до навчання на середньому рівні знаходилось 40,8 % дітей). За експериментальними даними покращили результати рівня розвитку словника в процесі фізичного виховання діти експериментальної групи, які знаходились на *низькому* рівні розвитку словника: стало 10,8 % дітей (до навчання було 51,6 %).

Щодо контрольної групи, то на прикінцевому етапі були помітні не такі вагомні позитивні зміни. 13,3 % дітей досягли *достатнього* рівня розвитку словника (на констатувальному етапі було 7,9%). *Задовільного* рівня розвитку словника досягли 50,8 % дітей контрольної групи (було 41,7 %). *Низький* рівень розвитку словника засвідчили 35,9 % дітей (було 50,4 %).

Обчислені показники розбіжностей щодо рівня збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп виявилися статистично значущими. Достовірність розбіжностей визначали за критерієм Пірсона.

$$\chi^2 = N * M * \sum_{i=1}^k \left[\frac{\left(\frac{n_i - m_i}{N - M} \right)^2}{|N + M|} \right], \text{ де}$$

N – кількість дітей експериментальної групи, M – кількість дітей контрольної групи, k – кількість рівнів, n_i – відсоткове відношення дітей експериментальної групи на i -му рівні, m_i – відсоткове відношення дітей контрольної групи на i -му рівні.

$$\cdot \chi^2 = N * M * \sum_{i=1}^k \left[\frac{\left(\frac{36,3 - 14,2}{15 - 5} \right)^2}{|15+5|} + \frac{\left(\frac{52,9 - 50,8}{21 - 20} \right)^2}{|21+20|} + \frac{\left(\frac{10,8 - 35,9}{4 - 14} \right)^2}{|4+14|} \right] = 6,64$$

при $p = 0,95$

при довірчій ймовірності $p = 0,95$ та числу ступенів свободи $\nu = 1$, $\chi^2 = 6,64 > 3,84$, то гіпотезу приймаємо і розходження між розподілом статистичних даних є достовірними.

Отже, як бачимо, в експериментальній групі виникли значні зміни в позитивний бік.

Ці зміни більш наочніше можна простежити за допомогою гістограм (Рис. 2.2) .

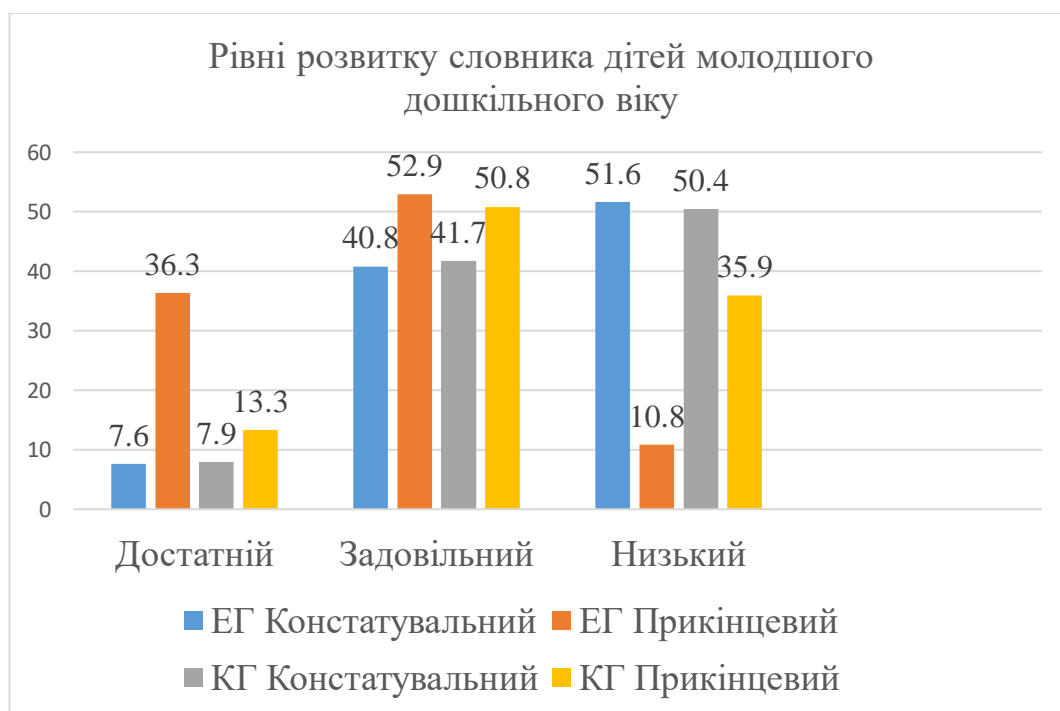

Рис. 2. 2. Рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп на початку і в кінці експерименту

Аналіз кількісних даних показав відмінності в збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання між контрольною та експериментальною групами. В роботі з дітьми контрольної групи вдалось досягнути значних зрушень в позитивну сторону. Так, на початку експерименту на *низькому* рівні розвитку словника знаходилось 51,6 % дітей експериментальної групи, в кінці експерименту їх стало 10,8 %.

Значна кількість дітей змогли досягнути *задовільного й достатнього* рівнів розвитку активного словника в експериментальній групі на відміну від дітей контрольної групи. Нам вбачається, що причину низьких показників слід шукати у відсутності міжпредметних зв'язків, в недостатньому стимулюванні педагогами дітей до проговорювання своїх дій в різних видах діяльності, що гальмувало їхній активний словник, залишаючи його на рівні пасивного.

Отримані результати дослідження та їх якісний і кількісний аналіз дозволили нам визначити найбільш ефективні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання: забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку; упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій в процесі фізичного виховання; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання; взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї в збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Дослідження дозволило також простежити деякі **закономірні тенденції** збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Слова, які діти можуть легко запам'ятовувати і вживати в потрібний момент, в багатьох випадках визначаються змістовим компонентом навчання, відповідністю програмного матеріалу віковим особливостям дітей та рівню їхнього психічного розвитку. Використання інтерактивних мовленнєвих технологій в змісті роботи з дітьми сприяють створенню комфортних умов щодо оволодіння ними словниковим запасом (відповідно віку). Створення емоційного благополуччя в процесі навчання сприяє бажанню запам'ятовувати і створює невимушену обстановку в освітньому процесі.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в роботі над збагаченням словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі інших видів виховної роботи з дітьми, зокрема в процесі трудової діяльності тощо.

Висновки з розділу 2

Експериментальна робота зі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку включала в себе три етапи: констатувальний, формувальний і прикінцевий. Констатувальному етапу передувало визначення критеріїв, показників збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Було визначено три критерії збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку та показники оцінювання збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку. Перший критерій – «Когнітивний» із показниками: наявність лексики, що позначає рухову активність у процесі фізичного виховання; розуміння елементарної спортивної термінології; другий критерій – «Репродуктивний» з показниками: вживання в мовленні в процесі фізичного виховання і повсякденному житті різних частин мови; третій критерій «Інтерактивний» – із показниками: образність (асоціативність) словника; точність і доречність використання елементарної спортивної термінології. Також нами було схарактеризовано рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку (достатній, задовільний та низький). За результатами констатувального експерименту діти експериментальної групи знаходились на низькому, задовільному та достатньому рівнях.

З метою розв'язання визначеної проблеми нами в практичній діяльності було проведено формувальний експеримент по збагаченню словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

На формувальному етапі експериментальної роботи відбулась апробація педагогічних умов збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання: забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку; упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій в процесі фізичного виховання; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей в процесі фізичного виховання; взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї в збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Нами було розроблено експериментальна модель збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання, яка обіймала три взаємопов'язаних етапи: когнітивно-збагачувальний, комунікативно-спрямований та емоційно-діяльнісний.

Так, на когнітивно-збагачувальному етапі було використано такі форми і методи реалізації мети: ігри-заняття із фізичного виховання («На галявині», «Пташенята», «Казковою стежкою», «Маленькі футболісти», «Осінні калюжі» «Маленькі фантазери», «Веселі чоловічки», «Допитливі курчата», «Красиві спинки» тощо; інтегровані ігри-заняття з розвитку мовлення та фізичної культури «Як лисенятко маму шукало, «У зеленому лісочку», «Тітонька осінь» тощо; рухливі ігри на прогулянці («Пташка та пташенята», «Кіт та миші», «До ведмедика в гості», «Спіймай м'яч» тощо); вправи на свіжому повітрі (комплекси «Струнки берізки», «Швидкі малята» тощо); комплекси вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени», «Вправні дітки», «Ми малята молодці», «Буратіно», комплекс вправ із прапорцями, «Мій веселий дзвінкий м'яч» тощо; гімнастика пробудження «Зайченятка», «Кошенята», «Соньки», «Розбудіть сусіда», Оркестр», «Крутики» тощо; фізкультурне дозвілля на ділянці закладу дошкільної освіти «Осінні розваги», «Добрі сусіди» тощо; фізкультхвилинка «Бери кубик», гра-вправа «Підніми» тощо.

На когнітивно-збагачувальному етапі реалізовано такі педагогічні умови: забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

На другому, комунікативно-спрямованому етапі, ми використовували такі форми, методи та прийоми роботи з дітьми молодшого дошкільного віку, як-от: казкотерапія в поєднанні із фітбол-вправами «Сіра мишка», «Зірочка» тощо; пісочна терапія «Пісочна грамота», «Допоможемо Колобку» тощо; танцювально-рухова терапія «Танець м'яча»; сміхотерапія «Веселий м'ячик»; музикотерапія «Морське дно», «Кольорова музика» тощо; імунна гімнастика «Ігри з носиком», «Стрибаємо на місці» тощо; дихальна гімнастика «Маленькі краплинки», «Щасливі обійми» тощо; вправи з фітбол-гімнастики «Передай сусіду», «Етюди для душі»; рухливі ігри «Курчата», «Не зачепи», «Веселі пішоходи», «Скоти з гірки» тощо; різні види масажу: гра з елементами масажу «Сонячні промінчики», вправа з елементами самомасажу «Гарний я», пальчикова гімнастика «Весела подорож», комплекс «Горобчики» тощо; гімнастика для очей комплекс «Наші гарні оченята» тощо.

На цьому етапі комплекс роботи із фізичного виховання включав поєднання традиційних форм роботи із фізичного виховання (ранкова гімнастика, гімнастика пробудження, традиційні заняття з фізичної культури, інтегровані заняття, рухливі ігри тощо) з елементами інноваційних інтерактивних технологій (психологічний етюд «Після дощу»; елементи хатха-йоги «Журавель», «Індійські йоги», «Повтори за мною», «Ловимо сонячні промінчики» тощо); використання сюрпризних моментів і сюрпризних ситуацій, схвалення успіхів дітей молодшого дошкільного віку під час рухової та мовленнєвої діяльності, опору на бажання вихованців й урахування їхніх інтересів і намірів.

На цьому етапі реалізовано такі педагогічні умови: упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання та наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання.

На третьому, емоційно-діяльнісному етапі, робота планувалася з пріоритетом мовленнєвої або рухової діяльності, передбачала проведення традиційних занять із фізичної культури, інтегрованих фізкультурно-мовленнєвих занять з домінуванням мовленнєвої або рухової активності; комплексних занять, у яких фізкультурно-мовленнєва діяльність була б рівнозначною («Веселі друзі», «Подорож до жабенят», «Качечки», «У гості до зайчат», «Малята і білочки» тощо). На заняттях активно застосовувалася спільна партнерська діяльність дорослих і дітей на позитивному емоційному тлі, що сприяло створенню позитивної мотивації, збагаченню словника дітей молодшого дошкільного віку спортивною термінологією та можливостей відтворення їх у повсякденній діяльності вихованців.

Експериментальна роботи зі збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання інтегрувалась у всі види активності дітей упродовж дня: спільні спортивні свята та розваги за участю батьків вихованців («Здорова родина – щаслива країна», «Тато, мама, я – спортивна сім'я», «Спорт – це здоров'я, спорт – це сила, що дають всім дітям крила», «Ми роду козацького діти, землі української цвіт», «Хто з фізкультурою на «ти», в житті досягне він мети», «Пригоди в осінньому лісі», «Ох і Ах у нас в гостях!») тощо; ранкова гімнастика («Троє поросят», «Зоопарк», комплекс вправ із прапорцями тощо), гігієнічні процедури, ігри-заняття, рухливі ігри, гімнастика пробудження, загартування із використанням інтерактивних технологій тощо. Було продовжено роботу з батьками (консультації «Фізичне виховання дітей у сім'ї та розвиток словника дітей», «Фізкультура вдома»), круглі столи «Як зміцнювати здоров'я дітей», «Збагачуємо мовлення в процесі виконання фізичних вправ» тощо.

На емоційно-діяльнісному етапі відбувалася реалізація таких педагогічних умов: взаємодія закладів дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку; наявність позитивних стимулів для збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання.

Результати роботи з дітьми за розробленою методикою сприяли появі в експериментальній групі більшості дітей з достатнім та задовільним рівнями розвитку словника. Якщо до навчання 7,6 % дітей експериментальної групи знаходились на достатньому, 40,8 % дітей експериментальної групи знаходились на задовільному рівнях, то після навчання на достатньому рівні опинилось 36,3 % дітей та 52,9 % дітей на задовільному рівнях розвитку словника. У контрольній групі, де навчання здійснювалось за традиційною методикою 7,9 % дітей знаходились на достатньому та 41,7 % дітей на задовільному рівнях, на кінець року їх стало на достатньому рівні 13,3 %, а на задовільному рівні – 50,8%. В експериментальній групі на низькому рівні було 51,6 %, то до кінця року їх стало 10,8 %. У контрольній групі на низькому рівні було 50,4 % дітей, то до кінця року їх стало 35,9 % дітей.

Дослідження дозволило також простежити деякі **закономірні тенденції** збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Слова, які діти можуть легко запам'ятовувати і вживати в потрібний момент, в багатьох випадках визначаються змістовим компонентом навчання, відповідністю програмного матеріалу віковим особливостям дітей та рівню їхнього психічного розвитку. Використання інтерактивних мовленнєвих технологій в змісті роботи з дітьми сприяють створенню комфортних умов щодо оволодіння ними словниковим запасом відповідно віку. Створення емоційного благополуччя в процесі навчання сприяє бажанню запам'ятовувати і створює невимушену обстановку в освітньому процесі.

Організована таким чином експериментальна робота сприяла підвищенню рівня розвитку словника дітей в процесі фізичного виховання,

реалізації педагогічних умов, підтвердженню підготовки дослідження. Основні положення розділу висвітлено в публікаціях автора [24; 25; 26; 27; 28; 29].

Список використаних джерел до розділу 2:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низовської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
2. Васькова О. Ф. Сказкотерапия как средство развития речи детей дошкольного возраста. СПб : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2017. 112 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Вільчковський Е. С., Денисенко Н. Ф. Організація рухового режиму дітей у дошкільних навчальних закладах : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 128 с.
5. Гавриш Н. Інтегровані заняття : методика проведення. К : Шк. світ, 2007. 128 с.
6. Глазырина Л. Д. Физическая культура – дошкольникам. М. : Владос, 2001. 272 с.
7. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та ін. наук. ред. : Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К. : Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
8. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремін; АПН. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
9. Єфименко М. Денна гімнастика пробудження. *Дошкільне виховання*. № 4, 2014, С. 8–11.
10. Єфименко М. М. Казкова гімнастика. Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2007. 64 с.
11. Єфименко М. М. Програма з фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку «Казкова фізкультура». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 52 с.

12. Єфименко М. Ранкова гімнастика пробудження. *Дошкільне виховання*. № 11, 2013, С. 10–13.
13. Завьялова Т. Туристыя. Программа двигательной и познавательной деятельности с использованием средств туризма. *Дошкольное воспитание*. 2003. № 8. С. 50–53.
14. Здорове тіло – здоровий дух / упоряд. Я. А. Скидан. Х. : Вид-во «Ранок», 2012. 160 с.
15. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии. СПб. : Златоуст, 1998. 352 с.
16. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Тайный шифр женских сказок. СПб.: Речь, 2006. 272 с.
17. Ігровий масаж як засіб оздоровлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у різних формах роботи з фізичного виховання в режимі дня : методичні рекомендації / упор. Л. Г. Кириленко, Л. О. Голуб. Полтава, 2013. 94 с.
18. Лінгводидактичний словник-довідник з «Шкільного курсі мови (української, російської) з методикою навчання в початкових класах / авт.-упоряд. Л. Я. Бірюк. Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. 160 с.
19. Музика О. Л. Курсові роботи з психології : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 104 с.
20. Нестерюк Т., Шкода А. Гимнастика маленьких волшебников : элементы йоги для детей. М. : ДТД, 1993. 32 с.
21. Новий тлумачний словник української мови : 42 000 слів : у 4 томах / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К. : Аконіт, 1998, Т. 2. С. 382.
22. Осокина Т. И., Тимофеева Е. А., Фурмина Л. С. Игры и развлечения детей на воздухе. М. : Просвещение, 1981. 192 с.
23. Педагогика : Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Мн. : Современное слово, 2005. 720 с.
24. Сахарова О. Вплив педагогічних ідей Василя Сухомлинського на

збагачення словника молодших дошкільників у процесі фізичної діяльності. *Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в розробці змісту передшкільної освіти* : колективна монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2020. С. 235–261.

25. Сахарова О. Гімнастика пробудження як засіб збагачення словника дітей 4-го року життя. *Norwegian Journal of development of the International Science*. VOL.3., № 51/2020, с. 70, С. 21–24.

26. Сахарова О. Елементи козацьких розваг як засіб збагачення словника дітей 4-го року життя. *Наука. Студентство. Сучасність. Військо-патріотичне виховання молоді : традиції, досвід, проблеми та перспективи* : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 14-15 травня 2020 р., Миколаїв, 2020. С. 188–192.

27. Сахарова О. Інноваційні педагогічні технології в збагаченні словника дітей 4-го року життя в процесі фізичного виховання. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. № 2 (65), травень 2019. Миколаїв. МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С. 252–257.

28. Сахарова О. М. Збагачення словника дітей 4-го року життя під час проведення рухливих ігор на прогулянці. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.* : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29-30 січня 2021 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. С. 87–91.

29. Сахарова О. М. Роль піших переходів у розвитку мовлення дітей 4-го року життя. *Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього* : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2020 р., м. Одеса). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 132–135 .

30. Телейко А. Б., Чорней Р. К. Математико-статистичні методи в соціології

та психології. Київ : МАУП, 2007. 424 с.

31. Ткач Р. М. Сказкотерапия детских проблем. СПб. : Речь; М. : Сфера, 2008. 118 с.

32. Формування активної життєвої позиції родини щодо збереження, зміцнення та розвитку здоров'я дошкільника. З досвіду роботи інструктора з фізичної культури Сквирського дошкільного навчального закладу № 6 «Ромашка» / упор. Т. В. Сичевська. Сквир, 2011. 146 с.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні подано теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні, науковому обґрунтуванні й упровадженні педагогічних умов, моделі, змісту і методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

1. Визначено сутність феномену «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання» як цілеспрямований вплив на розвиток словника дітей, збільшення їхнього словникового запасу, засвоєння нових значень уже знайомих слів, переведення їх із пасивного словника в активний у ході вирішення завдань фізичного виховання з використанням притаманних йому організаційних форм, засобів, методів і прийомів фізичного розвитку.

Уточнено поняття «словникова робота в закладі дошкільної освіти», «збагачення словника», «фізичне виховання дітей дошкільного віку».

У дисертації поняття «словникова робота в закладі дошкільної освіти» трактується як систематичне і планомірне поповнення активного й пасивного словника дітей у процесі засвоєння нових, незнайомих (натомість доступних для розуміння дітьми) слів з основного словникового фонду української мови, їх закріплення, уточнення й активізація.

Терміносполучення «збагаченням словника» засобами фізичного виховання схарактеризовано як цілеспрямований і керований процес засвоєння дитиною слів як основних одиниць мови, пов'язаних із дією, рухом, простором і предметами та їх понятійним змістом, мотивоване цікавою і корисною для дитини діяльністю.

Фізичне виховання дітей дошкільного віку розуміємо як організований педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, його морфологічної і функційної досконалості,

розвиток у дітей психофізичних якостей, життєво важливих рухових умінь і здоров'язберезувальних навичок.

2. Визначено критерії і показники збагаченням словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання: когнітивний – із показниками: наявність лексики, що позначає рухову активність у процесі фізичного виховання; розуміння елементарної спортивної термінології; репродуктивний – із показниками: вживання в мовленні в процесі фізичного виховання і повсякденному житті різних частин мови; інтерактивний – із показниками: образність (асоціативність) словника; точність і доречність використання елементарної спортивної термінології. Відповідно до критеріїв і показників було схарактеризовано рівні розвитку словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання: достатній, задовільний, низький.

3. Педагогічними умовами збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання було обрано: забезпечення мовленнєвого супроводу процесу фізичного виховання дітей молодшого дошкільного віку; упровадження інтерактивних мовленнєвих технологій у процесі фізичного виховання; наявність позитивних стимулів збагачення словника дітей у процесі фізичного виховання; взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї у збагаченні словника дітей молодшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

4. Розроблено й апробовано модель (когнітивно-збагачувальний, комунікативно-спрямований, емоційно-діяльнісний етапи) та експериментальну методика збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання з поетапним упровадженням визначених педагогічних умов. У процесі експериментальної роботи було використано поєднання традиційних форм і методів роботи із фізичного виховання (різні види гімнастики (ранкова, пробудження, імунна, пальчикова, гімнастика для очей, підбадьорююча, коригувальна тощо), традиційні заняття з фізичної культури, інтегровані

заняття, рухливі ігри, гігієнічні процедури, загартування дітей тощо) з елементами інноваційних інтерактивних технологій (казкотерапія, казкотерапія в поєднанні із фітбол-вправами, пісочна терапія, танцювально-рухова терапія, сміхотерапія, музикотерапія, релаксація під музику, імунна гімнастика, «Етюди для душі», фітбол, рухливі та спортивні ігри, різні види масажу, психологічний етюд «Після дощу»; елементи хатха-йоги «Журавель», «Індійські йоги», «Повтори за мною», «Ловимо сонячні промінчики» тощо); використання сюрпризних моментів і сюрпризних ситуацій, інтегрованих фізкультурно-мовленнєвих занять з домінуванням мовленнєвої або рухової активності; комплексних занять, у яких фізкультурно-мовленнєва діяльність була б рівнозначною; спільні спортивні свята та розваги за участю батьків вихованців, консультації і круглі столи тощо.

5. Експериментально доведено, що впровадження запропонованої моделі та методики збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання з поетапним упровадженням визначених педагогічних умов позитивно вплинуло на ефективність цього процесу. За результатами прикінцевого етапу експерименту виявлено, що в дітей молодшого дошкільного віку експериментальної групи, на відміну від контрольної, відбулися суттєві позитивні зміни в рівнях розвитку словника в процесі фізичного виховання: на достатньому рівні стало 36,3 % вихованців (у контрольній групі – 13,3 %), на задовільному залишилося 52,9 % респондентів (у контрольній групі – 50,8 %), на низькому рівні зафіксовано 10,8 % (у контрольній групі – 35,9 %) дітей молодшого дошкільного віку. Статистичну значущість і не випадковість позитивних зрушень доведено застосуванням непараметричного критерію Пірсона χ^2 .

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми збагачення словника дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні

збагачення словника дітей старших вікових груп закладів дошкільної освіти в процесі фізичного виховання.

ДОДАТКИ

Додаток А

Словник термінів для збагачення й активізації словника дітей в процесі фізичного виховання

Іменники: басейн, біг, брязкальце, валик, ванни, вдих, велосипед, вивертання (-м), видих, висота, витривалість, відпочинок, відштовхування, вправа, довжина, долонька (-нею, -ями), дошка, гантеля (-і), гнучкість, голова (-ою), гомілки, гра, груди (-ьми), гімнастика, доріжка, драбина (-ці), дуга (-и), загартування, зала, заняття, зіскок, кеглі, кільце, кидання, килимки, килимок, кисті, команда, кочення, кулька (-и), м'яч (-і), коліна, коло, колода, колона, кошик, крок (-и, -ом), кубик, лава, лазіння, ластівка (-ку), лижі, лікоть, ловіння (-м), майданчик, масаж, місце, мішечок, метання, мотузка, м'яч, навколішки, напівприсяд, напрям, нахил, ніс, нога (-и), обличчя, оплески, (-и), очі, палиця (-і), пальці (-ями), пара (-и), паркан, підборіддя, підлізання, підскок (-и), перелізання, перепона, плавання, плечі, поворот, повзання, положення, помах, поручень, постава, прапорець, приземлення, присідання, пробудження, пролізання, прокочування, п'ята (-у), ритм, ритмічність, рівновага, розвага, рука (-и, -ами), рух (-и, -ами), санчата, сигнал, сила, спина (-і, -ою), спорт, старт, стінка, стрибки (-бок), стрибок з просуванням вперед, стіна, стрічка, спортсмен, спритність, стопа, темп, торбинка, тулуб, фігура, фізіотерапії, ходьба, хустинка (-ми), цеглинка (-и), швидкість, шеренга (-ою), шиккування, шнур, щабель (-блі). *Дієслова:* бігати (-жите, -ю), будемо, вдихнути (-ли), взяти (яв, -ла, -ли), видихнути (-ли), виконувати (-уй, -йте), випрямляти (-ся), виставити (-вив, -ла, -ли, -ти), витягти (-нув, -ла, -ли, -ти), відбити (-в, -ла, -ли), відвести (-ли), відпочили, відпочинимо, відривай (-те), відштовхувати (-сь, -ємо), візьми, влучи (-ла, -в, -ти), воруши (-ти), встань

(- ти), втікати (-ай, -йте), грають, дістати, долати (- ємо), дотягнулися, дути (-й, -ємо), закінчили (- в, ла, -ти), занурюйся (- теся), заховали (-й, -йте), заходь, захопи (-в, - ла, -ли, - ти), згинати, зігніть (-в, - ла, -ли), зістрибни (- нути), зловив (- ла, -ли, -ти), знайти (- ли, -ов, -ла, - ли), зробили (- в, -ла, -ли, - ти), зупинися (- лися, -няючись), катати (-ся, -йся), кидай (-ти), ковзати (-йте), котили (-ти), крокуй, крокувати, кружляти, лазити, лови (ти, - ть), лягати (-й, -ли, -йте), ляж, метати, наздогай (- няє, -нати), намагайся (- йтеся), напівприсіли (-в, - ла), нахилися (- тися, -вся, -лася), не бійся (- теся), не напружуйся, не наштовхуйся (-теся), не опускай (- те), не сутулитися (-лься), не човгати (-ай, -йте), не торкайся (- теся), оббіжи (- жість), оббігти, опускати (-тив, - ла, -ли), обхопили, перевертатися (- нулися, - вся, -лася), передай (-ти, -вати), переклади (-ив, - ла, -ли, - сти), перелізати (- лізь), перенеси (-іс, -ла, -ти), перестрибни (-ув, -ла, - ти), переступи (-ати, - піть), переходимо (-йдіть, -дьте), перешикуйся (- валися), підкинули (-в, - дати, -ла), підкинь, підліз (-ати, - ла, -ли, -ти), піднімай (-те), підняв (-ла, - ли, -мати, няли, -ти), підстрибни (- ув, - нула, - нули, - увати), підтягніть (- нули, - нути, -нулись), піймати (-ав, -ла, -ли), пішли (-ов, - ла), плескатися (-йся), побіг (- ла, - ли), повернулись (- вся, - лася, -тись), повзи (- ти), подолати (- ємо), поклади (-ли), покружляли (-ти), поліз (-ла, -ли), полетіли (-в, -ла, -ти), помахали (- в, -ла, - ти), попасти (-ди, - в, -ла, -ли), поплескали, поставили (- вив, -ла, -ли, -ти), пострибати (-ав, -ла, - ли), потягнутися (-вся, -лася, -лися), починаймо, почати (-в, -ла, -ли), плигнули (- в, -ла, - ли, -ти), приземлися (- ватись), присів (-дав, - дати, -ла, - ли), приставити (-ив, -ла, -ли), пробігти (- жість, - ли), прогнулися (-вся, - лася, -тися), пройти, проповзи (- ти), прокоти (- ли, - ти), прокочувати (-ав, - ла, -ли), пролізь (-ати, -те), просуватись (- ємось), проходити (-ли, -тьте), роби (-в, -ла, -ли, -мо), розвели (- іві, - ла, -ли), розвернути (-ся, -лися, -вся, - лася), розгинати, розігнулися (- тися), рухайся (- ти, -тися), сидіти (-ати), сіли (-в, - ла), сідати, склади (-ай, -сти), спирайся (- йтеся), стали (-в, -ла,

- ли, -ти), стій, стрибай (ати, -ю, - ють), сховали (-вав, -ла, -ли), торкнулися (-тися, -вся, -лася), тримай, ходжу, ходити (- дять), шикуйся (-ватися);

Прикметники: великий (-а), вертикальну, витривалий (-а, -і), зігнутими, енергійними, гігієнічна, гімнастична, горизонтальну, гнучкий (- а, -і), зігнута (-і, -ими), звивиста (-ій), змінним, ліва (-им, -ою), легкому, невисокі, обертальні, перемінним, під коліном (-ами), піднятих, права (- им, - ою), повітряні, повільний (-і), позаду, похила (-ій), правильна (-ій), приставним, пряма (- і, - ій), ранкова, ребриста, ритмічний, розставлені, рухлива, сильний (-а, -і), сонячні, спокійний (-і), спортивний (-а, -і, -ий), спритний (-а, -і), хвиляста (-ій), швидкий (-а, -і), щоденна,

Прислівники: бадьоро, вбік, в довжину, вздовж, високо, витривало, вище, від бігу, від грудей, в глибину, вгору, в колі, в колінах, в колоні, вліво, вниз, в обруч, в обидва боки, в одному напрямі, вправо, вперед, врозтіч, в сторону, в упорі, в ціль, до носка, до себе, до ходьби, енергійно, за мотузку, за руки, за сигналом, за спину (- ою), зверху, з гірки, з переходом, зі зміною напрямку, зі зміною темпу, зі спини, з куба, з лави, з кола в коло, з місця, змійкою, знизу, з однієї руки в іншу, з однієї сторони в іншу, з переступанням, із-за голови, із зупинками (-ою), із кола в коло, із присіданням, із повертаннями, калачиком, лівим боком, ліворуч, між ніжками стільчика, між предметами, м'яко, навколо, наввипередки, навкруги, навпаки, навпочіпки, на бік, на боці, на внутрішній стороні стопи, на всю стопу, навшпиньки, на гірку, над головою, на живіт, назад, на зовнішньому боці стопи, назустріч, на іншу, накарачках, на колінах, на лаву, на лижах, на місці, на нозі (-гах), на носок (- ках), на обох ногах, на одній нозі, на передню частину стопи, на плечі, на підлозі, на п'ятках, на поясі, на талії, нарізно, на санчатах, на спині, невеликими групами, невисоко, обидві, обидві разом, обома, об коліна (-о), об підлогу, один за одним, одна на одну, одне на одного, однією рукою, одночасно, парами, перед собою, під дугу (-ою), під мотузку (- ою), під музику, під оплески, під час бігу, під час стрибку (-ів), під час ходьби, повільно, по валику, по воді, по гімнастичній лаві, по гімнастичній стінці,

по дошці, по драбині (-ці), по звивистій, по колоді, по мотузці, помахуючи, по палиці, по пояс, попеременно, по одному, по прямій, поспіль, по ребристій, почергово, по черзі, потім, похило, праворуч, прямим галопом, разом, ритмічно, серединою ступні, сміливо, спершу одну, спочатку, спритно, у бік, у боки, у воду, у ворота, угору, у довжину, у кошик, у ліктях, у напівприсіді, у повільному, у різних напрямках, урзтіч, у швидкому, через, через гілку (-и), через драбину, через камінці (-нець), через колоду, через куб, через мотузку (-и), через м'яч (-і), через палицю (-і), через рейку, через сторони, через шишки (-ку), швидко, швиденько, ширше;

Дієприслівники: виконуючи, випрямляючи (-сь), витягуючи, відводячи, відштовхуючись, втікаючи, дістаючи, доторкуючись, занурюючись, заходячи, згинаючи, імітуючи, йдучи, кружляючи, лежачи, махаючи, наздоганяючи, намагаючись, напівприсівши, нахиливши (-сь), нахиляючи (-сь), не наштовхуючись, не опускаючи, не наступаючи, не пропускаючи, не сугулячись, не торкаючись, не тримаючись, не човгаючи, оббігаючи, обхопивши, обхоплюючи, опускаючи, переступаючи, піднімаючи (-сь), підстрибуючи, повертаючи (-сь), приземлюючись, пригинаючи (-сь), присівши, приставляючи, пробігши, проповзши, пролізши, просуваючись, роблячи, розвиваючи, розводячи, розгинаючи (-сь), рухаючись, сидячи, сідаючи, складаючи, спираючись, стоячи, торкаючись, тримаючись.

Додаток Б

Експериментальна програма збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання
(на I квартал навчального року)

Вересень

Тижні Дні	-I-	-II-	-III-	-IV-
Понеділок	<p><i>1. Заняття з фізичного виховання «На галявині»</i> Словникова робота: Збагачення словника дітей словами: навшпиньки, поплескали; активізація знайомих слів: присіли, пострибали; <i>2. Прогулянка. Рухлива гра «Пташка і пташенята»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали; <i>3. Імунна гімнастика комплекс № 2</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали;</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени»</i> Словникова робота: закріплення словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали; <i>2. Заняття з фізичного виховання «Веселі чоловічки»</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; <i>3. Прогулянка. Рухлива гра «Спіймай м'яч»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p>	<p><i>1. Заняття з фізичного виховання «Маленькі фантазери»</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; <i>2. Прогулянка Рухлива гра «Дід Панас»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; <i>3. Гімнастика пробудження «Розбудіть сусіда»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці»</i> Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; <i>2. Заняття з фізичного виховання «Пташенята»</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; <i>3. Прогулянка. Рухлива гра «Літала сорока»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p>

Продовження таблиці

-1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
Вівторок	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки»»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали;</p> <p><i>2. Прогулянка в 1-у половину дня. Рухлива гра «Кіт та миші»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали;</p> <p><i>3. Фізкультура на повітрі</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: навшпиньки, поплескали, присіли, пострибали;</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени»</i> Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p> <p><i>2. Індивідуально-груповою робота після сніданку, в процесі підготовки до заняття з ФЕМУ</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p> <p><i>3. Прогулянка. Рухлива гра «Спіймай м'яч»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p><i>2. Прогулянка Фізкультура на повітрі.</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p> <p><i>3. Пісочна терапія «Пісочна грамота»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p>	<p><i>Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята - молодці»</i> Словникова робота: закріплення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p> <p><i>2. Прогулянка. Фізкультура на повітрі. Комплекс № 2</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p> <p><i>3. Гра з елементами масажу «Сонячні зайчики»</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p>
Середа	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки»</i> Словникова робота: активізація</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени»</i> Словникова робота:</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени»</i> Словникова робота: активізація</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці»</i> Словникова робота: закріплення в словнику дітей</p>

Продовження таблиці

-1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
Середа	<p>словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали, навшпиньки; 2. Фізкультурне дозвілля на ділянці дитячого садка «Осінні розваги» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали; 3. Гімнастика для очей, комплекс № 1 <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали;</p>	<p>закріплення словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 2. Медитаційна вправа «Сонечко» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 3. Завдання гра «Лови» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p>	<p>словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 2. Гра-вправа «Осінні листки» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 3. Завдання з елементами хатха-йога «Повтори за мною» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p>	<p>слів: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 2. Комплекс дихальної гімнастики «Маленькі краплинки» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; 3. Гра-медитація «Ранок у лісі» <i>Словникова робота:</i> закріплення словника: дітей словами вгору, вниз, полетіли, торкнулись;</p>
Четвер	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки,</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підкидати, ловити,</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний,</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» <i>Словникова робота:</i> закріплення словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли,</p>

Продовження таблиці

-1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
Четвер	<p>пострибали, поплескали, навшпиньки; 2.Заняття з фізичного виховання «Осінні калюжі» Словникова робота: активізація словника дітей словами: присіли, пострибали, поплескали, навшпиньки; 3. Пальчикова гімнастика «Горобчики» Словникова робота: активізація словника дітей словами: присіли, пострибали, поплескали, навшпиньки;</p>	<p>шикуйся, навпочіпки; ловити; 2. Заняття з фізичного виховання «Казковою стежкою» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 3. Вправи з фітбол-гімнастики Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p>	<p>побігли; 2.Заняття з фізичного виховання «Допитливі курчата» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 3. Фізкультур-хвилинка Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p>	<p>торкнулись; 2.Заняття з фізичного виховання «Казкові лабіринти»» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; 3. Гра з елементами масажу «Сонячні зайчики» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; 4.Казкотерапія в поєднанні із фітбол-вправами «Зірочка» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли,</p>
	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Вправні дітки» Словникова робота: присіли, навшпиньки, пострибали,</p>	<p>1.Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» Словникова робота: підкидати, ловити,</p>	<p>1.Комплекс вправ ранкової гімнастики «Спритні спортсмени» Словникова робота: підтягнулись, повтори, спритний,</p>	<p>1.Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» Словникова робота: вгору, вниз, полетіли,</p>

Продовження таблиці

-1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
П'ятниця	<p>поплескали; 2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Як лисенят-ко маму шукало» Словникова робота: активізація словника дітей словами: присіли, навшпиньки, пострибали, поплескали, навшпиньки; 3. Спортивна розвага за участю батьків «Здорова родина — щаслива країна» Словникова робота: активізація словника дітей словами: присіли, пострибали, поплескали, навшпиньки;</p>	<p>шикуйся, навпочіпки; 2.Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «У зеленому лісочку» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 3.Гра-вправа «Підкинь м'яч вище» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки; 4. Спортивна розвага за участю батьків «Тато, мама, я – спортивна сім'я» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підкидати, ловити, шикуйся, навпочіпки;</p>	<p>побігли; 2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Тітонька осінь» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 3. Спортивна розвага за участю батьків «Спорт це здоров'я, спорт це сила, що дають всім дітям крила» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли; 4. Гімнастика для очей, комплекс № 2 Словникова робота: активізація словника дітей словами: підтягнулись, повтори, спритний, побігли;</p>	<p>торкнулись; 2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Казка про допитливого сонячного зайчика» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись; 3. Спортивна розвага за участю батьків «Ми роду козацького діти, землі української цвіт» Словникова робота: активізація словника дітей словами: вгору, вниз, полетіли, торкнулись.</p>

Жовтень

Тижні Дні	-I-	-II-	-III-	-IV-
Понеділок	<p><i>1. Заняття з фізичного виховання «Красиві спинки»</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: рівно, зробили; активізація знайомих слів: полетіли, торкнулися;</p> <p><i>2. Прогулянка. Малорухлива гра «Зірви яблучко»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою;</p> <p><i>3. Гімнастика пробудження «Оркестр»</i> Словникова робота: рівно, зробили, постава, однією рукою;</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч»</i> Словникова робота: закріплення словника дітей словами: зробили, однією рукою;</p> <p><i>2. Заняття з фізичного виховання з м'ячем</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: над головою, парами, підстригнули, передали;</p> <p><i>3. Прогулянка. Рухлива гра «Веселі м'ячики»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстригнули, передали;</p>	<p><i>1. Заняття з фізичного виховання «Маленькі футболісти»</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті;</p> <p><i>2. Прогулянка Рухлива гра «Футболісти»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті;</p> <p><i>3. Гімнастика пробудження «Крутики»</i> Словникова робота: активізація, словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті;</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно»</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: наввипередки, швидко, активізація знайомих слів: покотили, у ворота;</p> <p><i>2. Заняття з фізичного виховання «Браві хлопці»</i> Словникова робота: збагачення словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій;</p> <p><i>3. Прогулянка. Рухлива гра «Хто швидше»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій;</p>
Вівторок	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами:</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч»</i> Словникова робота: закріплення словника дітей</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч»</i> Словникова робота: активізація словника дітей</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами:</p>

Продовження таблиці

-1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
Вівторок	<p>рівно, зробили, постава, однією рукою; 2. Прогулянка в 1-у половину дня. Рухлива гра «Підемо в гості» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою; 3. Фізкультура на повітрі. Комплексу № 3 <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою; 4. Музикотерапія «Морське дно» активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою;</p>	<p>словами: над головою, парами, підстрибнули, передали; 2. Фітбол-гімнастика «Передай сусіду» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали; 3. Танцювально-рухова терапія «Танець м'яча» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали;</p>	<p>словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті; 2. Масаж «Колючі їжачки» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті; 3. Сміхотерапія «Веселий м'ячик» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті;</p>	<p>наввипередки, швидко, кидати, по прямій; 2. Прогулянка. Фізкультура на повітрі. Комплексу №4 <i>Словникова робота:</i> збагачення словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій; 3. Гра «Влучні м'ячики» <i>Словникова робота:</i> збагачення словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій;</p>
Середа	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» <i>Словникова робота:</i> активізація словника</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч» <i>Словникова робота:</i> закріплення словника дітей словами:</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч» <i>Словникова робота:</i> активізація словника дітей словами:</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно» <i>Словникова робота:</i> закріплення словника дітей словами:</p>

Продовження таблиці

	-I-	-II-	-III-	-IV-
Середа	<p>дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою; 2. Фізкультурне дозвілля на ділянці дитячого садка «Стрійні берізки» Словникова робота: активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою; 3. Вправи з елементами хатха-йоги «Ловимо сонячні промінчики» Словникова робота: активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою;</p>	<p>над головою, парами, підстрибнули, передали; 2. Вправа-гра «Передай м'яч іншому» Словникова робота: активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали, 3. Завдання гра «Злови листочок» Словникова робота: активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали; 4. Імунна гімнастика «Стрибаємо на місці» Словникова робота: активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали;</p>	<p>покотили, у ворота, поповзли, кисті; 2. Прогулянка Рухлива гра «Скоти з гірки» Словникова робота активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті; 3. Оздоровчий масаж «Добрі пальчики»: Словникова робота: активізація словника дітей словами покотили, у ворота, поповзли, кисті; 4. Імунна гімнастика «Ігри з носиком» Словникова робота: активізація словника дітей словами покотили, у ворота, поповзли, кисті;</p>	<p>наввипередки, швидко, кидати, по прямій; 2. Вправа-гра «Швидкі малята» Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій; 3. Пальчикова гімнастика комплекс № 3 Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій; 4. Музикотерапія «Кольорова музика» Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій;</p>
Четвер	<p>1.Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» Словникова робота: активізація словника дітей словами:</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч» Словникова робота: активізація словника дітей словами:</p>	<p>1.Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч» Словникова робота: Активізація словника дітей словами:</p>	<p>1.Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно» Словникова робота: закріплення словника дітей словами:</p>

Продовження таблиці

	-I-	-II-	-III-	-IV-
Четвер	<p>рівно, зробили, постава, однією рукою 2. Заняття з фізичного виховання «В гості до жирафа» Словникова робота: активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою; 3. Вправи з елементами хатха-йоги «Журавель» Словникова робота: активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою;</p>	<p>над головою, парами, підстрибнули, передали; 2. Заняття з фізичного виховання «Нам сонечко всміхається» Словникова робота: активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали; 3. Оздоровчий масаж «Спечемо пирога» Словникова робота: активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали;</p>	<p>покотили, у ворота, поповзли, кисті; 2. Заняття з фізичного виховання «В гості до королівства м'ячиків» Словникова робота: активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті; 3. Горіховий масаж Словникова робота: активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті;</p>	<p>наввипередки, швидко, кидати, по прямій; 2. Заняття з фізичного виховання «Швидкі білки» Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій; 3. Ходьба по соляних доріжках Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій;</p>
П'ятниця	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Ми малята молодці» Словникова робота активізація словника дітей словами: зробили, рівно, постава, однією рукою;</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали;</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Мій веселий дзвінкий м'яч» Словникова робота: активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті;</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно» Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій;</p>

Продовження таблиці

-1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
П'ятниця	<p><i>2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Допоможемо маленькому солдатику»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою;</p> <p><i>3. Спортивна розвага за участю батьків «Хто з фізкультурою на «ти», в житті досягне він мети»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: рівно, зробили, постава, однією рукою;</p>	<p><i>2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Малята і білочка»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали,</p> <p><i>3. Спортивна розвага за участю батьків «Пригоди в осінньому лісі»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: над головою, парами, підстрибнули, передали;</p>	<p><i>2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Подорож м'ячика»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті,</p> <p><i>3. Спортивна розвага за участю батьків «Ох і Ах у нас в гостях!»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: покотили, у ворота, поповзли, кисті;</p>	<p><i>2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «В гості до зайчат»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій;</p> <p><i>3. Спортивна розвага за участю батьків «Спортивна родина»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: наввипередки, швидко, кидати, по прямій.</p>

Листопад

Тижні Дні	I	II	III	IV
Понеділок	<p>1. Заняття з фізичного виховання «На галявині з ведмедиком» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: пролізли, випрямились; активізація знайомих слів: наввипередки, по прямій;</p> <p>2. Прогулянка. Рухлива гра «До ведмедика в гості» Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились;</p> <p>3. Самомасаж «Обніми себе» Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились;</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорцями Словникова робота: збагачення словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились;</p> <p>2. Заняття з фізичного виховання гості до ведмедика» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: сидячи, тримай, повернулися, тулуб;</p> <p>3. Прогулянка. Дозвілєва гра «Добрі сусіди» Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи, тримай, повернулися, тулуб;</p>	<p>1. Заняття з фізичного виховання «Троє поросят» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;</p> <p>3. Дозвілєва гра «Ой як весело у нас»» Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;</p> <p>4. Казкотерапія в поєднанні із фітбол-вправами «Сіра мишка» Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Зоопарк» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;</p> <p>2. Заняття з фізичного виховання «Жирафи» Словникова робота: збагачення словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки;</p> <p>3. Прогулянка. Рухлива гра «Курчата» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки;</p>
Вівторок	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно» Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі,</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорцями Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи,</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорцями Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили,</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Зоопарк» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підняли,</p>

Продовження таблиці

1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
Вівторок	<p>обхопи, пролізли, випрямились; 2. Прогулянка. Дозвіллієва гра «Шукачі скарбів» Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились; 2. Гімнастика пробудження «Кошенята» Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились;</p>	<p>тримай, повернувся, тулуб; 2. Гра-вправа «Передай м'яч іншому» Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи, тримай, повернувся, тулуб; 3. Вправа з елементами самомасажу «Гарний я» Словникова робота: активізація словника словами: сидячи, тримай, повернувся, тулуб;</p>	<p>ритмічно, розігнулися, ходити; 2. Прогулянка Фізкультура на повітрі. Комплекс №5 Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити; 3. Гімнастика пробудження «Розбудіть сусіда» Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;</p>	<p>нарізно, нахилилися, долоньки; 2. Прогулянка. Фізкультура на повітрі. Комплекс № 6 Словникова робота: активізація словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки; 3. Гра-вправа «Підніми» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки;</p>
Середа	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно» Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились; 2. Прогулянка в 1-у половину дня. Рухлива гра «Не зачепи» Словникова робота: активізація словника дітей словами:</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорами Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи, тримай, повернувся, тулуб; 2. Заняття з фізичного виховання «Жабенята» Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи,</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорами Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити, 2. Прогулянка Фізкультура на повітрі. Комплекс № 5 Словникова робота: активізація словника словами: закінчили,</p>	<p>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Зоопарк» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки, 2. Прогулянка. Рухлива гра « До ведмедика у гості» Словникова робота: активізація словника дітей словами:</p>

Продовження таблиці

1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
Середа	плечі обхопи, пролізли, випрямились; 3. Пальчикова гра «Весела подорож» Словникова Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились;	тримай, повернувся, тулуб; 3. Фізкульт- хвилинка «Бери кубик» Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи тримай, повернувся, тулуб;	ритмічно, розігнулися, ходити; 3. Гімнастика пробудження «Соньки» Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;	підняли, нарізно, нахилилися, долоньки; 3. Вправи з фідбол- гімнастики Словникова робота: активізація словника дітей словами: підняли нарізно, нахилилися, долоньки;
Четвер	1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно» Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились; 2. Заняття з фізичного виховання «Подорож до лісу». Словникова робота: Збагачення словника: дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились; 3. Дихальна гімнастика «Щасливі обійми» Словникова робота: акти-візація словника дітей словами:	1. Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорцями Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи, тримай, повернувся, тулуб; 2. Заняття з фізичного виховання «Грибок» Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи, тримай, повернувся, тулуб; 3. Прогулянка. Малорухлива гра «Поїзд» Словникова робота: активізація словника дітей словами:	1. Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорцями Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити, 2. Заняття з фізичного виховання «Посадимо ріпку» Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити, 3. Прогулянка Рухлива гра «Веселі пішоходи» Словникова робота: акти- візація словника дітей словами:	1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Зоопарк» Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки, 2. Прогулянка. Фізкультура на повітрі. Комплекс № 2 Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися долоньки, 3. Гра-вправа «Веселі долоньки» Словникова робота: активізація словника дітей словами: підняли, нарізно,

Продовження таблиці

1 -	-I-	-II-	-III-	-IV-
Четвер	плечі, обхопи, пролізли, випрямились;	сидячи, тримай, повернулись, тулуб;	закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;	нахилилися, долоньки;
П'ятниця	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Буратіно»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились;</p> <p><i>2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Веселі друзі»</i> Словникова робота: активізація словника словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились;</p> <p><i>3. Спортивна розвага за участю батьків «Богатирські забави»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: плечі, обхопи, пролізли, випрямились;</p>	<p><i>1 Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорцями</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи, тримай, повернулись, тулуб;</p> <p><i>2. Інтегроване Заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Подорож до жабенят»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи, тримай, повернулись, тулуб;</p> <p><i>3. Спортивна розвага за участю батьків «Пригоди в осінньому лісі»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: сидячи, тримай, повернулись, тулуб;</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики із прапорцями</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;</p> <p><i>2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «Качечки»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;</p> <p><i>3. Спортивна розвага за участю батьків «Чемпіони серед нас»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: закінчили, ритмічно, розігнулися, ходити;</p>	<p><i>1. Комплекс вправ ранкової гімнастики «Зоопарк»</i> Словникова робота: закріплення словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки;</p> <p><i>2. Інтегроване заняття з розвитку мовлення та фізичного виховання «В гості до зайчат»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки побігли;</p> <p><i>3. Спортивна розвага за участю батьків «Спорт Малятам необхідний!»</i> Словникова робота: активізація словника дітей словами: підняли, нарізно, нахилилися, долоньки.</p>

Додаток В

Анкети для вихователів та батьків**1. Анкета для вихователів***Шановні колеги!*

Ця анкета складена з метою поглибленого вивчення стану лексичної роботи в закладах дошкільної освіти, зокрема в процесі рухової діяльності.

Ваша думка допоможе визначити недоліки й накреслити шляхи їхнього подолання.

1. Оцініть за 10-бальною системою, яке місце у Ваших заняттях фізичним вихованням з дітьми молодшого дошкільного віку займає мовленнєва робота, зокрема лексична?

<i>Етапи заняття</i>	<i>Мовлення вихователя</i>	<i>Мовлення дітей</i>
1. Підготовча до заняття фізичними вправами робота		
2. Власне виконання		
3. Закінчення заняття		

2. Як Ви вважаєте, чи у достатній мірі у чинних програмах навчання і виховання дітей дошкільного віку розкрито словникову роботу з дітьми?

А) Так, звичайно   Б) Ні, я так не думаю   В) Можливо

3. Чи обізнані Ви з феноменом «збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання»?

А) Так   Б) Ні   В) Дещо чула

4. Під час яких традиційних форм роботи з фізичного виховання Ви збагачуєте словник дітей ?

---

2. Анкета для батьків

Шановні мама і тато!

Ми повністю поділяємо Вашу зацікавленість у збагаченні словника Ваших дітей. Бажаємо працювати з Вами для досягнення спільної мети.

Ваша думка допоможе визначити недоліки й накреслити шляхи їхнього подолання.

Будь ласка, дайте відповіді на такі запитання:

1. Як Ви вважаєте чи в достатній мірі в нашому закладі дошкільної освіти приділяється увага розвитку словника дітей?

А) Так, звичайно

Б) Ні, я так не думаю

В) Хотілося, щоб більше приділялося уваги

2. Що Вас найбільше турбує у мовленні Вашої дитини? _____

_____

3. Чи потребує Ваша дитина будь-якої допомоги наших спеціалістів?

_____

4. Яку інформацію про навчання та виховання Ваших дітей у нашому закладі дошкільної освіти Ви хотіли б отримати?

_____

_____

5. Чи займаєтесь Ви вдома з дитиною з метою збагачення її словника? Якщо так, то як сам? _____

_____

6. Чи приймаєте Ви участь у спортивних розвагах, засіданнях круглого столу, міні-консультаціях, що проводить наш заклад дошкільної освіти з метою кращої взаємодії батьків та садочку?

А) Так, звичайно

Б) Ні, я так не думаю

Б) Інколи, коли маю час

В) Ніколи не приймали участі

7. Чи подобаються Вашій дитині ті заходи (свята, розваги, різні види інтерактивних методів та прийомів), що проводяться у нашому закладі дошкільної освіти?

А) Так, звичайно

Б) Ні, я так не думаю

В) Я не запитувала (в)

8. Ваші пропозиції щодо поліпшення роботи зі збагачення словника Ваших дітей в процесі фізичного виховання? _____

_____

_____

Щиро дякуємо за Ваші відповіді!

Додаток Г

Список публікацій здобувача

1. Сахарова О. М. Інноваційні педагогічні технології в збагаченні словника дітей 4-го року життя в процесі фізичного виховання. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. № 2 (65), травень 2019. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С. 252–257.
2. Сахарова О. М. Ранкова гімнастика як засіб збагачення словника дітей 4-го року життя. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. № 1 (68), лютий 2020. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2020. С. 246–249.
3. Сахарова О. М. Педагогічні умови збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. Вип. 49. 2020. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2020. С. 121–127.
4. Sakharova O. Physical education as an integral part of preschoolers' physical development. *Педагогічний альманах : збірник наукових праць* / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. Випуск 47. С. 10–16.
5. Sakharova O. The essence of the «physical culture» concept in preschool pedagogy. *IOSR Journal of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*. Volume 26, Issue 1, Series 7 (January. 2021), С. 37–42.
6. Сахарова О. Гімнастика пробудження як засіб збагачення словника дітей 4-го року життя. *Norwegian Journal of development of the International Science*. VOL.3., № 51/2020, с. 70, С. 21–24.

7. Сахарова О. Елементи козацьких розваг як засіб збагачення словника дітей 4-го року життя. *Наука. Студентство. Сучасність. Військо-патріотичне виховання молоді : традиції, досвід, проблеми та перспективи* : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 14-15 травня 2020 р., Миколаїв, 2020. С. 188–192.
8. Сахарова О. М. Роль піших переходів у розвитку мовлення дітей 4-го року життя. *Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього* : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2020 р., м. Одеса). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 132–135.
9. Сахарова О. Стан збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання в сучасних закладах дошкільної освіти. *Пріоритети сучасної науки (частина I)* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30-31 грудня 2020 р., Київ. 2020. С. 44–45.
10. Сахарова О. М. Збагачення словника дітей 4-го року життя під час проведення рухливих ігор на прогулянці. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.* : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29-30 січня 2021 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. С. 87–91.
11. Сахарова О. М. Казкотерапія у фізичному вихованні як засіб збагачення словника молодших дошкільників. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 15-16 січня 2021 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2021. С. 38–41.
12. Сахарова О. Вплив педагогічних ідей Василя Сухомлинського на збагачення словника молодших дошкільників у процесі фізичної діяльності. *Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в розробці*

змісту передшкільної освіти : колективна монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2020. С. 235–261.